

De relatie tussen fiscaliteit en vermogensongelijkheid in Nederland

Naam: Ping Zhang
Studierichting: Fiscale Economie
Administratienummer: 823264
Examencommissie: Mr. dr. S.M.H. Dusarduijn
Prof.dr. P.H.J. Essers
Datum: 30-09-2016

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding

- 1.1 Motivering van de keuze van het onderwerp
- 1.2 Probleemstelling
- 1.3 Verantwoording van de opzet

Hoofdstuk 2 Vermogen

- 2.1 Wat is particulier vermogen?
- 2.2 Vermogenspositie van Nederlandse huishoudens
- 2.3 Samenstelling van private vermogens
  - 2.3.1 Het financieel vermogen
  - 2.3.2 Het eigen woningbezit
- 2.4 Mate van vermogensongelijkheid
- 2.5 Correlatie tussen vermogens- en inkomensongelijkheid
- 2.6 Vermogensongelijkheid in tijdsperspectief
- 2.7 Vermogensongelijkheid in internationaal perspectief
- 2.8 Tussenconclusie

Hoofdstuk 3 Oorzaken vermogensongelijkheid

- 3.1 Diverse economische ontwikkelingen binnen het kapitalistische systeem
- 3.2 Verzorgingsstaat
- 3.3 Vermogensinkomsten
- 3.4 Fiscaal beleid
- 3.5 Tussenconclusie

Hoofdstuk 4 Gevolgen van vermogensongelijkheid

- 4.1 Onderinvestering in menselijk kapitaal
- 4.2 De economische groei
- 4.3 Meer ondemocratische macht voor de vermogenden
- 4.4 De situatie in Nederland met betrekking tot lobby
- 4.5 De situatie in Nederland met betrekking tot partijfinanciering
- 4.6 De situatie in Nederland met betrekking tot media
- 4.7 Tussenconclusie

Hoofdstuk 5 Vermogensongelijkheid oplossen

- 5.1 Moet vermogensongelijkheid worden opgelost?
- 5.2 Draagkrachtsbeginsel
- 5.3 Vermogen is draagkracht, geldt vermogensbelasting als remedie?
- 5.4 Vermogensaccumulatie afremmen door de grondslag van inkomstenbelasting uit te breiden
- 5.5 Hogere successierechten
- 5.6 Tussenconclusie

Hoofdstuk 6 Conclusie

Literatuurlijst

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Motivering van de keuze van het onderwerp

Nederland is een open economie¹ waarin het kapitalisme het heersende economische systeem is. In een kapitalistisch systeem zijn de productiemiddelen in private eigendom, daardoor is er sprake van een economische ongelijkheid waarbij niet iedereen hetzelfde heeft en/of hetzelfde verdient. Maar het kapitalisme is geen homogeen systeem, de Nederlandse kapitalistische economie is namelijk anders dan die van de Verenigde Staten, Japan en Zweden.² Nederland is een land van nivellering en hoge belastingdruk.³ Desalniettemin staat anno 2015 de drang naar meer economische gelijkheid op de politieke agenda. Hoewel de inkomensongelijkheid in de afgelopen jaren stabiel en relatief klein bleven,⁴ is de vermogensverhouding tussen arm en rijk in de laatste jaren een stuk schever geworden. Uit de meest actuele statistiek van het CBS blijkt dat de rijkste 1 procent van de Nederlandse bevolking 23,4 procent van het totale Nederlandse vermogen bezit.⁵ Vóór de economische crisis in 2008 was dat nog 21,5 procent.⁶ Daarnaast hebben veel Nederlandse huishoudens nauwelijks vermogen of zelfs een negatief vermogen.⁷

De Partij van de Arbeid wil een meer rechtvaardige belasting op vermogens waarbij de kleine spaarders minder vermogensbelasting gaan betalen terwijl de grote vermogens zwaarder zullen worden belast.⁸ De Socialistische Partij stelt dat de vermogens in Nederland nauwelijks worden belast en pleit voor een vermogenswinstbelasting,⁹ hiermee worden de daadwerkelijk gerealiseerde vermogenswinsten in de heffing betrokken. Aan de andere kant van het politiek spectrum wil de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie daarentegen een hogere vrijstelling in box 3 zodat over een groter deel van het vermogen geen vermogensbelasting hoeft te worden betaald.¹⁰

De politiek is verdeeld over de mate van heffen over vermogen. De gedachtes van politieke partijen zijn uiteenlopend. Een belastingstelsel dat wordt ingezet om vermogens te belasten hoeft niet per definitie het probleem van vermogensongelijkheid te verzachten dan wel op te lossen. Het kapitalisme is immers niet een homogeen systeem.¹¹

1.2 Probleemstelling

In deze thesis onderzoek ik of/en op welke wijze de vermogensongelijkheid in Nederland op een fiscale wijze zou kunnen/moeten worden genivelleerd. De probleemstelling van deze thesis is als volgt:

In hoeverre is er sprake van vermogensongelijkheid in Nederland? En in hoeverre zou deze op fiscale wijze(n), met het oog op draagkrachtsbeginsel, kunnen respectievelijk moeten worden genivelleerd?

---

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europa-financieel-gezond/inhoud/nederland-en-de-europese-economie>

² Amable 2004.

³ Gielen / Goes / Lever / van Opstal 2009, p. 3.

⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/23/inkomensverschillen-zijn-stabiel-en-relatief-klein>.

⁵ Zie paragraaf 2.1.

⁶ <http://www.volkskrant.nl/economie/rijkste-1-procent-bezit-bijna-een-kwart-van-alle-vermogen~a3633892/>.

⁷ Salverda et al 2013, p. 165.

⁸ <http://www.pvda.nl/berichten/2015/09/Een+rechtvaardiger+vermogensbelastingplan>.

⁹ <https://www.sp.nl/standpunt/vermogensbelasting-en-erf-en-schenkbelasting>.

¹⁰ <http://www.vvd.nl/standpunten/geld/belastingen/238/vermogensbelasting>.

¹¹ Amable 2004.

1.3 Verantwoording van de opzet

Allereerst onderzoek ik op welke wijze het vermogen wordt gedefinieerd en welke vermogensbestanddelen hierbij horen. Vervolgens richt het onderzoek zich op de aanwezigheid van vermogensongelijkheid. Ik zal uitzoeken of er überhaupt sprake is van een vermogensongelijkheid in Nederland. Bij constatering van vermogensongelijkheid zal ik in de opeenvolgende hoofdstukken aandacht besteden aan de belangrijkste oorzaken en mogelijke gevolgen van vermogensongelijkheid. Mochten de gevolgen hiervan negatief zijn voor de samenleving dan wordt er onderzocht naar de maatregelen die kunnen bijdragen om de vermogensongelijkheid te nivelleren. Het draagkrachtsbeginsel speelt een grote rol binnen de huidige belastingwetgeving, daarom is dit beginsel mijn uitgangspunt: de focus ligt op de rol die dit rechtsbeginsel speelt om het inzetten van de fiscaliteit als een beleidsinstrument te kunnen rechtvaardigen. Deze thesis wordt afgesloten met een korte en samenvattende conclusie waarin ik de gestelde probleemstelling zal beantwoorden.

Deze scriptie is afgesloten op 30 september 2016.

Hoofdstuk 2 Particulier vermogen

2.1 Wat is particulier vermogen?

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (hierna: CBS) is het particulier vermogen het saldo van bezittingen van huishoudens (bank- en spaartegoeden, aandelen, obligaties, onroerende zaken, eigen woningen, roerende zaken en ondernemingsvermogen) minus schulden (hypotheekschulden en andere leningen).¹² Voor zover bekend in de statistieken van het CBS, bedroeg het aldus gedefinieerde vermogen van alle huishoudens in Nederland in 2014 ongeveer 1118,6 miljard euro.¹³ Een kanttekening hierbij is dat de pensioenaanspraken en kapitaalverzekeringen voor de eigen woning niet zijn inbegrepen in de definitie omdat deze bestanddelen geblokkeerde vermogens zijn. Deze vermogens worden beheerd door pensioenfondsen en levensverzekeraars.¹⁴ Het niet meetellen van deze vermogens zorgt voor een lagere totaalvermogenswaarde aangezien het vermogen van de Nederlandse pensioenfondsen in maart 2015 1353 miljard euro bedroeg.¹⁵ Naar schatting lag de vermogensgrootte van kapitaalverzekeringen in 2012 tussen 31 en 37 miljard euro.¹⁶

2.2 Vermogenspositie van Nederlandse huishoudens

In 2013 bedroeg het gemiddelde vermogen van een miljonairshuishouden 2,9 miljoen euro en het vermogen van een niet-miljonairshuishouden bedroeg rond de 56 duizend euro. Het vermogen van miljonairs was dus meer dan 50 keer hoger dan dat van niet-miljonairs.¹⁷ In 2013 had 1,9 procent van alle huishoudens in Nederland een vermogen van 1 miljoen euro of meer.¹⁸ Deze miljonairshuishoudens bezaten samen 40 procent van het totaal vermogen van alle Nederlandse huishoudens bij elkaar.¹⁹ Dit geeft een ongelijke vermogensverdeling aan. Bij nader inzien had ongeveer de helft van de Nederlandse huishoudens nauwelijks vermogen of zelfs een negatief vermogen.²⁰ Uit onderzoek van Panteia, dat is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, blijkt dat er in 2015 (vergeleken met 2012) meer huishoudens zijn²¹ met problematische schulden.²²

2.3 Samenstelling van private vermogens

Het saldo van het private vermogen kan ruwweg in twee categorieën worden verdeeld, namelijk in financieel vermogen en niet financieel vermogen, materiële bezittingen.²³ Bij een materiële bezitting gaat het om de eigen woning gewaardeerd op de waarde in het economische verkeer minus de hypotheekschuld. Onder financieel vermogen van huishoudens verstaan we het saldo van financiële bezittingen (beleggingsportefeuille, deposito's, effecten, deelnemingen in ondernemingen en andere onroerende zaken dan de eigen woning) minus de schulden (overige leningen dan woninghypotheek).²⁴ Er zijn twee redenen voor dit onderscheid:

¹² <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80056NED&D1=a&D2=0&D3=a&HD=090713-1432&HDR=G1,T&STB=G2>.

¹³ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80056NED&D1=a&D2=0&D3=a&HD=090713-1432&HDR=G1,T&STB=G2>.

¹⁴ Bruil / Schmitz / Gebraad / Bhageloe-Datadin 2015, p. 5.

¹⁵ Bruil / Schmitz / Gebraad / Bhageloe-Datadin 2015, p. 9.

¹⁶ Mastrogiacomio & van der Molen 2015, p. 40.

¹⁷ Arts 2015, p. 8.

¹⁸ Wanneer de waarde van de eigen woning en de eventueel daarbij horende hypotheek niet in het vermogen worden meegeteld, dan was in 2013 1,3% van de huishoudens miljonair. Zie: Miljonairs in cijfers: update 2012 en 2013, Als als de waarde van de eigenwoning en de eventueel daarop rustende hypotheek wel worden meegeteld dan was 1,9% van de huishoudens miljonair. Zie: Arts 2015, p. 3.

¹⁹ Arts 2015, p. 12.

²⁰ Salverda et al 2013, p. xi.

²¹ Westhof / de Ruig / Kerckhaert 2015, p. 17.

²² Westhof / de Ruig / Kerckhaert 2015, p. 23.

²³ Van Bavel 2014, p. 81.

²⁴ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/toelichtingen/alfabet/f/financieel-vermogen1.htm>.

1. Een financieel vermogen heeft een spaar of beleggingsmotief, het is een vehikel om het vermogen te laten renderen.²⁵ De eigen woning dient daarentegen primair het consumptief doel, namelijk om erin te kunnen wonen.²⁶ Maar het omslagpunt ligt op het moment dat een eigen woning hypotheekvrij wordt.²⁷ Vanaf dat moment kan deze ook een rendement opleveren mits de waarde in het economische verkeer hoger ligt dan het aankoopbedrag. Een eigenaar met een hypotheekvrij huis bespaart namelijk op de rente- en aflossingsbetalingen en bouwt hiermee vermogen op.
2. Daarnaast is de liquiditeit de reden om een onderscheid te maken tussen financieel en niet-financieel vermogens. Een eigen woning kan meestal niet per direct worden omgezet in een kasstroom en daarom is deze minder liquide dan het overige vermogen.²⁸ Dit geldt niet voor overige onroerende zaken die met een spaar- of beleggingsmotief worden aangehouden.

Dat het ondernemingsvermogen ook onder het financieel vermogen valt, is mijns inziens niet helemaal juist. Een bedrijfseigenaar bezit het vermogen van een bedrijf maar dit soort vermogen hoeft niet per definitie liquide te zijn, zoals een bedrijfspand of een machinepark. Deze worden weliswaar ingezet om een bedrijfsrendement te realiseren maar zijn ook noodzakelijk om een bedrijf te laten functioneren.

2.3.1 Het financieel vermogen

In 2013 hadden miljonairs gemiddeld 57 procent van hun bezittingen in aandelen en obligaties zitten en 14 procent in bank- en spaartegoeden.²⁹ Bij niet-miljonairs bestond slechts 15 procent van de bezittingen uit aandelen en obligaties en meer dan 50 procent was bank- en spaartegoeden.³⁰ Gemiddeld hadden miljonairshuishoudens 452 duizend euro aan spaartegoeden, tegenover 35 duizend euro bij niet-miljonairs.³¹ In 2015 bedroeg het gemiddeld spaartegoed per huishouden 44 en half duizend euro.³² In de volgende tabel zien we dat het aandeel van financiële beleggingen toeneemt en het aandeel van andere bezittingen afneemt naarmate een huishouden meer vermogen heeft. Deze verandering van de samenstelling van vermogen heeft gevolgen voor het kapitaalinkomen. Voor de niet-miljonairs bedraagt het inkomen uit vermogen³³ namelijk 0,2 procent van het totaal inkomen terwijl voor de miljonairs het inkomen uit vermogen 20 procent is van het totaal inkomen.³⁴ Daarnaast genieten miljonairs ook vaker inkomen uit eigen onderneming dan niet-miljonairs.³⁵

Het verschil tussen miljonairs en niet-miljonairs die onroerende zaken bezitten is significant. Ongeveer 59 procent van de miljonairs bezit, naast de eigenwoning, nog andere onroerende zaken zoals een vakantiehuis of een beleggingspand met een gemiddelde waarde van 953 duizend euro, tegenover 7 procent van de niet-miljoenairs.³⁶ Hun panden hebben een gemiddelde waarde van 212 duizend euro naast de (eventuele) eigen woning.³⁷

---

²⁵ Boonen 2015, p. 21.

²⁶ Boonen 2015, p. 21.

²⁷ Boonen 2015, p. 21.

²⁸ Boonen 2015, p. 21.

²⁹ Arts 2015, p. 9.

³⁰ Arts 2015, p. 9.

³¹ Arts 2015, p. 9.

³² <http://fd.nl/economie-politiek/1103923/44-500-spaargeld-per-huishouden>.

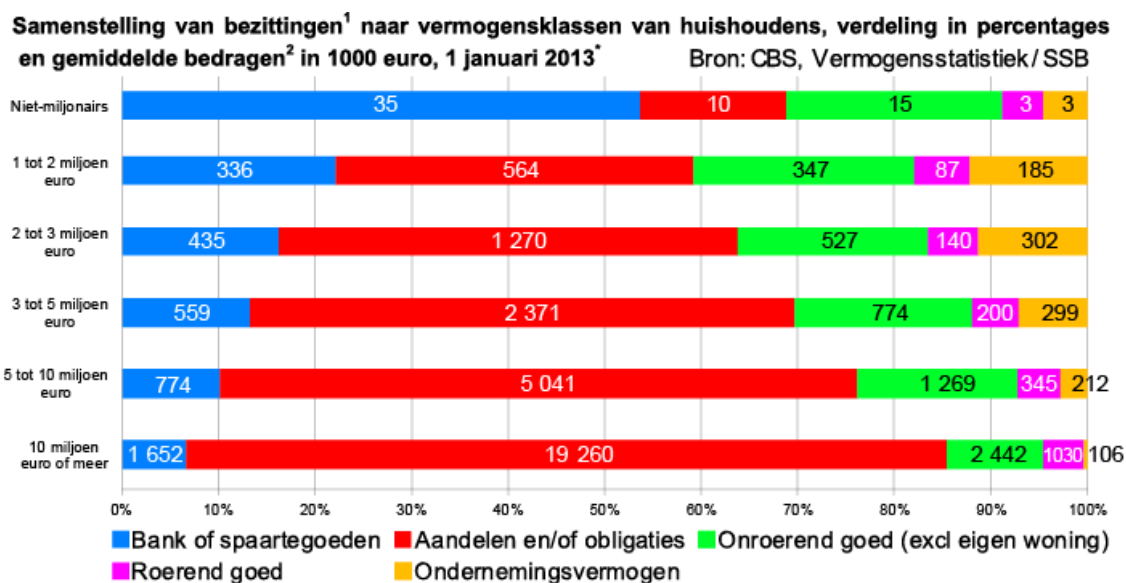
³³ Bijvoorbeeld: dividenden, rente op spaartegoeden en inkomsten uit onroerend goederen.

³⁴ Arts 2015, p. 10.

³⁵ Arts 2015, p. 10.

³⁶ Arts 2015, p. 10.

³⁷ Arts 2015, p. 10.

¹ Bezittingen zijn exclusief de waarde van de eigen woning

² De gemiddelde bedragen zijn bepaald op basis van alle huishoudens, dus inclusief huishoudens zonder bezit 38

Bij de bovenstaande grafiek heb ik echter twee kritische opmerkingen die zouden kunnen betekenen dat de samenstelling van bezittingen moet worden aangepast.

Ten eerste: als gevolg van de definitie van vermogen die CBS hanteert, is het niet af te leiden hoeveel het Nederlands collectief opgebouwde pensioenvermogen (plus de eventuele aanvullingen zoals lijfrente) bedraagt.³⁹ Ook is het onbekend hoeveel het vermogen in opgebouwde levensverzekeringen en fiscale regelingen (zoals de levensloopregeling) bedraagt.⁴⁰ Dit zijn geblokkeerde vermogens.⁴¹ Daarnaast komen de opgebouwde tegoeden bij spaar- en levenhypotheek, die private personen bij hypotheekverstrekkers hebben afgesloten, niet tot uitdrukking.⁴² Nederlandse pensioenfondsen hebben gezamenlijk een vermogen van 1353 miljard euro.⁴³ Veel Nederlanders die weinig tot geen financiële bezittingen hebben, hebben wel pensioenrechten bij een pensioenfonds opgebouwd en het pensioen wordt uitgekeerd zodra de pensioengerechtigde de pensioenleeftijd heeft bereikt.⁴⁴ Nederlanders die de AOW-leeftijd hebben bereikt, krijgen standaard een basispensioen (AOW) uitgekeerd plus eventueel een aanvullend pensioen. Sinds 1 januari 2015 is de fiscaal gefaciliteerde opbouw van pensioen beperkt tot een bruto jaarsalaris van maximaal € 100.000 euro⁴⁵ waardoor de pensioenopbouw wordt genivelleerd. Als men ook de geblokkeerde vermogens meerekent dan wordt de vermogensverdeling mogelijk minder scheef.

De tweede kanttekening gaat om de zichtbaarheid van vermogens. Sinds de invoering van de Nederlandse inkeerregeling in 2002 hebben 28000 zwartsparenders zich gemeld met een totaal vermogen van 8 miljard euro.⁴⁶ Het totaal bedrag aan naheffingen en boetes bedraagt ruim 1,6 miljard euro.⁴⁷ Hiermee is er echter nog geen einde gekomen aan het zwartsparen. Er zijn vast nog veel belastingplichtigen die hun vermogens buiten het zicht van de Belastingdienst houden. De schatting is dat ongeveer 8 procent van het financieel vermogen van alle huishoudens op de wereld geparkeerd

³⁸ Arts 2015, p. 9.

³⁹ Caminada / Goudswaard / Knoef 2014, p. 1.

⁴⁰ Caminada / Goudswaard / Knoef 2014, p. 1.

⁴¹ Centraal Bureau voor de Statistiek 2014, p. 15.

⁴² Caminada / Goudswaard / Knoef 2014, p. 2.

⁴³ Bruil / Schmitz / Gebraad / Bhageloe-Datadin 2015, p. 9.

⁴⁴ Ten tijde van het schrijven van deze scriptie was de pensioenleeftijd 65 + 3 maanden maar de AOW-leeftijd gaat vanaf 2016 versneld omhoog naar 66 jaar in 2018 en 67 jaar in 2021. Vanaf 2022 wordt de AOW-leeftijd gekoppeld aan de levensverwachting.

⁴⁵ Lombaers 2014, p. 1.

⁴⁶ <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/03/17/zwartsparenders-zijn-weinig-sexy-maar-leveren-wel-wat-op>.

⁴⁷ <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/03/17/zwartsparenders-zijn-weinig-sexy-maar-leveren-wel-wat-op>.

staan bij belastingparadijzen, waarvan drie kwart is niet geregistreerd.⁴⁸ Het gaat vooral om de zeer vermogenden die de mogelijkheden hebben om hun gelden via belastingconstructies in het buitenland te stallen en hiertoe de benodigde fiscale en juridische expertise kunnen inhuren.⁴⁹ Dit feit is onlangs door Oxfam op de bijeenkomst van Davos 2016 benadrukt.⁵⁰ Het zwart sparen zorgt dus voor een nog schevere vermogensverhouding. Een lichtpuntje is de start van Common Reporting Standard vanaf 2017. Diverse landen zullen fiscale gegevens van haar burgers met elkaar gaan uitwisselen.⁵¹ In 2018 gaat Zwitserland ook haar bankgegevens met andere EU-landen uitwisselen en hiermee komt een einde aan het Zwitserse bankgeheim.⁵² Maar er zijn nog altijd genoeg andere landen die nog wel een bankgeheim hebben. Ook hier zou een internationaal beleid moet komen om het bankgeheim overal ter wereld af te schaffen maar helaas gaat dit niet van de ene op de andere dag.

Naar mijn mening zou de samenstelling van bezittingen daarom moeten worden aangepast om zodoende een accuratere vermogensverdeling weer te geven.

2.3.2 Het eigen woningbezit

De eigen woning is het belangrijkste vermogensbestanddeel van materiële bezittingen want deze maakt voor bijna 60 procent uit van het totaal vermogen van de Nederlandse huishoudens.⁵³

Aan het begin van 2015 hadden 4,3 miljoen Nederlandse huishoudens een eigen woning.⁵⁴ Bij een derde hiervan was sprake van onderwaarde.⁵⁵ Het gaat voornamelijk om huishoudens die vlak voor 2008 een woning hebben gekocht waarop de hypotheekschuld groter was dan de waarde van de woning in het economisch verkeer. Ongeveer 814 duizend huishoudens had in begin 2015 geen hypotheekschuld.⁵⁶ De gemiddelde hypotheekschuld nam in de periode 2009-2013 met meer dan 2,5 procent per jaar toe.⁵⁷ Sinds 2012 lossen steeds meer huishoudens hun hypotheekschulden af.⁵⁸ Meer aflossen betekent ook een lagere rentebetaling en dit komt aan de vermogensopbouw ten goede. De hypotheekschuldafname kent enkele verklaringen. De eerste verklaring is de aanpassing van de hypotheekrenteaftrek voor de eigen woning. Sinds 1 januari 2013 is hypotheekaftrek alleen nog mogelijk bij een hypotheek met een aflossing die minimaal annuïtair is.⁵⁹ Daarnaast is de spaarrente momenteel (erg) laag, in plaats van sparen worden huishoudens gestimuleerd om hun spaargeld te gebruiken voor aflossingen. Een andere reden is wellicht de belastingvrije schenking van een ton die geldig was tussen 1 oktober 2013 en 1 januari 2015.⁶⁰ Deze schenking kon worden ingezet om bestaande hypotheekschuld af te lossen, een nieuwe woning te kopen of een woning te verbouwen. Op 1 januari 2017 komt de eenmalige schenkingsvrijstelling van een ton weer terug.⁶¹

⁴⁸ Zucman 2013, p. 1322.

⁴⁹ Van Bavel 2014, p. 82.

⁵⁰ Oxfam 2016, p. 19.

⁵¹ <http://www.oecd.org/tax/transparency/automaticexchangeofinformation.htm>.

⁵² <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20151022IPR98809/Ending-EU-citizens'-bank-secrecy-in-Switzerland>.

⁵³ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4231-wm.htm>.

⁵⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek 2016, p. 94.

⁵⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek 2016, p. 94 - De eigenwoning wordt gewaardeerd op het saldo waarde in het economisch verkeer minus de hypotheekschuld. Bij een positief saldo spreken we van een overwaarde en bij een negatief saldo hebben we het over een onderwaarde eigenwoning.

⁵⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek 2016, p. 94.

⁵⁷ Arts 2015, p. 15.

⁵⁸ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/macro-economie/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4093-wm.htm>.

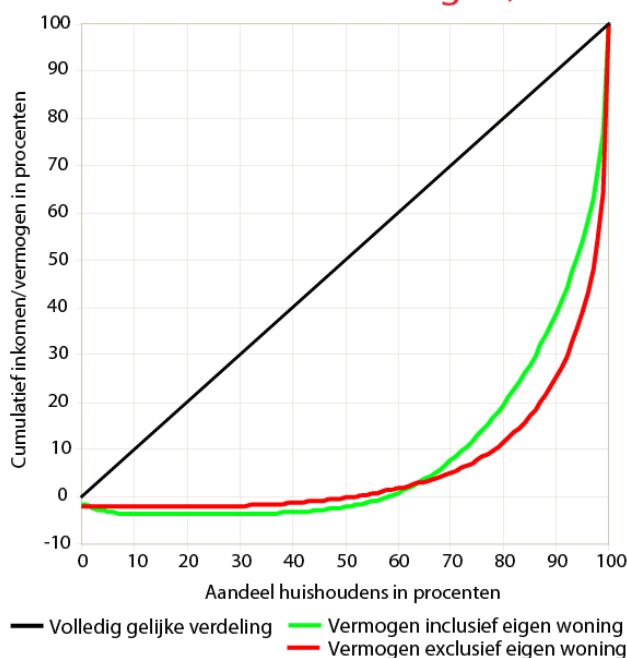
⁵⁹ Art. 3.119a lid 1 sub b Wet inkomstenbelasting 2001.

⁶⁰ http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privewoning/uw_hypotheek_of_lening/schenking/.

⁶¹ <http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/campagnes/landingspaginas/privewoning/schenken/>.

2.4 Mate van vermogensongelijkheid

Lorenz-curve van vermogen, 2012

62

De vermogensverdeling van huishoudens kan grafisch worden weergegeven door middel van een Lorenz-curve waarbij de horizontale as de bevolking in percentages rangschikt van niet-vermogen naar meer-vermogen. Op de verticale as wordt het inkomen in percentages weergegeven. Bij een volledige gelijkheid zou de lijn diagonaal oplopen. Uit de grafiek hiernaast is het af te leiden dat in 2012 de rijkste 10 procent Nederlandse huishoudens bijna 80 procent (rode lijn) bezat van het totaal vermogen. Het gedeelte van de curve dat onder de x-as is getekend, staat voor negatieve vermogens.⁶³ Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de eigen woning niet is meegenomen in de weergave. Aan het begin van 2015 had 32 procent van de Nederlandse

huishoudens met een eigen woning een onderwaarde.⁶⁴ Indien het overige deel van het vermogen dit verlies zou kunnen compenseren en de eigen woning wordt wel meegerekend dan verloopt de curve (groene lijn) mogelijk minder gebogen en dit betekent dat er sprake is van een kleinere vermogensongelijkheid.

De vermogensongelijkheid kan ook worden weergegeven met behulp van de Gini-coëfficiënt. Deze waarde wordt gemeten op schaal tussen 0 en 1 waarbij het getal 0 een volledige gelijkheid weergeeft (alle huishoudens hebben evenveel vermogen) en het getal 1 een volledige ongelijkheid vertegenwoordigt (één huishouden bezit alles en de rest niets). De Gini-coëfficiënt kan worden gebruikt voor zowel de vermogens- als de inkomensverdeling.

Op basis van de CBS gegevens bedroeg de Nederlandse Gini-coëfficiënt voor private vermogens in 2013, 0,90.⁶⁵ Begin 2009 bedroeg deze nog 0,78.⁶⁶ Dit betekent dat de vermogensongelijkheid in Nederland op basis van de Gini-coëfficiënt is toegenomen. Volgens het CPB is deze toename niet het gevolg van een bezittingstoename bij de rijke bovenlaag van de samenleving maar van een vermogensdaling in het midden.⁶⁷ Het merendeel van de Nederlandse eigen woningen is met een hypotheek aangekocht. Bij een daling van de huizenprijzen zal daarom ook het nettovermogen krimpen. Als de huizenprijzen gaan stijgen dan zal de Gini-coëfficiënt ook naar beneden worden bijgesteld. Vanaf 2013 stegen de huizenprijzen weer maar op basis van de prijsindex (prijsindex 2010=100) staan deze in 2016 nog altijd lager dan die van 2010.⁶⁸

De gehandhaafde vermogensdefinitie is exclusief pensioenen en kapitaalverzekeringen voor de eigen woning. Het pensioenvermogen wordt niet meegeteld omdat dit niet wordt gezien als vermogen. Alhoewel de dekkingsgraad van het pensioen afhankelijk is van de rekenrente, is het Nederlands

⁶² Pouwels-Urlings & van den Brakel 2014, p. 397.

⁶³ Arts 2015, p. 13.

⁶⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek 2016, p. 94.

⁶⁵ Centraal Planbureau 2016, p. 5.

⁶⁶ Centraal Planbureau 2016, p. 5.

⁶⁷ Centraal Planbureau 2016, p. 5.

⁶⁸ <http://statline.cbs.nl/statweb/publication/?dm=slnl&pa=81884ned>.

pensioenvermogen desalniettemin relatief groot.⁶⁹ In meeste Europese landen bedraagt de pensioenwaarde ongeveer 5 procent van alle private vermogens en in Angelsaksische landen loopt deze op tot wel 20 procent. In Nederland is de pensioenwaarde gelijk aan meer dan een derde van alle private vermogens tezamen.⁷⁰ Volgens de data van CBS van 2013 bedraagt Gini-coëfficiënt zonder pensioenen 0,884.⁷¹ Hoewel er geen internationale onderzoeken zijn waarin het pensioenvermogen wordt meegenomen in de vermogensverdeling,⁷² is de Gini-coëfficiënt volgens de Europese Commissie een stuk gematigder wanneer de pensioenen worden meegenomen bij de berekening, de Gini-coëfficiënt bedraagt dan 0.654.⁷³ Ook uit onderzoek van Caminada, Goudswaard en Knoef blijkt dat de Gini-coëfficiënt lager uitvalt als aanvullende pensioenvermogens worden meeberekend, namelijk 0,68 in plaats van 0,80.⁷⁴ Hierbij moet wel een kanttekening worden geplaatst. Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat uit drie pijlers: AOW, aanvullende pensioenopbouw via de werkgever en aanvullende pensioenverzekeringen.⁷⁵ De Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de Staatssecretaris van Financiën stelden in een brief met antwoorden op de Kamervragen dat er door het meeberekenen van pensioenvermogens weliswaar een ander beeld ontstaat maar dit is geen totaalbeeld van de vermogensverdeling. Momenteel is er geen consensus over hoe dit totaalbeeld er uit zou kunnen zien. De vraag is of pensioenvermogens überhaupt moeten worden meegerekend en of de vermogensbestanden van het CBS volledig dekkend zijn.⁷⁶

De reden dat het pensioenvermogen niet mee wordt berekend is dat het moeilijk zou zijn om dit aan individuele huishoudens toe te rekenen.⁷⁷ Bovendien zijn huishoudens niet vrij om over dit vermogen te kunnen beschikken,⁷⁸ het is immers een geblokkeerd vermogen.⁷⁹

Het pensioenvermogen kwalificeert in het huidige pensioenstelsel als een aanspraak die pas bij pensioenleeftijd tot uitkering komt. Dit betekent dat een pensioengerechtigde pas over zijn/haar pensioen mag beschikken zodra de pensioenleeftijd is bereikt en dan is het nog maar de vraag hoe lang hij/zij hiervan kan genieten tot het moment van overlijden. Bij overlijden treedt het nabestaandenpensioen in werking maar dit bedraagt slechts 70 procent van het ouderdomspensioen.⁸⁰ Het pensioen dat daadwerkelijk wordt ontvangen kan daarom lager zijn dan datgeen wat op papier staat.

2.5 Correlatie tussen vermogens- en inkomensongelijkheid

Vergeleken met andere landen zowel binnen als buiten Europa, is Nederland een land met een relatief beperkte inkomensongelijkheid. Dit blijkt uit data van het CBS,⁸¹ OESO,⁸² Eurostat⁸³ en World Top Income Database.⁸⁴ Hoewel de inkomensongelijkheid in de laatste decennia relatief beperkt bleef, nam deze in de jaren tachtig van de vorige eeuw toe als gevolg van de versoering van het stelsel van sociale zekerheid.⁸⁵ Ondanks het feit dat de Nederlandse inkomensongelijkheid, vergeleken met andere landen, relatief stabiel is, blijkt uit WRR publicatie dat er zowel aan de onderkant als aan de

⁶⁹ T8.1 Jaar/Kwartaal (XLS), Verkorte balansen van pensioenfondsen naar type - <http://www.dnb.nl/statistiek/statistieken-dnb/financiele-instellingen/pensioenfondsen/macro-economische-statistiek-verzekeraars/>.

⁷⁰ de Beer & Salverda 2014, p. 14.

⁷¹ Arts 2015, p. 10.

⁷² Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 7.

⁷³ Sierminska & Medgyesi 2013, table 3, p. 11.

⁷⁴ Caminada / Goudswaard / Knoef 2014, p. 4.

⁷⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/inhoud/opbouw-pensioenstelsel>.

⁷⁶ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 7.

⁷⁷ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 7.

⁷⁸ Arjan Lejour, Thomas Kooiman, Toegenomen vermogensongelijkheid heeft alle schijn van tijdelijk fenomeen, Me Judice, 19 januari 2016.

⁷⁹ Pouwels-Urlings & van den Brakel 2014, p. 398.

⁸⁰ <http://www.nibud.nl/consumenten/nabestaandenpensioen/>.

⁸¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/23/inkomensverschillen-zijn-stabiel-en-relatief-klein>.

⁸² OECD 2014, p.1.

⁸³ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics/nl.

⁸⁴ <http://www.wid.world/#Database> – vervolgens Nederland selecteren, Nederlandse cijfers van 1914 tot 2014.

⁸⁵ Caminada / Goudswaard / Been / De Graaf-Zijl 2014, p. 276-279.

bovenkant van de inkomensverdeling in Nederland grote verschillen aanwezig zijn.⁸⁶ In 1990 bedroeg de Gini-coëfficiënt van inkomen 0,514 en in 2012 was dit 0,540.⁸⁷

De Gini-coëfficiënten van vermogen en inkomen tonen ook onderling een relatief groot verschil aan maar dit is te verklaren aan de hand van diverse studies. Sommige onderzoeken tonen een opmerkelijk lagere Gini-coëfficiënt voor vermogens aan dan die is berekend op basis van gegevens van het CBS. In een onderzoek uit 2011 werd er voor vermogen een Gini-coëfficiënt van 0.69 gemeten⁸⁸ en in een ander onderzoek uit 2009 werd er een Gini-coëfficiënt van 0.65 vermeld.⁸⁹ In deze verhandeling ga ik uit van 0,78 (zie p. 7/8) want deze is afkomstig van en berekend door het CBS. De andere waarden zijn afkomstig van de Europese Commissie of afgeleid uit inkomensdata, ervan uitgaande dat de vermogensongelijkheid is gecorreleerd aan de inkomensongelijkheid.⁹⁰ Dit zou betekenen dat Nederland juist een lage vermogensongelijkheid kent aangezien Nederland een lage Gini-coëfficiënt voor inkomensongelijkheid heeft, namelijk rond 0.340 tussen 2009 en 2012.⁹¹ Maar de correlatie tussen inkomens- en vermogensongelijkheid blijkt veel zwakker dan eerder is aangenomen en de vermogensongelijkheid overschrijdt de inkomensongelijkheid.⁹² Uit onderzoek van Keister en Moeller, uitgevoerd in de VS, bleek dat de correlatie tussen vermogens- en inkomensongelijkheid 0,50 bedraagt. Indien het kapitaalinkomen buiten beschouwing werd gelaten, was de correlatie nog maar 0,26.⁹³ Ook het correlatiecijfer in Canada was relatief laag.⁹⁴ Hoewel dat van Finland tussen 1987 en 1998 steeg, bedroeg de correlatie 0,42.⁹⁵ De discrepantie tussen een lage inkomensongelijkheid en een hoge vermogensongelijkheid in Nederland is daarom minder opmerkelijk. Feit blijft dat in Nederland de inkomensongelijkheid veel kleiner is dan de vermogensongelijkheid.

Een stijgende vermogensongelijkheid wordt vaak gezien als een “snowball effect” als gevolg van een stijgende inkomensongelijkheid.⁹⁶ Een hogere inkomensongelijkheid draagt bij aan de concentratie van vermogen want degene aan de bovenkant van de inkomensverdeling spaart een groter deel van zijn inkomen.⁹⁷ In de volgende tabel op basis van gegevens van het CBS wordt de correlatie tussen inkomens- en vermogensongelijkheid in Nederland geïllustreerd. De vermogenspositie van huishoudens staat van laag naar hoog weergegeven. Het 1^e deciel betekent geen of zelfs een negatief vermogen en het 10^e deciel staat voor het hoogste vermogen. De zwakke correlatie wordt nog eens geïllustreerd doordat er ook hoge inkomensgroepen aanwezig zijn in combinatie met lage of negatieve vermogens. De huishoudens in het eerste vermogensdeciël zijn weliswaar minder vermogend maar hebben een relatief hoger inkomen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat jongeren wel een hoog inkomen genieten maar nog geen tot weinig vermogen hebben opgebouwd.⁹⁸ Een andere verklaring zou het consumptiegedrag kunnen zijn waarbij dit wordt gefinancierd middels schulden. Consumenten door middel van schulden is mijn inziens voor elk vermogensdeciël mogelijk. Hoewel een persoon uit een hoger vermogensdeciël vermogender is om een grote uitgave te kunnen bekostigen, kan het desalniettemin voorkomen dat er schulden worden aangegaan om bepaalde aankopen te financieren. Dit zou waarschijnlijk de grote uitgaven kunnen zijn waarvoor het vermogen ontoereikend is.

---

⁸⁶ Van Bavel 2014, p. 17.

⁸⁷ Caminada / Goudswaard / Been / De Graaf-Zijl 2014, p. 278.

⁸⁸ Skopek/Buchholz/Blossfeld 2011, Table 4.

⁸⁹ Davies / Sandström / Shorrocks / Wolff 2009, Table 9.

⁹⁰ Davies / Sandström / Shorrocks / Wolff 2009, p. 20.

⁹¹ Arts 2015, p. 14.

⁹² Skopek/Buchholz/Blossfeld 2011, p. 16.

⁹³ Keister & Moller 2000, p. 65.

⁹⁴ Brzozowski / Gervais / Klein / Suzuki 2000, p. 30.

⁹⁵ Jäntti 2003, p. 22.

⁹⁶ Domanski / Scatigna / Zabai 2016, p. 46.

⁹⁷ Domanski / Scatigna / Zabai 2016, p. 46.

⁹⁸ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 6.

Tabel 1: Inkomensverdeling per vermogensdeciël ⁹⁹

Vermogensdeciël	Laag inkomen	Hoog inkomen
1e	30%	70%
2e tot 5e	75%	25%
6e tot 9e	37%	63%
10e	24%	76%

Bron: CBS statline

De gedachte dat een vermogend huishoudens ook een hoog inkomen geniet uit het opgebouwde vermogen, is echter niet vanzelfsprekend. Het is opvallend dat een kwart van de 10 procent meest vermogende huishoudens zelfs een laag inkomen geniet. Dit geldt vooral voor gepensioneerden die een groot vermogen hebben opgebouwd maar een klein pensioenuitkering of ander soort inkomen uit vermogen ontvangen.¹⁰⁰ Een kanttekening hierbij is dat de inkomensstatistieken van het CBS gebaseerd zijn op de gegevens die bij de Belastingdienst zijn opgegeven.¹⁰¹ Als bijvoorbeeld het dividend uit aanmerkelijk belang niet wordt uitgekeerd en het blijft als reserve in de eigen onderneming zitten dan is er daarvan ook geen registratie beschikbaar bij de fiscus. Het is daarom de vraag of de omvang van deze vermogensinkomsten niet wordt onderschat.

2.6 Vermogensongelijkheid in tijdsperspectief

Om het historisch perspectief relatief kort en bondig te houden wordt in deze verhandeling enkel naar de ontwikkeling inzake de vermogensongelijkheid van de laatste eeuw gekeken. Aan het einde van de negentiende eeuw had de rijkste vijf procent van de bevolking bijna tachtig procent van het totaal privévermogen in handen.¹⁰² Vanaf omstreeks 1914 begon de Nederlandse nivelleringsrend. In en rond de tijd van de Eerste Wereldoorlog, de Grote Depressie, de Tweede Wereldoorlog en onafhankelijkheid van Indonesië daalde de vermogensongelijkheid relatief sterk.¹⁰³ Veel grote particuliere vermogens slonken als gevolg van economische malaise (dalende kapitaalmarkten en dalende huizenprijzen), oorlogse verwoesting en confiscatie.¹⁰⁴ Ook het invoeren van een meer progressief belastingstelsel vanaf de jaren veertig, zorgde voor een kleinere vermogensongelijkheid.¹⁰⁵

In tweede helft van de jaren vijftig nam de vermogensongelijkheid weer toe. Het is niet duidelijk wat de oorzaak hiervan was, behalve dat er sprake was van een relatief sterke periode van nivellering voorafgaand aan de denivellering.¹⁰⁶ Vanaf de jaren zestig zijn de schattingen van de vermogensverdeling discutabel. De historische ontwikkeling van de Nederlandse vermogensongelijkheid is niet volledig geregistreerd want er waren geen officiële cijfers beschikbaar van het CBS, anders dan de data van Wilterdink.¹⁰⁷ Deze werden gebaseerd op de gegevens van de belastingaangiftes. Het probleem was echter de mate van onbetrouwbaarheid hiervan als gevolg van belastingontduiking en belastingontwijking.¹⁰⁸ Dit nam halverwege de jaren zestig sterk toe waardoor er slechts een globaal beeld kan worden weergegeven van ontwikkelingen in de vermogensverhoudingen.¹⁰⁹ Ook de vermogensongelijkheid vanaf 1970 is niet eenduidig vanwege het ontbreken van gegevens en het wijzigen van de registratiemethode.¹¹⁰ Het CPB schatte het privaat

⁹⁹ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 6.

¹⁰⁰ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 6.

¹⁰¹ Boonen 2015, p. 39.

¹⁰² Wilterdink, 1984, tabel 7, p. 115.

¹⁰³ Wilterdink, 1984, p. 114.

¹⁰⁴ Wilterdink, 1984, p. 348.

¹⁰⁵ Soltow/Van Zanden 1998.

¹⁰⁶ Wilterdink, 1984, p. 114.

¹⁰⁷ Eric Wiebes, Antwoorden op de vragen van de vaste commissie voor Financiën over de brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de staatssecretaris van Financiën over de Nederlandse vermogensverdeling. 9 januari 2015, antwoord 19, p. 8.

¹⁰⁸ Wilterdink, 1984, p.95.

¹⁰⁹ Wilterdink, 1984, p.95.

¹¹⁰ Salverda & van Bavel 2014, p. 394.

vermogen in 1970 op 248 miljard gulden, bijna twee keer zo hoog als die van Wilterdink (132,5 miljard gulden).¹¹¹

Vanaf de jaren negentig lijkt het beeld duidelijker te worden. Op basis van data afkomstig van de Belastingdienst, stelde het CBS haar statistiek samen op basis van de samenstelling en de vermogensklassen van vermogens van particuliere huishoudens.¹¹² Hoewel de Belastingdienst data aanlevert, betekent dit niet dat deze ook volledig betrouwbaar zijn. De data van de Belastingdienst kunnen fouten bevatten door bijvoorbeeld foutieve aangiftes, al dan niet met opzet ingediend. Volgens de CBS cijfers had de rijkste 10 procent tussen 1993 en 2000, zonder rekening te houden met de eigen woning, ongeveer 70 procent van het privaatsvermogen in handen.¹¹³ Op basis van de CBS statistieken bedroeg de Gini-coëfficiënt van vermogen tussen 1991 en 1997 0,78, dit was exclusief pensioenen maar wel inclusief eigen woningen.¹¹⁴ Sinds 2006 nam de vermogensongelijkheid weer iets toe en in 2009 bedroeg de Gini-coëfficiënt 0.82.¹¹⁵ Naast de CBS data zijn er ook andere aanwijzingen die duiden op een gestegen vermogensongelijkheid. Op het gebied van vermogensverdeling zien we een verschuiving. Sinds 2008 is het aandeel vermogen van de rijkste 10 procent gestegen van 57,2 naar 61,2 procent van alle private vermogens tezamen, en het vermogen van de top 1 procent steeg van 22,3 naar 23,4 procent.¹¹⁶ Tegelijkertijd zien we ook een significante teruggang in de omvang van vermogens. Begin 2008 had een doorsnee huishouden ongeveer 47 duizend euro aan vermogen.¹¹⁷ In 2012 kromp dit naar 27 duizend euro en in 2013 was dit nog maar 19 duizend euro.¹¹⁸ Ook als de eigen woning buiten beschouwing wordt gelaten, was er sprake van een daling.¹¹⁹ Tegelijkertijd verdubbelde het aantal huishoudens met een negatief vermogen c.q. schulden tussen 2008 en 2011.¹²⁰

De toename van vermogensongelijkheid vanaf 2008 kan mogelijk worden gelinkt aan de oplopende werkloosheid als gevolg van de economische shock na het faillissement van Lehman Brothers in september 2008. In januari 2013 waren er 589 duizend werklozen onder de beroepsbevolking, tegenover 316 duizend in september 2008.¹²¹ Onder de werklozen vallen zowel de laag- als hoogvermogenden. Door het ontbreken van inkomen zullen hoogvermogende werklozen op hun vermogens interen om (tijdelijke) inkomensverliezen op te kunnen vangen, hierdoor zal het vermogen op termijn gaan slinken.

2.7 Vermogensongelijkheid in internationaal perspectief

Verschillende landen hebben gegevens over de vermogensverdeling waarbij de gehanteerde rekenmethodes van elkaar verschillen.¹²² Een vergelijking is dan lastig, zo niet onmogelijk. Toch maak ik melding van een aantal onderzoeken. Er zijn diverse onderzoeken geweest waarbij Nederland is opgenomen in de vergelijking van vermogensongelijkheid met andere landen. De volgende tabel illustreert de verschillen in Gini-coëfficiënten als gevolg van verschillende toegepaste methodes en bronnen.¹²³

---

¹¹¹ Salverda & van Bavel 2014, p. 394.

¹¹² Van Bavel en Frankema 2013, p. 8.

¹¹³ <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=03725SVH&D1=2&D2=I&D3=37-48&D4=a&HDR=T&STB=G1,G2,G3&VW=T>.

¹¹⁴ Van Bavel/Frankema 2013, tabel 2, p. 9.

¹¹⁵ Van Bavel/Frankema 2013, tabel 2, p. 9.

¹¹⁶ Salverda & van Bavel 2014, p. 394.

¹¹⁷ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/51/vermogen-van-huishoudens-fors-gedaald>.

¹¹⁸ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/51/vermogen-van-huishoudens-fors-gedaald>.

¹¹⁹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/51/vermogen-van-huishoudens-fors-gedaald>.

¹²⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek 2014, p. 47.

¹²¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/03/werkloosheid-opnieuw-gedaald>.

¹²² Van Bavel 2014, p. 84.

¹²³ Er bestaan verschillen in de gebruikte data (periode, bron, en definitie van vermogen) en/of negatieve vermogens worden meeberekend of dat deze als 0 moet worden beschouwd. Daarnaast wordt de Gini-coëfficiënt in sommige gevallen berekend op basis vragenlijsten, het is daarom de vraag of de data hieruit betrouwbaar zijn.

Tabel 4: Vermogensongelijkheid in internationaal perspectief ¹

Studie	Vermogensongelijkheid Nederland	Positie Nederland (van hoog naar laag)	Landen met een hogere ongelijkheid	Opmerkingen
1a. SHARE; Mueller et al (2011)	0.69 (Gini)	2/13	PL	Deze studie heeft alleen betrekking op 50-plussers.
1b. SHARE Mueller et al (2011)	Top 10% heeft 54% van het totale vermogen	2/13 (gedeeld)	PL, gelijk met TSJ	
2. Van Bavel & Frankema (2013)	0.78 (Gini)	4/9	VS, ZWI, ZWE	In deze studie zijn gegevens uit verschillende perioden en verschillende typen data (vragenlijst versus belastinggegevens) samengevoegd waardoor de Gini-coëfficiënten moeilijk met elkaar zijn te vergelijken.
3a. Household Finance and Consumption Survey; Fessler & Schürz (2014)	0.65 (Gini)	8/15	OOS, CYP, FIN, FRA, DUI, LUX, POR	Voor dit onderzoek geldt dat door gebruik van vragenlijsten de resultaten niet geheel vergelijkbaar zijn: de onderzoeken betroffen verschillende perioden en een andere methode tot het verkrijgen van een representatieve groep respondenten. Steekproefgrootte voor Nederland is erg klein (ca 1.300 huishoudens).
3b. Household Finance and Consumption Survey; Fessler & Schürz (2014)	Top 10% heeft 40% van het totale vermogen	12/15	OOS, BEL, CY, DUI, SPA, FI, FR, ITA, LUX, MT, PT	
4. Roine en Waldenström (2014)	Top 1 procent heeft in 2011 23 procent van het totale vermogen.	5/10	FRA, VS	Verschillende bronnen, voor NL gebaseerd op belastinggegevens.
5. Davies et al. (2009)	0.65 (Gini)	19/25	VS, DLD, VK, FRA,	Vermogensongelijkheid is geschat op basis van inkomensongelijkheid.

¹ Bronnen: Van Bavel en Frankema (2013). «Low Income Inequality, High Wealth Inequality. The Puzzle of the Rhineland Welfare States» Utrecht University, Centre for Global Economic History Working paper No. 0050. Davies, Sandström, Shorrocks & Wolff (2009). The level and distribution of global household wealth, NBER Working Paper 15508. Fessler, Schürz (2013). Monetary Policy & The Economy Q2–13 – Cross-Country Comparability of the Eurosystem Household Finance and Consumption Survey; Mueller, Bucholz en Blossfeld (2011). Wealth Inequality in Europe and the Delusive Egalitarianism of Scandinavian Countries. Roine en Waldenström (2014). Long-Run Trends in the Distribution of Income and Wealth. IZA-discussion papers No 8157.

Deze cijfers zijn echter moeilijk internationaal te vergelijken en er is sprake is van onnauwkeurigheid.¹²⁵ Volgens deze studies is de Nederlandse vermogensongelijkheid lager dan de cijfers die door het CBS zijn gepresenteerd (zie onderstaande tabel). Een eenduidige verklaring is hiervoor is niet voorhanden.¹²⁶

	Gini	Gini (CBS)
SHARE; Mueller et al (2011) ¹²⁷	0,69 ¹²⁸	0,858 (2006) ¹²⁹ / 0,872 (2007) ¹³⁰
Van Bavel & Frankema (2013) ¹³¹	0.78 ¹³²	0,78 (1997)
Household Finance and Consumption Survey; Fessler & Schürz (2014) ¹³³	0.65 ¹³⁴	0,894 (2010) ¹³⁵
Davies et al. (2009) ¹³⁶	0.65 ¹³⁷	- ¹³⁸

De cijfers van het CBS weerspiegelen de situatie in Nederland maar de vraag of de Nederlandse vermogensongelijkheid, vergeleken met andere landen, aan de hoge kant ligt, is onduidelijk. Het is

¹²⁴ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 10.
¹²⁵ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 9.
¹²⁶ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 9.
¹²⁷ Mueller, Bucholz en Blossfeld 2011. Wealth Inequality in Europe and the Delusive Egalitarianism of Scandinavian Countries.
¹²⁸ Mueller, Bucholz en Blossfeld hebben deze waarde berekend op basis van gegevens uit 2006/2007.
¹²⁹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/51/vermogensongelijkheid-in-2014-niet-verder-toegenomen>
¹³⁰ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/51/vermogensongelijkheid-in-2014-niet-verder-toegenomen>
¹³¹ Van Bavel en Frankema 2013.
¹³² Van Bavel en Frankema hebben deze waarde overgenomen van het CBS.
¹³³ Fessler, Schürz (2013). Monetary Policy & The Economy Q2–13 – Cross-Country Comparability of the Eurosystem Household Finance and Consumption Survey.
¹³⁴ Deze waarde is uit het jaar 2010.
¹³⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/51/vermogensongelijkheid-in-2014-niet-verder-toegenomen>
¹³⁶ Davies, Sandström, Shorrocks & Wolff (2009). The level and distribution of global household wealth, NBER Working Paper 15508.
¹³⁷ Deze waarde is uit het jaar 2000.
¹³⁸ Na contact met het CBS blijkt dat zij dit cijfer niet beschikbaar hebben.

immers discutabel in hoeverre de Gini-coëfficiënten van andere landen eenduidig zijn om Nederland daar één op één mee te kunnen vergelijken. Desalniettemin overstijgen ook de lagere cijfers de waarde van 0,50 hetgeen aangeeft dat in Nederland een hoge vermogensongelijkheid bestaat. Om een goede vergelijking te kunnen maken, zou de onderzoeken in verschillende landen gelijktijdig moeten worden uitgevoerd in hetzelfde tijdsbestek, met dezelfde definitie van vermogen. Daarnaast zou de data op dezelfde manier moeten worden verzameld.

2.8 Tussenconclusie

Middels een cijfermatige analyse heb ik geprobeerd om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen over de aanwezigheid van vermogensongelijkheid. Na onderzoek is gebleken dat er sprake is van vermogensongelijkheid in Nederland en deze laat een stijging zien gedurende laatste decennia. De Nederlandse Gini-coëfficiënt voor private vermogens was in 2013 0,90 terwijl deze tussen 1991 en 1997 nog slechts 0,78 bedroeg. Nederlandse huishoudens hebben gezamenlijk een zeer groot pensioenvermogen opgebouwd en wanneer dit wordt meegenomen in de berekeningen dan is de vermogensverdeling een stuk gematigder volgens sommige wetenschappers. Maar hierop is kritiek mogelijk want pensioenwaarderingen kunnen van de daadwerkelijke pensioenuitkeringen afwijken. Bovendien is het vermogen geblokkeerd.

Momenteel bestaat nog geen uniforme methode om de vermogensongelijkheid op een internationaal niveau te vergelijken. Om de Nederlandse vermogensongelijkheid nauwkeurig met die van andere landen te kunnen vergelijken is het belangrijk om dezelfde vermogensdefinitie te hanteren en tevens aandacht te besteden aan zaken zoals de collectieve voorzieningen. Hoewel de relatie tussen het inkomen en vermogen minder eenduidig blijkt te zijn dan eerder aangenomen, is het wel opmerkelijk dat het inkomen van een deel van de huishoudens aan de bovenkant van het vermogensdecil relatief laag is. In hoofdstuk 3 zal ik onderzoeken welke ontwikkelingen hebben bijgedragen aan de bestaande vermogensongelijkheid in Nederland. Tevens wordt er gekeken wat de reden(en) zou kunnen zijn dat het vermogen harder groeit dan inkomen uit arbeid (zie paragraaf 2.6).

Hoofdstuk 3 Oorzaken vermogensongelijkheid

In hoofdstuk 2 heb ik op basis van een cijfermatig onderzoek kunnen constateren dat er in Nederland sprake is van een groeiende vermogensongelijkheid. Wat zijn de oorzaken hiervan? Volgens Vermeend zijn de oorzaken van vermogensverschillen divers en worden deze sterk bepaald door economische stelsels, politieke voorkeuren en regeringsbeleid.¹³⁹ In dit hoofdstuk onderzoek ik de voornaamste oorzaken van vermogensongelijkheid.

3.1 Diverse economische ontwikkelingen binnen het kapitalistische systeem¹⁴⁰

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (hierna: WRR) noemt het gunstige ondernemingsklimaat in Nederland als een van de oorzaken van vermogensongelijkheid.¹⁴¹ Deze gedachte is mijns inziens slechts een symptoom van een dieper gewortelde oorzaak, namelijk het kapitalistische systeem. Het kapitalisme is toch de kernoorzaak van vermogensongelijkheid. Het vrije ondernemen is immers, al dan niet internationaal, een uitvloeisel van het kapitalisme. Maar de markt waarin het vrije ondernemen plaatsvindt, is afgekaderd door wetten en regels.¹⁴² De existentie van de (volledig) vrije markt is daarom een utopie.¹⁴³

Volgens de Britse econoom Ricardo ontstaan er als gevolg van mondialisering nieuwe handelsstromen, iedereen kan daarvan profiteren, zelfs de kansarmen kunnen iets waardevols aanbieden. Iedereen beschikt namelijk over een comparatief voordeel om iets te produceren en degenen die uitblinken in bepaalde gebieden zullen het zelfs beter doen door zich te specialiseren op die vaardigheden.¹⁴⁴ Maar volgens het OESO kunnen de laagopgeleiden niet profiteren van deze ontwikkelingen vanwege het gebrek aan kennis en vaardigheden.¹⁴⁵ Hoogopgeleiden profiteren van de globalisering doordat zij hun capaciteiten in bepaalde mate wereldwijd kunnen toepassen.¹⁴⁶ Daarnaast neemt het beloningsverschil tussen hoog- en laagopgeleiden toe. De lonen van laagopgeleiden worden gedrukt omdat zij te maken hebben met concurrentie van laagopgeleiden uit lagelonenlanden. Hoewel er geen eenduidig bewijs bestaat, wordt globalisering juist gezien als een algemene oorzaak¹⁴⁷ of zelfs als dé oorzaak van een groeiende ongelijkheid waarbij de voordelen van mondialisering grotendeels en in sommige gevallen volledig toekomen aan hoogopgeleiden.¹⁴⁸ In de literatuur wordt dit ook als de “winner takes all” maatschappij genoemd waarbij er een kloof ontstaat tussen de beloningen van degenen aan de top en de rest.¹⁴⁹

Recent zijn de economen Krugman¹⁵⁰ en Slaughter¹⁵¹ omgegaan in hun visie met betrekking tot de effecten van mondialisering op ongelijkheid. Zij zijn nu van mening dat globalisering door handel wellicht meer invloed in de richting van een schevere inkomensverdeling heeft gehad dan eerder gedacht. Hoewel er in de literatuur geen direct verband te vinden is tussen vermogen en het opleidingsniveau, speelt het inkomen wel een belangrijke rol bij het vermogensopbouw want de hoogte van het inkomen is sterk afhankelijk van het opleidingsniveau. Uit het onderzoek van Lever en Waaijers blijkt dat het levensinkomen van laagopgeleiden in Nederland 1,1 mln euro bedraagt tegenover 2,6 mln euro voor hoogopgeleiden.¹⁵² Het resultaat van dit onderzoek is gebaseerd op

---

¹³⁹ Vermeend 2014, p. 21.

¹⁴⁰ Jahan / Mahmud 2015, p. 44.

¹⁴¹ Van Bavel 2014, p. 86.

¹⁴² Chang 2010, p. 10.

¹⁴³ Wijtvliet 2014, p. 937.

¹⁴⁴ <http://www.econlib.org/library/Topics/Details/comparativeadvantage.html>.

¹⁴⁵ OECD 2011, p. 26.

¹⁴⁶ Vermeend 2014, p. 64.

¹⁴⁷ Autor et al. 2013, p. 2159.

¹⁴⁸ OECD 2011, p. 24.

¹⁴⁹ Wijtvliet 2014, p. 937.

¹⁵⁰ <http://www.voxeu.org/article/trade-and-inequality-revisited>.

¹⁵¹ Scheve & Slaughter 2007, p. 34-47.

¹⁵² Lever & Waaijers 2013, p. 153.

panelgegevens van ongeveer 100000 mensen en wel tussen de jaren 1999 en 2005. Om een goed beeld te krijgen zouden de ondervraagden over de gehele loopbaan moeten worden gevolgd maar dat is in casu niet het geval geweest. De constatering van Lever en Waaijers is mijns inziens daarom niet accuraat maar het verschil in inkomen is desalniettemin opmerkelijk.

Volgens het World Economic Forum is de inkomensongelijkheid:

“most likely to cause serious damage globally in the coming decade”.¹⁵³

Hoewel de correlatie tussen inkomens- en vermogensongelijkheid zwak is,¹⁵⁴ draagt het inkomensverschil mijns inziens in zekere mate bij aan de vermogensongelijkheid. Inkomen vormt immers een bron van vermogensopbouw. Een persoon met een hoog inkomen bouwt immers eenvoudiger een vermogen op dan iemand die dat niet heeft. Gesteld moet worden dat consumptie is gelijk aan ontsparen en sparen betekent uitstellen van consumptie. Een hoog inkomen maakt het gemakkelijker om te sparen dan wel te beleggen maar het blijft wel een vrije keuze.

Mogelijk is de technologische ontwikkeling ook een aanjager van inkomensongelijkheid. Uit onderzoeken van het IMF¹⁵⁵ en OESO¹⁵⁶ blijken dat technologische ontwikkelingen een groter effect hebben op de ongelijkheid dan globalisering. Technologische vernieuwingen leiden tot een hogere productiviteit en meer werkgelegenheid¹⁵⁷ maar de verdeling van deze welvaart is niet evenwichtig. Door de opkomst van ICT en meer algemene technologische ontwikkelingen is de vraag naar hoogopgeleiden sterk gestegen, terwijl het aanbod achterbleef.¹⁵⁸ De bruto-inkomens van hooggeschoolde mensen zijn daardoor hard gestegen, harder dan die van laaggeschoolden.¹⁵⁹ Mensen met een hoge opleiding verrichten hun werkzaamheden doorgaans met technologieën en worden hierdoor productiever terwijl de routinematige taken van laagopgeleiden worden vervangen door routinization-biased technology.¹⁶⁰ In Nederland is de werkgelegenheid zowel aan de boven- als onderkant van de inkomensverdeling gegroeid terwijl die in het midden is gedaald.¹⁶¹ Steeds meer middelbaaropgeleiden verliezen hun baan of werken vaker aan de onderkant van de werkgelegenheid. Zij vervangen hiermee het teruglopende aanbod van laagopgeleiden.¹⁶² De reden hiervoor is dat veel van de huidige banen in het middensegment uit routinematige taken bestaan die vervangbaar zijn met automatisering.¹⁶³

Naast technologische ontwikkeling wordt offshoring ook gezien als een oorzaak van inkomensongelijkheid. Bij offshoring gaat het om verplaatsing van werk van laag- en middelbaaropgeleiden naar (ontwikkelings)landen met lage lonen.¹⁶⁴ Diverse onderzoeken onderschrijven deze trend.¹⁶⁵ Volgens het OESO is het in de praktijk echter zeer moeilijk om technologische ontwikkeling los van globalisering te beschouwen. Technologische ontwikkeling is eigenlijk de aanjager van de fragmentatie van economische activiteiten en het offshoring van productie.¹⁶⁶ Volgens de econoom Freeman gaan digitalisering en offshoring hand in hand.¹⁶⁷

---

¹⁵³ <https://www.weforum.org/press/2014/01/worsening-wealth-gap-seen-as-biggest-risk-facing-the-world-in-2014/>.

¹⁵⁴ Skopek / Buchholz / Blossfeld 2011, p. 16.

¹⁵⁵ International Monetary Fund 2007, p. 135.

¹⁵⁶ OECD 2011/5, p. 10.

¹⁵⁷ van den Berge & ter Weel 2015, p. 3.

¹⁵⁸ Vermeend 2014, p. 21.

¹⁵⁹ Hendricksy / Schoellman 2014, p.6.

¹⁶⁰ Centraal Planbureau 2015, p. 9.

¹⁶¹ van den Berge & ter Weel 2015, p. 9.

¹⁶² van den Berge & ter Weel 2015, p. 12.

¹⁶³ van den Berge & ter Weel 2015, p. 5.

¹⁶⁴ Centraal Planbureau 2015, p. 9.

¹⁶⁵ Goos / Maarten and Manning / Alan 2007, p. 118-133. Of: Goos / Manning / Salomons 2010 Of: Goos / Manning / Salomons 2014, p. 2509-2526 Of: Michaels / Natraj / van Reenen 2014, p. 60-77.

¹⁶⁶ OECD 2011, p. 26.

¹⁶⁷ Freeman 2009, p. 575-589.

3.2 Verzorgingsstaat

Na de Tweede Wereldoorlog kwam in Nederland de verzorgingsstaat op waarbij de staat zich meer verantwoordelijk stelde voor het welzijn van haar burgers. Het idee was met behulp van het sociale zekerheidsstelsel de onbemiddelde burgers uit lage sociale klasse een stukje financiële zekerheid te bieden zodat zij niet meer afhankelijk waren van liefdadigheden en tegelijkertijd werd hiermee de ongelijkheid binnen de maatschappij verkleind.¹⁶⁸ Volgens de WRR is de verzorgingsstaat een van de oorzaken van de grote vermogensongelijkheid in Nederland. Deze gedachte is an sich opmerkelijk te noemen aangezien de achterliggende motivatie immers het ondersteunen van financiële zwakkeren is en hen een zekere mate van zekerheid te bieden. De argumentatie van WRR vraagt daarom om enige uitleg.

Voordat de overheid de verzorgingsstaat in het leven riep, was het bouwen van een financiële buffer de enige mogelijkheid om zekerheid te verwerven want er was geen sociale vangnet aanwezig. Met de komst van de verzorgingsstaat zijn burgers niet meer genoodzaakt om eigen vermogen op te bouwen want zij konden in geval van ontslag of ziekte op sociale voorzieningen rekenen.¹⁶⁹ Ondanks dat de verzorgingsstaat een herverdelende functie heeft op het inkomen, waarbij de inkomensongelijkheid op basis van Gini coëfficiënt met bijna een kwartpunt naar beneden wordt gecorrigeerd,¹⁷⁰ zou deze de vermogensongelijkheid wel eens kunnen vergroten. Uit een recent onderzoek van de Europese Centrale Bank blijkt dat er sprake is van een negatieve correlatie tussen de uitgaven van een verzorgingsstaat en het vermogensniveau van burgers. Deze bevinding toont aan dat de verzorgingsstaat een substituut is geworden voor de private vermogensaccumulatie.¹⁷¹ Maar deze analyse is meer gefocust op de korte termijn effecten op vermogensongelijkheid.¹⁷² Het beleid van een verzorgingsstaat zou de ongelijkheid op de lange termijn op verschillende wijze kunnen beïnvloeden.¹⁷³ Mogelijke effecten van sociale mobiliteit kan bijvoorbeeld op de lange termijn leiden tot een lagere vermogensongelijkheid.¹⁷⁴

Uit een ander onderzoek uit 1999 blijkt dat er weinig mensen spaarden in privé voor hun pensioenen en dat burgers sparen niet als noodzakelijk beschouwden want de staat garandeert immers een inkomen voor werklozen, gepensioneerden en arbeidsongeschikten.¹⁷⁵ En als er werd gespaard dan was de belangrijkste reden het opbouwen van een buffer voor de onverwachte uitgaven of voor bepaalde doelen zoals een vakantie, auto en/of de studie van kinderen.¹⁷⁶ Het bewustzijn om te sparen voor de oude dag behoorde daar ook bij, maar dit werd voornamelijk genoemd door mensen uit de oudere leeftijdsgroepen.¹⁷⁷

Gezien het bovenstaande is het ook begrijpelijk waarom in Zuid-Europese landen, waar de verzorgingsstaat en het pensioenstelsel vergeleken met West-Europa een stukje soberder zijn, het vermogen van een gemiddeld huishouden groter is dan dat van een Nederlands huishouden.¹⁷⁸ Andersom is deze verklaring wellicht niet relevant voor Nederland want als gevolg van de verzorgingsstaat was het voor Nederlandse huishoudens tot en met de jaren '70 geen noodzaak om inkomensrisico's af te dekken.¹⁷⁹ In de jaren '80 voerde de neoliberale agenda de boventoon waarbij

---

¹⁶⁸ Monique Kremer, Mark Bovens, Erik Schrijvers & Robert Went, Hoe ongelijk is Nederland?, 2014, p. 86.

¹⁶⁹ Van Bavel 2014, p. 86.

¹⁷⁰ Irrgang / Hoeberichts 2006, p. 153.

¹⁷¹ Fessler / Schürz 2015, p. 31.

¹⁷² Fessler / Schürz 2015, p. 31.

¹⁷³ Fessler / Schürz 2015, p. 31.

¹⁷⁴ Fessler / Schürz 2015, p. 31.

¹⁷⁵ Alessie / Kapteyn 1999, p. 10.

¹⁷⁶ Boonen 2015, p. 16.

¹⁷⁷ Boonen 2015, p. 16.

¹⁷⁸ Brugiavini 2003, p. 1075-1119.

¹⁷⁹ Boonen 2015, p. 26.

er werd gesneden in het sociale stelsel, met als gevolg dat de verzorgingsstaat werd versoerd.¹⁸⁰ Maar dit leidde niet tot een toegenomen spaarzin of gestegen vermogens bij het gemiddelde huishouden.¹⁸¹ Er zou daarom ook wel kunnen worden gesteld dat de negatieve correlatie tussen de verzorgingsstaat en vermogensongelijkheid niet voor Nederland op gaat.

3.3 Vermogensinkomsten

Een inkomen kan worden aangewend voor consumptie maar ook voor spaardoelen. Het wegzetten van spaartegoeden bij de bank levert rente op. Als men eenmaal een vermogen heeft opgebouwd dan kan dit worden gebruikt als een buffer. Maar ondanks het risico om geld te verliezen, kan dit vermogen ook worden ingezet voor beleggingen om rendementen te behalen, oftewel het genereren van inkomen uit vermogen. Hierbij dient wel worden opgemerkt dat vermogens zowel positief als negatief kunnen zijn. Dit betekent dus ook dat vermogensinkomsten, anders dan inkomen uit arbeid, ook negatief kunnen zijn.

Volgens het CBS is het inkomen uit vermogen een saldo van rente over spaartegoeden, dividenden en opbrengsten uit onroerende zaken (waaronder de eigen woning).¹⁸² In hoofdstuk 2 heb ik onderzocht dat het inkomen uit vermogen toeneemt naarmate een huishouden meer vermogen heeft. Iets meer dan 90 procent van alle huishoudens, 6,9 miljoen huishoudens,¹⁸³ geniet inkomen uit vermogen maar niet iedereen geniet dezelfde soorten vermogensinkomsten. De meeste huishoudens ontvangen rente op hun spaartegoeden. Bij de miljonairs bedraagt het inkomen uit vermogen 20 procent van het totale inkomen, tegenover 0,2 procent bij de niet-miljonairs.¹⁸⁴ Miljonairs genieten daarnaast ook vaker inkomen uit eigen ondernemingen.¹⁸⁵

Een mogelijke verklaring voor de relatief stijgende vermogensongelijkheid is de mate waarin het gemiddelde vermogen van het hoogste vermogensdeciël harder groeit dan het gemiddelde besteedbare inkomen uit arbeid van werknemers.¹⁸⁶ Het gemiddelde vermogen van het top 5 procent vermogensdeciël is tegenwoordig gelijk aan veertig jaarinkomens terwijl dit aan het begin van de jaren negentig gelijk was aan vijftientwintig jaarinkomens.¹⁸⁷ Hierbij moet wel worden opgemerkt dat deze ontwikkeling samenviel met de prijsstijgingen op de woning- en aandelenmarkten van de jaren negentig.¹⁸⁸ In zijn boek “Capital in the Twenty-First Century” stelt Piketty dat vermogen op de lange termijn harder groeit dan de economie, waaronder ook het inkomen uit arbeid.¹⁸⁹ Dit komt door de scheve verhouding tussen het rendement op kapitaal (r) en de groeifactor van de economie (g) waarbij r groter is dan g ($r > g$). Sterker nog: r zal in de toekomst zelfs verder gaan stijgen.¹⁹⁰ Piketty's constatering is gebaseerd op historische data maar Acemoglu en Robinson betwifelen over de duidelijkheid van het bewijs voor $r > g$.¹⁹¹ Fransman stelt daarentegen dat $r > g$ een tijdelijk fenomeen is en dat (r) op de lange termijn gelijk zou zijn aan (g).¹⁹²

Sinds 2008 is de wereldwijde aandelenindex MSCI met meer dan 100 procent gestegen.¹⁹³ Doordat de bezittingen van miljonairs voor meer dan 40 procent bestaan uit aandelen en obligaties,¹⁹⁴ is het

---

¹⁸⁰ Van Bavel 2014, p. 86.

¹⁸¹ Van Bavel 2014, p. 86.

¹⁸² <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=366>.

¹⁸³ Centraal Bureau voor de Statistiek 2014, p. 49.

¹⁸⁴ Arts 2015, p. 10.

¹⁸⁵ Arts 2015, p. 10.

¹⁸⁶ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 5.

¹⁸⁷ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 5.

¹⁸⁸ Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, p. 5.

¹⁸⁹ Piketty 2014, p. 420-424.

¹⁹⁰ Piketty 2014, p. 412-421.

¹⁹¹ Acemoglu & Robinson, 2015, p. 3-28.

¹⁹² Fransman 2014, 220-232.

¹⁹³ http://www.onvista.de/index/charts.html?ID_NOTATION=3193857&TIME_SPAN=SE&VOLUME=1&TYPE=LINE&SCALE=abs&DISPLAY_TYPE=LINE&SUPP_INFO=0&AVG1=0&AVG2=0&ID_NOTATION_COMP1=0&ID_NOTATION_COMP3=0&ID_NOTATION_COMP4=0#chart_01.

aannemelijk dat de vermogenden vermogender zijn geworden door deze waardestijging als gevolg van het monetair beleid.¹⁹⁵ Uit onderzoek van de BIS blijkt dat de lage rentestanden hebben bijgedragen aan de prijsstijgingen van aandelen en obligaties.¹⁹⁶ Bovendien bestaan er diverse financiële derivaten met verschillende hefboomen, waardoor de vermogensvermeerdering bij winst alleen maar harder toeneemt.

Ook inkomsten uit vastgoed valt onder vermogenswinst. Huishoudens die een eigen woning bezitten krijgen door het CBS inkomsten uit eigen woning toegerekend maar deze bedragen zijn fictief en worden gezien als huuropbrengsten die bij verhuur zou kunnen hebben opgeleverd.¹⁹⁷ Deze berekening strookt niet met de realiteit want het CBS gaat uit van een fictief rendement dat kan afwijken van de realiteit. Wat wel reëel is, is de waardering van de onroerende zaken. Ondanks de prijsdaling sinds 2008, zijn de huizenprijzen vanaf 1970 bijna drie keer verdubbeld (gecorrigeerd voor inflatie).¹⁹⁸ Aan het begin van 2013 waren ongeveer 98 duizend miljonairshuishoudens en hun bezittingen bestonden voor ongeveer 20 procent uit onroerende zaken (exclusief eigen woning).¹⁹⁹ In Nederland zijn er 4,3 miljoen huishoudens met een eigen woning waarvan 32 procent met een onderwaarde.²⁰⁰ Dit betekent dat de andere helft van de huishoudens een huis moet huren en dus niet kan profiteren van de stijging van huizenprijzen.

Uit het bovenstaande kan ik concluderen dat de meest vermogenden van de samenleving, zij de meeste aandelen en onroerende zaken bezitten, het meest profiteren van de prijsstijgingen van aandelen, obligaties en huizen.²⁰¹ Degenen die weinig tot geen aandelen, obligaties of onroerende zaken hebben, merken niet of nauwelijks van de gigantische prijzengroei.²⁰²

3.4 Fiscaal beleid

De WRR noemt het fiscaal beleid van de overheid als een van de oorzaken van vermogensongelijkheid.²⁰³ Net als in de VS,²⁰⁴ kent het huidige belastingstelsel in Nederland een ongelijke behandeling tussen het inkomen uit arbeid en inkomen uit vermogen. De oorsprong van dit ongelijke fiscaalbeleid vindt plaats met de afschaffing van de Wet op de Vermogensbelasting in 2001.²⁰⁵ Daarvoor werd de beursbelasting, een belasting op aandelen- en obligatietransacties, al in 1990 afgeschaft.²⁰⁶ Hiermee was de belasting op vermogenswinst, die op beurs werd behaald, verdwenen. Het huidige tarief voor inkomen uit arbeid in box 1 is progressief en bedraagt maximaal 52 procent. Het box 3 tarief bedroeg in het verleden 0,7 procent (Wet VB 1964) en bedraagt tegenwoordig 1,2 procent waarbij er een fictief rendement wordt gehanteerd van 4 procent. Voort werd de inkomensbelasting op vermogenswinst van 60 procent afgeschaft, dit betekent dat de belastingdruk is gedaald van 3,1 procent $[(4\% \cdot 60 \text{ procent}) + 0,7 \text{ procent}]$ naar 1,2 procent $(4 \text{ procent} \cdot 30 \text{ procent})$. Als gevolg hiervan zijn vermogenswinsten praktisch bijna vrijgesteld van belastingheffing. Mensen die veel rendement op hun beleggingen maken, worden hiermee ontzien terwijl de zuivere spaarders worden benadeeld want vóór 2001 werd het daadwerkelijke rendement belast. De tariefarbitrage tussen box 1 en box 3 maakt het mogelijk voor de vermogende burgers om

---

¹⁹⁴ Arts 2015, p. 10.

¹⁹⁵ Nakajima 2015, p. 9.

¹⁹⁶ Domanski / Scatigna / Zabai 2016, p. 56.

¹⁹⁷ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70991ned&D1=0-3&D2=38,42&D3=0-1,8&D4=0,5,1&HD=140129-1014&HDR=G2&STB=T,G1,G3>.

¹⁹⁸ Centraal Planbureau 2012, p. 10.

¹⁹⁹ Arts 2015, p. 10.

²⁰⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek 2016, p. 94.

²⁰¹ Van Bavel 2014, p. 86.

²⁰² Salverda & van Bavel 2014, p. 86.

²⁰³ Van Bavel 2014, p. 87.

²⁰⁴ Burman 2013, p. 586-589.

²⁰⁵ Op basis van art. 14 van de oude Wet op de vermogensbelasting 1964 was de uiteindelijke belastingdruk op het belastbare inkomen 68%.

²⁰⁶ Eerste Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1989-1990, 21 342, Nr. 174a.

vermogens praktisch onbelast op te bouwen in box 3 terwijl de meeste burgers worden geconfronteerd met een relatief hoog heffingsverschil tussen arbeid en kapitaal.

Daarnaast worden bedrijfsoverdrachten fiscaal ondersteund en vallen sommige erfenissen onder de vrijstelling en zijn dus niet belast.²⁰⁷ De recente verlaging van overdrachtsbelasting in 2011 en de vrijstelling op het schenkingsrecht in 2013 zijn ook een vorm van verlaging van belasting op vermogen. Bovendien daalden ook de tarieven in de erfbelasting in 2010. Uit onderzoek blijkt dat mensen op een hoge leeftijd minder snel ontsparen waardoor er een grotere nalatenschap ontstaat om te worden overdragen aan de volgende generatie.²⁰⁸ Ondanks het feit dat er in de laatste jaren minder mensen waren die een erfenis achterlieten en de waarden van erfenissen daalden²⁰⁹, bedroeg het totale bedrag aan vermogen dat is nagelaten in Nederland in 2011, 13,896 miljard euro.²¹⁰ Volgens de miljoennota van 2016 levert de schenk- en erfbelasting 1,8 miljard euro op.²¹¹ Het is echter niet bekend hoeveel hiervan erfbelasting is, want deze valt onder vermogensheffingen.²¹² Omdat het bedrag van de erfbelasting onbekend is, is de hoogte van schenkbelasting ook niet bekend. Maar Jacobs stelt dat de gemiddelde belastingdruk op erfenissen ongeveer 12 procent bedraagt.²¹³ In een wat verouderde publicatie van de Beer uit 2007 werd de omvang van erfenissen geschat op 22 miljard euro.²¹⁴ Uit een onderzoek van 2008 stelde van Gilst dat de verhouding tussen schenk- en erfbelasting 87 procent - 13 procent zou moeten zijn,²¹⁵ dit betekent dat de effectieve belastingdruk van het successierecht in dat jaar iets meer dan 7 procent bedroeg. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat vanaf 2010 de erfbelasting is gewijzigd waardoor de gegevens van nalatenschappen en verkrijgingen van na 2010 niet meer accuraat vergelijkbaar zijn met die van verleden jaren.

Hoewel de genoemde cijfers niet nauwkeurig zijn, laten deze wel zien dat erfenissen relatief onaangetast kunnen worden doorgegeven aan de erfgenamen terwijl er geen sprake is van enige vorm van tegenprestatie. Fiscaal gefaciliteerde nalatenschappen - bestaande uit vrijstellingen en lage tarieven - houden de vermogensongelijkheid in stand en verduurzamen hiermee de kloof tussen arm en rijk.

In de literatuur wordt de toenemende verschuiving van directe naar indirecte belastingen ook gerelateerd aan de versterking van ongelijkheid.²¹⁶ De Kam en Trimp stellen dat de indirecte belastingen in verhouding zwaarder drukken op huishoudens uit de lagere inkomensgroepen.²¹⁷ Dit komt doordat de lagere inkomens door de progressie van de inkomstenbelasting een groter deel van hun bruto inkomen overhouden om te sparen of te besteden.²¹⁸ Bovendien is de spaarquote van mensen met een klein inkomen lager, dit blijkt ook uit het onderzoek van Mirrlees.²¹⁹ Daarnaast stellen van Bavel en Frankema dat belastingen op arbeid en consumptie de lage inkomens beperken in het vermogensopbouw terwijl deze belastingen juist de kans voor de hoge inkomens vergroten om hun vermogens uit te breiden omdat er nauwelijks belastingdruk is op het vermogen als zodanig.²²⁰

3.5 Tussenconclusie

---

²⁰⁷ Art. 35b Successiewet 1956.

²⁰⁸ Spilerman 2000, p. 497–524.

²⁰⁹ Sociaal en Cultureel Planbureau 2010, p. 239.

²¹⁰ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81086NED&LA=NL>.

²¹¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 34 550, Nr. 1 Nota over de toestand van 's Rijks Financiën, 20 september 2016, p. 2.

²¹² <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=82569ned&D1=18-69&D2=0-1,4&D3=10-12,17,22,27,32,37,42,46-48&HDR=G1,G2&STB=T>.

²¹³ Jacobs 2014.

²¹⁴ De Beer 2007, p. 292.

²¹⁵ Van Gilst / Nijboer / Caminada 2008.

²¹⁶ Mirrlees 2010 Of: Warren 2008 Of: Wijtvliet 2012.

²¹⁷ Trimp & de Kam 2011, p. 698.

²¹⁸ Trimp & de Kam 2011, p. 698.

²¹⁹ Mirrlees 2010, p. 677 e.v.

²²⁰ Van Bavel/Frankema 2013, p.12.

Er zijn diverse factoren die kunnen leiden tot vermogensongelijkheid maar het zijn vooral de institutionele oorzaken zoals de economische ontwikkelingen als gevolg van mondialisering.²²¹ De hoogopgeleiden zijn degenen die voornamelijk profiteren van de voordelen van het proces van mondialisering. De hoogopgeleiden hebben de kennis en vaardigheden om een onderdeel te zijn van de veranderingen terwijl de laag- en middelbaaropgeleiden steeds meer achter het net vissen. De dieper gewortelde oorzaak kan veeleer worden herleid tot de inkomensvorming.

Ook noemenswaardig is de lagere belastingheffing op vermogenswinsten en de daarbij gemaakte beleidskeuzen. Door de prijsstijgingen van aandelen, obligaties en onroerend goed hebben de eigenaars die de meeste hiervan bezitten veel vermogensrendementen gerealiseerd die vervolgens niet of nauwelijks zijn belast. De combinatie van een fiscaalgunstige behandeling van vermogensinkomsten, een relatief hoog belastingdruk op arbeid, een fiscaalvriendelijke successiewet en een verschuiving van directe naar indirecte belasting kunnen de vermogensongelijkheid verder versterken.

Ten slotte kan de verzorgingsstaat ook worden gezien als een van de oorzaken achter de groeiende vermogensongelijkheid maar in Nederland is dit verband niet eenduidig.

---

²²¹ Avi-Yonah 2004, p. 1242 en Rijkers 2014, p. 233-234.

Hoofdstuk 4 Gevolgen van vermogensongelijkheid

In het voorgaande hoofdstuk heb ik de oorzaken van bestaande vermogensongelijkheid onderzocht. In dit hoofdstuk onderzoek ik de mogelijke gevolgen van vermogensongelijkheid. In een presidentiële toespraak heeft Obama gewezen op de groeiende ongelijkheid,

“the basic bargain at the heart of our economy has frayed”.²²²

Volgens het World Economic Forum is de groeiende kloof tussen arm en rijk het grootste risico voor de mondiale stabiliteit.²²³ In het boek “The Spirit Level” van Wilkinson en Pickett²²⁴ worden diverse sociale gevolgen van een toenemende economische ongelijkheid geïllustreerd. In deze thesis wil ik me enkel concentreren op de sociale, economische en politieke gevolgen. Hiervoor gebruik ik vooral Amerikaanse onderzoeken omdat er in Nederland relatief weinig studies op dit gebied beschikbaar zijn. De genoemde voorbeelden die aan bod zullen komen, fungeren vooral als een indicatie en hoeven niet persé te gelden voor de Nederlandse samenleving. De essentie is het illustreren van mogelijke bedreigingen en gevaren die ongelijkheid met zich mee kan brengen.

4.1 Onderinvestering in menselijk kapitaal

Een zekere mate van vermogensongelijkheid is een aanjager van economische activiteit²²⁵ en werkt als een stimulans voor mensen om in zichzelf te investeren met het oog op positieve effecten voor henzelf en voor de samenleving als geheel.²²⁶ Voor mensen die een financieel vermogen tot hun beschikking hebben en dit kunnen aanwenden hoeft dit geen probleem te zijn maar ongeveer de helft van de Nederlandse huishoudens heeft nauwelijks vermogen of zelfs een negatief vermogen.²²⁷ Als de kloof tussen vermogend en niet-vermogend alsmaar toeneemt, dan is het de vraag of deze onevenwichtige verhouding nog als een prikkel werkt.

Onderwijs is een manier om sociale mobiliteit te stimuleren en daarmee ongelijkheden te voorkomen of te verminderen.²²⁸ In een land met een uitgebreide verzorgingsstaat kunnen zowel vermogende als niet-vermogende burgers gebruik maken van het sociale stelsel maar als dit stelsel langzaam maar zeker wordt versoberd dan zijn burgers genoodzaakt om bepaalde zaken zelf te betalen, zoals aanvullend (hoger) onderwijs.²²⁹ Momenteel is zijn scholingsuitgaven nog aftrekbaar maar deze aftrek zal vanaf 2018 worden afgeschaft.²³⁰ Afhankelijk van de hoogte van de kosten, is het hebben van een vermogen daarom (mede)bepalend. Als het inkomen niet toereikend is dan moet er een aanspraak worden gedaan op het vermogen. Wie geen vermogen heeft, kan zijn (aanvullende) opleidingskosten niet financieren. Dit betekent dat hij niet in staat is om te kunnen investeren in de eigen toekomst en die van zijn kinderen.²³¹ Uit onderzoek van Karagiannaki,²³² Hurst en Kofi Charles²³³ en Chevalier et al.²³⁴ blijkt dat het opleidingsniveau van de kinderen ook afhankelijk is van de financiële slagkracht van ouders.

Katz stelt:

---

²²² <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/12/04/remarks-president-economic-mobility>.

²²³ World Economic Forum 2014 Ninth Edition, p. 9.

²²⁴ Wilkinson & Pickett 2010.

²²⁵ OECD 2008, p. 16.

²²⁶ Van Bavel 2014, p. 90.

²²⁷ Salverda et al 2013, p. xi.

²²⁸ Wijtvliet 2014, voetnoot 36.

²²⁹ Van Bavel 2014, p. 90.

²³⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 34 550, Nr. 1 Nota over de toestand van 's Rijks Financiën, 20 september 2016, p. 34.

²³¹ Geier 2013.

²³² Karagiannaki 2012, p.8.

²³³ Kofi Charles & Hurst 2002, p. 10.

²³⁴ Chevalier et al. 2005, p. 6.

“Growing inequality undermines the ability of the poorest to invest in their own education.”²³⁵

Volgens het IMF weerspiegelt ongelijkheid het gebrek aan toegang tot financiële middelen waardoor de armen minder kansen hebben om te kunnen investeren in onderwijs en ondernemende activiteiten.²³⁶ Dit betekent ook dat vermogensongelijkheid van de huidige generatie wordt geconverteerd in kansenongelijkheid voor de volgende generatie.²³⁷ Het onderwijs wordt dan minder toegankelijk voor minder vermogenden.²³⁸ Een recent verslag van de Onderwijsinspectie toont aan dat er sprake is van een kansenongelijkheid in Nederland. Kinderen van hoogopgeleide en vermogende ouders krijgen van hun basisschool vaker een hogere schooladvisering dan die van arme en laagopgeleide ouders.²³⁹ Dit heeft ook te maken met de financiële positie van ouders.²⁴⁰ Tussen 1970 en 2010 behaalde niet meer dan 20 procent van de kinderen van ouders met een laag inkomen in Amerika een universitair graad terwijl 80 procent van de kinderen van ouders uit het bovenste kwartiel van de inkomensverdeling dat wel heeft behaald.²⁴¹

Als kinderen van vermogende ouders door het relatief lage successierecht ook nog eens een groot vermogen van hun ouders erven, wordt de bestaande vermogensongelijkheid bestendigd en wellicht zelfs vergroot. Volgens van Bavel leidt de combinatie van een grote vermogensongelijkheid met een versoering van de verzorgingsstaat tot een onderinvestering in menselijk kapitaal.²⁴² Bovendien zullen degenen die kunnen sparen, ook meer gaan sparen om het opgespaarde vermogen later aan hun kinderen te kunnen achterlaten.²⁴³

4.2 De economische groei

In gesprek met Deutschlandfunk schetste Fratzscher het beeld dat ongelijkheid op zich geen probleem hoeft te zijn zolang ze geen weerspiegeling is van kansenongelijkheid. Maar zodra hiervan wel sprake is dan komt de economische groei in gevaar.²⁴⁴ De Wereldbank stelt:

“The existence of inequality traps, which systematically exclude some groups of the population from participation in economic activity, is harmful to growth.”²⁴⁵

In 1992 stelde Den Xiao Ping:

“Let a part of the population get rich first.”²⁴⁶

Net als bij Kuznets is hierbij de gedachte dat een land in de eerste instantie ongelijker wordt als het zich begint te ontwikkelen maar die ongelijkheid is tijdelijk en wordt minder zodra er een bepaald ontwikkelingsniveau is bereikt.²⁴⁷ Decennia lang heeft deze gedachtegang een economische rol gespeeld maar inmiddels is deze minder geloofwaardig geworden.

Uit onderzoek van Caron en Repetti, waarin 36 studies zijn getoetst op de relatie tussen ongelijkheid en economische groei, blijkt dat er sprake is van een positieve correlatie tussen ongelijkheid en

---

²³⁵ Kristof 2011.

²³⁶ Berg & Ostry 2011.

²³⁷ Pfeffer en Hällsten 2012, p. 3.

²³⁸ Piketty 2014, p. 485.

²³⁹ Het Ministerie van Onderwijs 2016, p.25.

²⁴⁰ Het Ministerie van Onderwijs 2016, p.25.

²⁴¹ Duncan & Murnane 2011, hoofdstuk 6.

²⁴² Van Bavel 2014, p. 90.

²⁴³ De Nardi 2004, p.743-768.

²⁴⁴ http://www.deutschlandfunk.de/soziale-ungleichheit-wir-haben-keine-soziale.694.de.html?dram:article_id=348183.

²⁴⁵ Peragine / Palmisano / Brunori 2003, p. 3.

²⁴⁶ Hilton 2012.

²⁴⁷ Kuznets 1955, p. xlv.

economische groei op de korte termijn maar een negatieve correlatie op de lange termijn.²⁴⁸ Volgens de conventionele gedachtegang zou ongelijkheid tot economische groei moeten leiden want.²⁴⁹

- 1) de rijken hebben een hoger marginale neiging om te sparen dan de armen,
- 2) enkel de rijken zouden grote kapitaalverbintenissen kunnen aangaan ten behoeve van industriële groei en
- 3) dat de armen zouden worden gemotiveerd om harder te werken.

Binnen het trickle down effect wordt er verondersteld dat de (zeer) vermogenden grote kapitaalinvesteringen kunnen plegen als gevolg van hun financiële slagkracht. Dit leidt tot economische groei en deze welvaartcreatie komt iedereen ten goede.²⁵⁰ Maar in de literatuur wordt deze beredenering ontkracht omdat dit effect, empirisch gezien, niet als bewezen kan worden beschouwd.²⁵¹ Lloyd-Ellis beargumenteert dat ongelijkheid op de korte termijn als een stimulans werkt voor individuen met een laag inkomen om harder te werken, maar langetermijnstudies weerspreken de gebruikelijke stelregel “inequality is good for incentives and, therefore, good for growth.”²⁵² Er zijn namelijk ook andere factoren betrokken, zoals inkomens- en vermogensconcentraties en gebrek aan adequate investering in het onderwijs, die op een lange termijn kunnen uitkristalliseren en leiden tot schadelijke effecten.²⁵³

Bovendien wordt de economische groei door (onbelaste of laagbelaste) vererving van vermogen geremd. Uit een Canadees onderzoek blijkt dat het BBP per hoofd van de bevolking hoger is naarmate het vermogen “self-made” is, in plaats van verkregen via een erfenis.²⁵⁴ Daarnaast wordt er minder geïnvesteerd in research and development wat uiteindelijk ten nadele is voor de economische groei op de lange termijn. Bij een aanhoudende economische ongelijkheid zal de economische groei op langer termijn afzakken. Een evenwichtigere vermogensverdeling kan bijdragen aan de duurzame economische groei op de langer termijn.²⁵⁵ Ook bij de Wereldbank zijn ze het hiermee eens.²⁵⁶

In de literatuur is er geen specifiek onderzoek verricht naar de relatie tussen vermogensongelijkheid en economische groei in Nederland, desalniettemin is het naar mijn mening aannemelijk dat vermogenongelijkheid in zekere mate invloed heeft op de economische ontwikkeling. Het raakvlak hiervan kan tweedelig zijn:

1) Het bruto binnenlands product van Nederland bestond in 2015 voor bijna veertig procent uit consumptie. Hiervan was meer dan de helft afkomstig van huishoudens.²⁵⁷ Inkomen vormt een bron van vermogensopbouw en consumptie. Bij een ontoereikend inkomen zal het vermogen kunnen worden aangewend ter financiering van uitgaven. De top 10 procent van de bevolking is weliswaar vermogend en is capabel om voor een lange tijd te blijven spenderen maar hierbij is wel een beperking aanwezig, ze zijn immers relatief klein in aantal vergeleken met de rest van de bevolking waardoor hun consumptiegrootte ook geringer zal zijn dan die van de overige 90 procent van de bevolking.²⁵⁸ Doordat de vraag naar goederen en diensten op termijn lager is dan het aanbod ervan, is er sprake van onderconsumptie want de massa van de bevolking is niet vermogend genoeg om te kunnen (blijven) besteden. Volgens Hobson is onderconsumptie een endogene variabele waardoor deze

---

²⁴⁸ Caron/Repetti 2013, p. 1274.

²⁴⁹ Lloyd-Ellis 2003, p. 577–78.

²⁵⁰ Van Bavel 2014, p. 135.

²⁵¹ Chang 2010, p. 137-147 En: McMahon Jr. 2004, p. 1076-1077.

²⁵² Aghion et al. 1999, p. 1615, 1620, supra note 38.

²⁵³ Galor & Zeira 1993, p. 35-51 Of: Perotti 1996, p. 152-53 Of: Sylwester 2000, p. 388.

²⁵⁴ Morck / Strangeland / Yeun 1998.

²⁵⁵ Ostry / Berg / Tsangarides 2014, p. 6.

²⁵⁶ Peragine / Palmisano / Brunori 2013, p. 22.

²⁵⁷ <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82262NED&D1=0-4,9-17,20-21,88,91,94,97,128,130-132,135-136,139,142&D2=a&HDR=G1&STB=T&VW=T>.

²⁵⁸ Van Bavel 2014, p. 137.

leidt tot overproductie en deflatie.²⁵⁹ Daarnaast daalt ook het investeringsniveau waardoor de economische groei als geheel zal dalen.²⁶⁰

2) Als noch het inkomen, noch het vermogen toereikend is om consumptie of opleidingskosten te bekostigen, biedt kredietverlening een uitweg. Johnston schrijft:

“The wealthy are spending more now simply because they have more money. But their spending has led others to spend more as well, including middle-income families.”²⁶¹

Consumptie is blijkbaar aanstekelijk maar degenen die geen geld hebben, gaan daar vervolgens (te veel) voor lenen en kunnen ze later die leningen, al dan niet met rente, niet meer terugbetalen.²⁶² Dit beperkt vervolgens de bestedingen en dus ook de economische groei. Deze patroon wordt uitgebreid geschetst door Rajan, de huidige president van de centrale bank van India. In zijn boek beschrijft hij hoe grote groepen van de bevolking in de VS aan goedkope leningen worden geholpen, die moesten ervoor zorgen dat burgers blijven besteden²⁶³ hoewel hun inkomens al jaren niet meer stegen.²⁶⁴

In Nederland is de vermogenspositie van huishoudens sinds 2008 verslechterd en het aantal huishoudens waarvan de schulden groter zijn dan bezittingen is sterk toegenomen. Begin 2012 hadden 830 duizend huishoudens een schuld dat groter was dan hun bezittingen, bijna 2,5 keer zoveel dan in 2008.²⁶⁵ Deze schuld kan zowel een lening als een hypotheek zijn. Hoewel er steeds meer huishoudens zijn die hun hun hypotheekschulden aflossen,²⁶⁶ kampte er ongeveer een op de zes Nederlandse huishoudens (17,2 procent) in 2012 met een risico op problematische schulden, had problematische schulden of zat in een schuldhulpverleningstraject.²⁶⁷

4.3 Meer ondemocratische macht voor de vermogenden

Decennia geleden schreef rechter Brandeis van de Hooggerechtshof van de Verenigde Staten het volgende:

“We must make our choice. We may have democracy, or we may have wealth concentrated in the hands of a few, but we can't have both.”²⁶⁸

Uit onderzoek blijkt dat vermogensongelijkheid zowel het sociaal als institutioneel vertrouwen kan aantasten.²⁶⁹ Als gevolg hiervan is de opkomst bij verkiezingen lager en er is minder steun voor het democratische systeem. Daarnaast spreekt Van de Werfhorst over een politieke paradox waarbij de toenemende ongelijkheid gepaard gaat met een toenemende wens onder de bevolking, vooral aan de onderkant, om te herverdelen.²⁷⁰ Deze groepen aan de onderkant van de samenleving voelen zich machteloos in een politiek systeem dat gedomineerd wordt door de top en hiermee verliest het politieke stelsel zijn legitimiteit.²⁷¹ Hirschman en Rotschild vergelijken democratie met een file in een tweebaanstunnel waarbij mensen aan de ene kant in beweging zijn en die aan de andere kant hopen dat zij op een korte termijn ook zullen gaan rijden.²⁷² Maar als de verwachting niet uitkomt dan zullen

---

²⁵⁹ Hobson 1902, p. 85.

²⁶⁰ AD (geaggregeerde vraag) = C (consumptie) + I (kapitaalinvestering door bedrijven) + G (overheidsuitgaven) + $(X - M)$ (export – import goederen en diensten).

²⁶¹ Johnston 2014, p. 40.

²⁶² Van Bavel 2014, p. 137.

²⁶³ Rajan 2010.

²⁶⁴ Cynamon & Fazzari 2013.

²⁶⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek 2014, p. 67.

²⁶⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/28/schulden-huishoudens-nemen-weer-iets-toe>.

²⁶⁷ Kerckhaert & de Ruig 2013, p. 7

²⁶⁸ <http://www.brandeis.edu/legacyfund/bio.html>.

²⁶⁹ Rothstein & Uslaner 2005, p.41-73.

²⁷⁰ Van Bavel 2014, p. 27.

²⁷¹ Van Bavel 2014, p. 27.

²⁷² Van Bavel 2014, p. 24.

zij op den duur de evidente onrechtvaardigheid corrigeren door zelf directe actie te ondernemen.²⁷³ Voor de democratie betekent dit een ondermijning van het democratische systeem. Het is echter de vraag in hoeverre vermogensongelijkheid kan worden gecorreleerd aan de opkomst van politici zoals Trump en Wilders.

Machtsconcentratie binnen een samenleving heeft een lange geschiedenis. Al in 1791 stelde Thomas Paine dat het vererfd vermogen, afkomstig van aristocratie, adel en monarchie, een gevaar kon zijn voor de democratie.²⁷⁴ Hoewel Paine tegenwoordig tot de geschiedenis behoort, zijn Wilkinson en Pickett van mening dat de niveau's van vermogen- en machtsconcentratie van huidige multinationals ver boven liggen dan die uit de tijd van Paines.²⁷⁵ Een voorbeeld is de zelfgefinancierde presidentscampagnes van Steve Forbes en Ross Perot.²⁷⁶ Een ander voorbeeld is de partijfinanciering door BMW aan de partij Christlich Demokratische Union Deutschlands.²⁷⁷ Het beïnvloeden van politiek gaat verder dan enkel donaties bij verkiezingen. Avi-Yonah verwoordt het als volgt:

“(…) Nevertheless, it is conceivable that the direct political power of corporations could be limited by campaign finance reform. The problem, however, is that this will by no means eliminate the political power of corporations because that power stems from their economic power. As long as General Motors and Ford employ tens of thousands of Michigan voters, their views will resonate with the Michigan delegation to Congress, even if they are strictly prohibited from donating a penny to any politician (directly or indirectly).”²⁷⁸

Volgens Acemoglu en Robinson leidt economische ongelijkheid tot een ultieme vicieuze cirkel:

“economic inequality will lead to greater political inequality, and those who are further empowered politically will use this to gain greater economic advantage, stacking the cards in their favor and increasing economic inequality even further.”²⁷⁹

Uit diverse studies blijkt dat vermogensconcentratie bij een klein groep binnen de samenleving leidt tot een ongewilde machtsconcentratie.²⁸⁰ Een maatschappij waarin vererfde vermogens nadrukkelijk aanwezig zijn, wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een sterke lobby om belangen van gevestigde orde te beschermen.²⁸¹ Daarnaast vergroot vererfde vermogens de politieke macht en vermindert deze de maatschappelijke pluriformiteit:

“Moreover, wealth passed from generation to generation magnifies political power. It is one thing to deal with a more powerful person than yourself; it is another to consider that your children will have to deal with the children of the powerful person, and that your grandchildren will have to deal with her grandchildren. Families seeking to preserve their power may exercise it to prevent others from acquiring wealth. This would decrease diverse views and ideas which help create a vibrant society.”²⁸²

Volgens Stiglitz kan de toplaag van de samenleving, als gevolg van de machtsconcentratie, politieke lobby's inzetten om wet- en regelgeving te beïnvloeden om het beste voor zichzelf te bewerkstelligen.²⁸³ Empirische studies tonen aan dat de financiële elites een dominante positie hebben binnen het politieke stelsel. Uit een paper van Bartels blijkt dat Amerikaanse senatoren zich meer

²⁷³ Hirschman & Rotschild 1973. 4:544-566.

²⁷⁴ Paine 1996, p. 207.

²⁷⁵ Wilkinson & Pickett 2010, p. 251.

²⁷⁶ Avi-Yonah 2002, p. 1412, voetnoot 114. En: McMahon Jr. 2004, p. 1100, voetnoot 466.

²⁷⁷ <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304330904579137651526605472>.

²⁷⁸ Avi-Yonah 2004, p. 1242.

²⁷⁹ http://www.huffingtonpost.com/daron-acemoglu/us-inequality_b_1338118.html.

²⁸⁰ McMahon Jr. 2004, p. 1109-1111.

²⁸¹ Morck / Strangeland / Yeun 1998.

²⁸² Repetti 2001, p. 850.

²⁸³ Stiglitz 2012.

laten beïnvloeden door de meningen van vermogenden dan de middenklasse, terwijl de meningen van de onderste 30 procent van de inkomensverdeling überhaupt geen zichtbaar statistische effect hebben op het stemgedrag van senatoren.²⁸⁴ Ook Gilens is het hiermee eens:

“The American government does respond to the public’s preferences, but that responsiveness is strongly tilted toward the most affluent citizens. Indeed, under most circumstances, the preferences of the vast majority of Americans appear to have essentially no impact on which policies the government does or doesn’t adopt.”²⁸⁵

Hierbij moet wel worden opgemerkt dat vermogensconcentratie in Amerika een significant impact heeft op de uitvoering van een democratie.²⁸⁶ De macht die vermogenden indirect uitoefenen is niet gevolg van een democratisch proces en kan daarom ook niet door het parlement worden gecontroleerd.²⁸⁷

Behalve het kopen van politieke macht – een situatie die in Nederland niet direct lijkt op te treden – kunnen vermogenden ook meer marktmacht uitoefenen. De (super)rijken kunnen hun vermogens inzetten om markten te manipuleren om een hogere rendement te behalen, met als gevolg prijsdistorties en inefficiënties in middelenallocatie.²⁸⁸ Stiglitz stelt:

“Any economic system has to have rules and regulations; it has to operate within a legal framework. There are many different such frameworks, and each has consequences for distribution as well as growth, efficiency, and stability. The economic elite have pushed for a framework that benefits them at the expense of the rest.”²⁸⁹

In een onderzoek naar de besluitvorming in de VS, waarin 1779 beleidskwesties zijn onderzocht, werd er geconstateerd dat

“economic elites and organized groups representing business interests have substantial independent impacts on U.S. government policy, while average citizens and mass-based interest groups have little or no independent influence.”²⁹⁰

De conclusie hieruit is ronduit triest want “the majority does not rule” en dat is de realiteit in een land dat als symbool staat voor democratie.

In Nederland heeft een dergelijke situatie op kleinere schaal in het verleden voorgedaan. In 2000 ging het toenmalig bedrijf World Online naar de beurs. Achteraf gezien was er sprake van manipulatie waardoor tienduizenden particuliere beleggers zijn gedupeerd.²⁹¹ De rechtszaak hierover heeft jaren geduurd. In 2014 heeft de AFM een aantal interpretaties over marktmisbruik gepubliceerd.²⁹² Vanaf 3 juli 2016 geldt de Europese Verordening marktmisbruik (Market Abuse Regulation) waarbij de regels over voorkennis zijn aangescherpt. Daarnaast worden de leidinggevendenden van een beursgenoteerd bedrijf verplicht om hun financiële transacties vanaf €5.000 te openbaren.²⁹³

Een ander soort marktmacht is die van een grote onderneming op haar onderaannemers. Een bekend voorbeeld is de documentaire “Wal-Mart: The High Cost of Low Price” van Greenwald waarin wordt

---

²⁸⁴ Bartels 2005, p. 1.

²⁸⁵ Gilens 2012, p. 1.

²⁸⁶ Repetti 2001, p. 840-841.

²⁸⁷ Avi-Yonah 2002, p. 1413.

²⁸⁸ Rakowski 1999/2000, p. 278.

²⁸⁹ Stiglitz 2012, p. xix-xx.

²⁹⁰ www.princeton.edu/~mgilens/Gilens%20homepage%20materials/Gilens%20and%20Page/Gilens%20and%20Page%202014-Testing%20Theories%203-7-14.pdf.

²⁹¹ Hoge Raad, 27-11- 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2162.

²⁹² <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/onderwerpen/marktmisbruik/marktmanipulatie-mm-be>.

²⁹³ <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/onderwerpen/marktmisbruik/mar>.

geschetst hoe Wal-Mart druk uitoefent op haar werknemers en leveranciers. Volgens Engelen is deze tendens ook in Nederland zichtbaar. Lonen worden gematigd en de baan zekerheid wordt uitgehouden.²⁹⁴ Daarnaast zouden er duizenden lobbyorganisaties zijn die zich met de wetsinitiatieven bemoeien.²⁹⁵ Het is echter niet duidelijk welke empirische onderzoeken deze beweringen ondersteunen.

Een ander gevolg van vermogensongelijkheid is dat de vermogenden de onafhankelijkheid van media kunnen ondermijnen.²⁹⁶ Uit de Middletown Studies blijkt dat de media zijn onafhankelijkheid verloor als gevolg van toenemende afhankelijkheid van advertentie-opbrengsten die door vermogenden werden betaald.²⁹⁷ Een voorbeeld hiervan was de verkiezing van 1936:

“The 1936 election witnessed perhaps the strongest effort in the city's history by the local big businessmen (industrialists and bankers) to stampede local opinion in behalf of a single presidential candidate.”²⁹⁸

De publieke opinie zou dus gemasseerd worden zodat deze niet zouden ingaan tegen de belangen van de toplaag van de samenleving. Op deze wijze wordt vermogensongelijkheid indirect ingezet om meningsvorming van het publiek te beïnvloeden. Het is evenwel de vraag of en op welke wijze dit ook in Nederland zich voordoet.

4.4 De situatie in Nederland met betrekking tot lobby

Volgens SOMO en Oxfam Novib wordt het Nederlandse belastingbeleid beïnvloed door de belastinglobby.²⁹⁹ Middels een beroep op art. 3 Wet Openbaarheid van Bestuur hebben SOMO en Oxfam Novib documenten verkregen waaruit blijkt dat de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs, VNO-NCW en American Chamber of Commerce nauw betrokken zijn bij het meebepalen van het fiscale beleid. Het is opmerkelijk dat een buitenlandse c.q. Amerikaanse lobby inspraak kan uitoefenen op het Nederlandse belastingbeleid. Het doel van de lobby is het behouden van een fiscaal gunstig vestigingsklimaat in Nederland middels aantrekkelijke belastingvoordelen voor multinationals. Mogelijke verlies van (hoogwaardige) werkgelegenheid in Nederland wordt hiervoor als argument gebruikt.³⁰⁰

Uit de verkregen documenten blijkt ook dat het Ministerie van Financiën overleg houdt met VNO-NCW om de belastingregelgeving met hen af te stemmen.³⁰¹ Volgens van der Geld verandert er in Nederland nooit iets aan de vpb zonder dat VNO-NCW heeft ingestemd.³⁰² VNO-NCW is een lobbyorganisatie met diverse brancheverenigingen als leden. VNO-NCW zet zich in voor een excellent ondernemings- en vestigingsklimaat.³⁰³ Aangezien deze organisatie de belangen van het bedrijfsleven behartigt, lijkt het aannemelijk dat zij waarschijnlijk veel (hoog) vermogenden omvat omdat de meeste miljonairs inkomen uit eigen ondernemingen genieten (zie pagina 18).

VNO-NCW werkt nauw samen met het Ministerie van Financiën, Römgen van SOMO stelt:³⁰⁴

“Uit een eerste lezing van de documenten blijkt vooral de prominente rol van VNO. Dat lijkt vanuit beide kanten te komen: VNO biedt graag haar diensten aan, en vanuit het Ministerie

²⁹⁴ <https://www.ftm.nl/artikelen/hoegrootbedrijven-de-democratie-uitwonen>.

²⁹⁵ <https://decorrespondent.nl/1105/Is-Europa-wel-opgewassen-tegen-het-grootkapitaal-/93459795-4745d2f7>.

²⁹⁶ James R. Repetti, ‘Democracy and Opportunity: A New Paradigm in Tax Equity’, 61 Vand. L. Rev. 1129 2008, p. 1159.

²⁹⁷ Repetti 2008, p. 475.

²⁹⁸ Lynd & Merrell 1937, p. 360-361.

²⁹⁹ <http://www.somo.nl/news-nl/interne-overheidsdocumenten-leggen-belastinglobby-bloot>.

³⁰⁰ <https://fd.nl/economie-politiek/1134454/nederland-is-zijn-fiscale-voorsprong-kwijtgeraakt>.

³⁰¹ <http://www.somo.nl/news-nl/interne-overheidsdocumenten-leggen-belastinglobby-bloot>.

³⁰² <https://fd.nl/economie-politiek/1169477/hoog-tijd-voor-europese-winstbelasting>.

³⁰³ <https://www.vno-ncw.nl/over-vno-ncw>.

³⁰⁴ <http://www.somo.nl/news-nl/interne-overheidsdocumenten-leggen-belastinglobby-bloot>.

wordt op actieve wijze voortdurend de meningen en soms zelfs instemming van VNO gevraagd.”

Volgens VNO-NCW is het normaal dat zij als belangenorganisatie contact heeft met de beleidsmakers want het is hun taak als lobbyorganisatie om voor de belangen van hun achterban op te komen.³⁰⁵ Naar mijn mening is het niet eenduidig of de inmeningen van diverse belangengroepen als goed of slecht kan worden beschouwd. Bij de totstandkoming van een wetgeving is het gebruikelijk en ook gewenst dat maatschappelijke partijen hun mening geven over voorgenomen beleid.³⁰⁶

Ook de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs is actief in het lobbyen om de belastingwetgeving te beïnvloeden. Op zich is dit naar mijn mening ook niet vreemd want het verstrekken van fiscaal advies vindt plaats bij de gratie van de klant(en). Dat zijn vaak (grote) ondernemingen en dga's met vermogens. Er wordt direct gelobbyd voor de werkgelegenheid van belastingadviseurs en indirect gelobbyd voor de belangen van vermogenden. Als een onderdeel van het “vestigingsklimaat 2.0” pleit NOB voor verlaging van de vennootschapsbelasting en afschaffing van de dividendbelasting.³⁰⁷ Deze maatregelen zouden ervoor zorgen dat Nederland ook in de toekomst een gunstig investeringsklimaat heeft voor (internationale) bedrijven om in Nederland te kunnen vestigen. Volgens de Staatssecretaris Wiebes van Financiën is het onvermijdelijk dat Nederland zijn vennootschapsbelasting meer in lijn brengt met lagere tarieven in concurrerende vestigingslanden.³⁰⁸

Naast branche-organisaties zijn er ook individuele bedrijven die de belastingwetgeving direct beïnvloeden. Een recent voorbeeld is de ING bank. ING zou hebben meegeschreven aan een wetwijziging waarbij een rente op Contingent Convertibles (zogenaamde CoCo) aftrekbaar wordt, ondanks dat dit als eigen vermogen op de balans wordt beschouwd. Als pressiemiddel heeft ING in de zomer van 2013 een brief aan de Ministerie van Financiën gestuurd waarin wordt gewaarschuwd voor de negatieve gevolgen voor de economie ingeval de rente-aftrek niet wordt toegestaan. Via een Nota van Wijziging bij de Fiscale Verzamelwet 2014 is de rente voortaan aftrekbaar voor banken.³⁰⁹ Deze maatregel is enkel geldig voor banken omdat er naar verluid niet genoeg budget voor beschikbaar is om deze voor alle bedrijven mogelijk te maken.³¹⁰

Volgens ING-topman Ralph Hamers is er niets onoirbaars aan het feit dat ING meeschreef aan een wetwijziging door Minister Dijsselbloem want het gaat slechts om harmonisatie van belastingvoordelen tussen banken in de EU.³¹¹ Het is bovendien door de Kamer goedgekeurd.³¹²

Een relevante verwijzing is de Technoleasedeal tussen Philips en de Rabobank. Er was toen sprake van een sale en lease back van immateriële activa. Deze fiscale constructie was bedoeld om Philips van een financiële ondergang te redden. De redding moest doorgaan en als gevolg van politieke druk werd deze constructie alsnog goedgekeurd. Achteraf gezien had de Belastingdienst geen zekerheid vooraf mogen geven.³¹³

Om inspraak van alle belangengroepen te vergroten maakt het Ministerie van Financiën sinds 2015 meer gebruik van internetconsultaties om zodoende iedereen te informeren over wet- en regelgeving die momenteel worden voorbereid. Iedereen mag reageren op de nieuwe voorstellen met betrekking tot wet- en regelgeving. De hieruit vloeiende opmerkingen zijn echter niet bindend maar worden wel opgenomen in de “Advies en consultatie”-paragraaf in de memorie van toelichting bij een

³⁰⁵ <http://nos.nl/artikel/2111803-ngo-s-bedrijfsleven-schrijft-mee-aan-belastingwetten.html>.

³⁰⁶ <http://nos.nl/artikel/2111803-ngo-s-bedrijfsleven-schrijft-mee-aan-belastingwetten.html>.

³⁰⁷ <http://fd.nl/economie-politiek/1125423/nob-bepleit-verlaging-van-belasting-op-winst>.

³⁰⁸ <http://fd.nl/economie-politiek/1156053/wiebes-verlaging-winstbelasting-op-de-agenda>.

³⁰⁹ 33 950 Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Fiscale verzamelwet 2014).

³¹⁰ Notitie Fiscale behandeling aanvullend tier 1, DB/2014/226, 22 mei 2014.

³¹¹ <https://fd.nl/beurs/1125812/ing-schreef-zelf-mee-aan-fiscaal-gunstige-wet>.

³¹² <https://fd.nl/beurs/1125812/ing-schreef-zelf-mee-aan-fiscaal-gunstige-wet>.

³¹³ <https://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/instituten-en-researchgroepen/fit/persbericht-technolease-drama/>.

wetsvoorstel. Daarnaast wordt hierover verantwoording afgelegd en wordt toegelicht wat hiermee is gedaan.³¹⁴ Dit is een prima ontwikkeling want iedereen mag voortaan zijn mening inbrengen bij de totstandkoming van een wetgeving.

4.5 De situatie in Nederland met betrekking tot partijfinanciering

In Nederland worden de politieke partijen op verschillende manieren gefinancierd.³¹⁵ Het grootste deel is afkomstig van contributies maar een sponsoring is ook mogelijk. De financiering van de politieke partij Trots Op Nederland is daarvan een voorbeeld, deze werd mede gefinancierd door de miljardair John de Mol.³¹⁶ De financiering van politieke partijen is volgens Nehmelman een grijs gebied en zou daaraan meer aandacht moeten worden besteed.³¹⁷

In 2008 bracht GRECO (Group of States against corruption), opgericht door de Raad van Europa, een rapport uit waarin wordt gesproken over de partijfinanciering in Nederland.³¹⁸ Volgens GRECO heeft het Nederlandse publiek onvoldoende inzicht op de financiering van Nederlandse politieke partijen.³¹⁹ Daarnaast is er geen adequaat toezicht op de partijfinanciering.³²⁰ Ook ontbreken er sancties bij eventuele overtredingen.³²¹ De minister beschouwt het rapport als een gedegen studie en geeft geen commentaar of opmerkingen.³²²

Om het toezicht op en inzicht in partijfinancieringen te bevorderen, is per 1 mei 2013 een nieuwe wet in werking getreden waarbij politieke partijen de door hun ontvangen giften vanaf €4500 openbaar moeten maken. Deze nieuwe wetgeving is niet vrijblijvend want bij het niet naleven hiervan, volgen er bestuurlijke boetes of wordt er strafrechtelijke vervolgd.³²³ Op 23 september 2015 heeft Minister Plasterk de overzichten van giften die politieke partijen over het jaar 2014 bij hem hebben aangeleverd openbaar gemaakt.³²⁴

Naast de politieke partijen als zodanig zijn ook de individuele politici noemenswaardig. Uit het compliance rapport van GRECO van augustus 2015 blijkt dat er niet genoeg acties zijn ondernomen met de aanbevelingen uit 2013.³²⁵ Zo hebben de Eerste en Tweede Kamer nog geen wijzigingen gebracht aan het systeem van toezicht en handhaving van de integriteit van parlementariërs.³²⁶ Desalniettemin heeft Nederland wel vooruitgang geboekt op het gebied van het openbaar maken van nevenactiviteiten en de daaruit voortvloeiende neveninkomsten.³²⁷ Er worden hiervoor meer eisen gesteld dan voorheen.³²⁸ Er kan worden gesteld dat deze toegenomen aandacht voor integriteit invloed heeft gehad op individuele parlementariërs. Er zijn meerdere partijleden van diverse partijen opgestapt, vertrokken dan wel uit de partij gezet na integriteitsskwesties. Niet iedereen eindigt hiermee zijn politieke carrière want sommigen gaan dan verder als eenmansfractie. Bijna iedere politieke partij heeft in 2015 te maken gehad met integriteitsschendingen. De VVD was de koploper en telde 14 affaires.³²⁹

³¹⁴ Kamerbrief over lobbyparagraaf aan wetsvoorstellen, 11 april 2016.

³¹⁵ Denk aan opdrachten van volksvertegenwoordigers aan de partij zelf, ledencontributie, giften, subsidiegelden en sponsoringgelden.

³¹⁶ http://vorige.nrc.nl/binnenland/article2535690.ece/Trots_op_Nederland_kampt_met_financiele_problemen.

³¹⁷ Nehmelman 2012, 10: 703-710.

³¹⁸ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, Den Haag, 17 februari 2011 p. 3.

³¹⁹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, Den Haag, 17 februari 2011 p. 3.

³²⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, Den Haag, 17 februari 2011 p. 3.

³²¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, Den Haag, 17 februari 2011 p. 3.

³²² Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, Den Haag, 17 februari 2011 p. 29.

³²³ Memorie van toelichting - Regels inzake de subsidiëring en het toezicht op de financiën van politieke partijen (Wet financiering politieke partijen), KST327523, 32752, nr. 3.

³²⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/09/23/giften-politieke-partijen-openbaar>.

³²⁵ GRECO 2015, p. 7.

³²⁶ GRECO 2015, p. 7.

³²⁷ GRECO 2015, p. 5.

³²⁸ GRECO 2015, p. 5.

³²⁹ <https://www.vn.nl/de-politieke-integriteitsindex-2015/>.

De regels in Nederland omtrent partijfinanciering worden aangescherpt maar er vinden nog wel incidenten plaats die schijnbaar gerelateerd zijn aan financiële kwesties. Er zijn echter geen bewijzen die direct wijzen op het aanwenden van vermogens om politieke invloed te verwerven.

4.6 De situatie in Nederland met betrekking tot media

Volgens van Bavel wordt de publieke opinie beïnvloed doordat miljardairs hun greep op de media versterken.³³⁰ In Nederland zou de media worden beheerst door De Mol, Berlusconi, Bertelsmann en Murdoch. Hij baseert zijn oordeel op het jaarverslag Commissariaat voor de Media 2002. Dit verslag is inmiddels echter gedateerd maar de essentie is door de jaren heen gelijk gebleven. Zo wordt de Nederlandse televisiemarkt voor 84 procent beheerst door de Nederlandse Publieke Omroep, Bertelsmann en Sanoma Group.³³¹ Op de dagbladenmarkt is De Persgroep de grootste aanbieder en het is grotendeel in handen van de Belgische familie Van Thillo.³³² Telegraaf Media Groep is de nummer twee op de Nederlandse dagbladenmarkt en het bedrijf is beursgenoteerd.

Uit een aantal gelekte documenten van de Open Society Foundations, blijkt dat Soros tussen 2009 en 2014 minstens 4,9 miljoen euro aan Nederlandse stichtingen, goede doelen en denktanks heeft gegeven.³³³ Zo hebben de stemwijzers ProDemos en KiesKompas gelden ontvangen. Maar Soros heeft ook meebetaald aan de ja-campagne bij het Nederlandse referendum over Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne.³³⁴ Ook hier is echter geen eenduidige bewijs aanwezig dat wijst op het manipuleren van de Nederlandse publieke opinie.

4.7 Tussenconclusie

In de afgelopen jaren is er meer aandacht gekomen voor de gevolgen van vermogensongelijkheid. Deze kunnen positief zijn waardoor er een bijdrage kan worden geleverd aan de stimulering van zelfontwikkeling van burgers. Maar naarmate de kloof tussen vermogend en niet-vermogend steeds groter wordt, wegen de negatieve gevolgen van vermogensongelijkheid zwaarder dan het voordeel dat de vermogensongelijkheid met zich meedraagt. Deze kunnen problematisch zijn en zijn onder andere gerelateerd aan de sociale, economische en politieke aspecten van de samenleving. De negatieve gevolgen kunnen nog ingrijpender worden als de vermogensongelijkheid over generaties heen wordt bestendigd. Zo kan de ongelijkheid leiden tot een onderinvestering in human capital. Maar ook de economische groei kan worden belemmerd waardoor alle lagen van de bevolking zullen worden getroffen, ook de rijke bovenlaag van de samenleving. Uit empirische studies blijken daarnaast dat het politieke stelsel wordt gedomineerd door vermogende burgers die politici beïnvloeden om hun eigen belangen te behartigen. Hun macht worden daarnaast ook gebruikt om markten te manipuleren ten behoeve van eigen gewin, wat ten koste gaat van de rest van de samenleving. Daarnaast kan een groeiende vermogensongelijkheid het sociaal en institutioneel vertrouwen aantasten. Als gevolg hiervan is er minder steun voor democratie. Bij een aanhoudende scheefheid van vermogensverdeling kan het democratische systeem op termijn worden ondermijnd en zouden burgers wel eens zelf het heft in eigen handen kunnen nemen.

In Nederland is het beeld niet eenduidig. Er bestaan diverse belangengroepen die lobbyen om de fiscale wetgeving in een bepaalde richting te sturen en de Nederlandse regering lijkt hiervoor gevoelig te zijn. Maar aan de andere kant bestaan er geen harde bewijzen dat de vermogenden middels media de politiek het publiek naar hun hand zouden kunnen zetten. Ook heeft Nederland haar regels met betrekking tot partijfinanciering aangescherpt en individuele politici die integriteit schenden worden

---

³³⁰ Van Bavel 2014, p. 91.

³³¹ <http://www.mediamonitor.nl/mediamarkten/televisie/televisie-in-2015/>.

³³² <http://www.mediamonitor.nl/mediamarkten/dagbladen/dagbladen-in-2015/>.

³³³ <http://nos.nl/artikel/2125938-soros-leaks-zeker-4-9-miljoen-euro-naar-nederlandse-organisaties.html>.

³³⁴ <http://nos.nl/artikel/2125938-soros-leaks-zeker-4-9-miljoen-euro-naar-nederlandse-organisaties.html>.

de deur gewezen. Er kan daarom worden geconcludeerd dat de gevolgen van vermogensongelijkheid die Amerikaanse onderzoeken uitwijzen niet volledig gelden voor de Nederlandse situatie.

Hoofdstuk 5 Vermogensongelijkheid oplossen

In de voorgaande hoofdstukken heb ik kunnen constateren dat er sprake is van vermogensongelijkheid in Nederland en dat de gevolgen hiervan diverse aspecten van de samenleving raken. Schenk stelt:

“We favor growth, expansion, and wealth until...there is too much expansion of wealth and then we try to curb it.”³³⁵

In dit hoofdstuk onderzoek ik eerst de voorvraag of vermogensongelijkheid moet worden opgelost. Als het antwoord hierop bevestigend zou blijken dan onderzoek ik middels welke fiscale maatregelen, met het oog op draagkrachtbeginsel, deze ongelijkheid kan worden opgelost.

5.1 Moet vermogensongelijkheid worden opgelost?

In hoofdstuk 4 van deze scriptie concludeerde ik dat de vermogensongelijkheid meer negatieve dan positieve gevolgen met zich meebrengt. Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft recent onderzocht hoe de bevolking denkt over de rechtvaardigheid met betrekking tot vermogensverdeling. De aversie tegen vermogensverschillen blijkt groot, 70 procent procent van de ondervraagden (bijna 3000 mensen) is van mening dat de vermogensverschillen in Nederland kleiner moeten worden.³³⁶ Maar de manier waarop vermogens worden verkregen, is van invloed op beoordeling van de rechtvaardigheid ervan.³³⁷ Bijna iedere ondervraagde acht vermogensopbouw uit een succesvolle onderneming als rechtvaardig.³³⁸ Ook verkrijgingen krachtens vererving worden als rechtvaardig gezien.³³⁹ Een grotere vermogensopbouw uit beroep als voetballer of soapacteur wordt daarentegen door slechts een kwart als rechtvaardig beschouwd.³⁴⁰ Tussen 10 procent en 15 procent van de ondervraagden is zelfs van mening dat een op die manier verkregen groot vermogen volstrekt onrechtvaardig is.³⁴¹

Ongeveer de helft van de ondervraagden vindt het geen probleem dat vermogenden een luxer consumptiegedrag hebben (beter wonen en vaker en luxer op vakantie gaan).³⁴² Maar de meerderheid vindt het (volstrekt) onrechtvaardig als vermogensongelijkheid kan leiden tot andere vormen van ongelijkheden zoals een snellere of betere gezondheidszorg en meer politieke invloed (meer dan 85 procent).³⁴³ Ook beter onderwijs voor kinderen van vermogende mensen wordt afgekeurd (75 procent).³⁴⁴ Het is voor de meerderheid van de bevolking duidelijk onwenselijk dat vermogenden meer politieke invloed kunnen hebben. Maar aan de andere kant heeft een deel van de vermogenden zelf helemaal geen moeite met machtsinvloed en privileges.³⁴⁵ Deze afwijkende mening staat haaks op de publieke opinie. Maar dat neemt niet weg dat de maatschappij vermogensongelijkheid opgelost wil zien. In een democratie heeft het volk de mogelijkheid om zijn stem uit te spreken. In Nederland moeten partijen een coalitie sluiten om te kunnen regeren.³⁴⁶ Het is daarom de taak aan de politici om onderling consensus te bereiken en tegemoet te komen aan de wens van de meerderheid van de samenleving.

5.2 Draagkrachtsbeginsel

---

³³⁵ Schenk 2012-2013, p. 361.

³³⁶ SCP 2014, p. 340.

³³⁷ SCP 2014, p. 130.

³³⁸ SCP 2014, p. 130.

³³⁹ SCP 2014, p. 130.

³⁴⁰ SCP 2014, p. 130.

³⁴¹ SCP 2014, p. 130.

³⁴² SCP 2014, p. 130.

³⁴³ SCP 2014, p. 130.

³⁴⁴ SCP 2014, p. 130.

³⁴⁵ SCP 2014, p. 131.

³⁴⁶ <http://www.parlement.com/id/vhnnmt7ieeyb/kiesstelsels>.

Het draagkrachtbeginsel speelt al sinds haar ontstaan een belangrijke rol binnen de huidige inkomstenbelasting. Het is volgens verschillende auteurs het belangrijkste beginsel binnen de huidige inkomstenbelasting.³⁴⁷ Het is ook een instrument om welvaart te herverdelen.³⁴⁸ Hoewel het draagkrachtbeginsel wettelijk niet is vastgelegd, betekent het kort gezegd dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dienen te dragen.³⁴⁹ In de literatuur wordt de draagkracht uitgelegd als

“mensen die veel financiële middelen en andere aardse goederen ter beschikking hebben, redelijkerwijs gesproken ook in staat moeten worden geacht om relatief veel bij te dragen aan de gemene middelen.”³⁵⁰

Elke vorm van inkomen leidt tot een hogere grondslag en daarom moet er ook meer betaling over worden betaald.³⁵¹ Hierbij moeten de gelijke gevallen ook gelijk worden behandeld. Binnen de fiscaliteit is het draagkrachtbeginsel nauw aan het gelijkheidsbeginsel verbonden.³⁵² Volgens van den Dool moet hierbij wel een onderscheid worden gemaakt tussen horizontale en verticale gelijkheid.³⁵³ Bij horizontale gelijkheid gaat het om dezelfde belastingheffing van belastingplichtigen met dezelfde gevallen. En bij verticale gelijkheid worden belastingplichtigen die zich in verschillende situaties bevinden, afwijkend belast. Behalve de specifieke situatie, is Holmes van mening dat alle vermogensbestanddelen neutraal en gelijk moeten worden beschouwd. Dit betekent dat elk vermogensbestanddeel op dezelfde wijze zou moeten worden belast, ongeacht soort en afkomst.³⁵⁴

In het boek “An Inquiry into the nature and causes of The Wealth of Nations” schrijft Smith het volgende:

“The subjects of every state ought to contribute towards the support of the government, as nearly as possible in proportion to their respective abilities; that is in proportion to the revenue which they respectively enjoy under the protection of the state.”³⁵⁵

Hiermee wordt de indruk gewekt dat Smith een voorstander is van het draagkrachtbeginsel, gebaseerd op een proportioneel tarief. Maar enkele pagina's verder zegt hij het volgende:

“It is not very unreasonable that the rich should contribute to the public expense, not only in proportion to their revenue, but something more than in that proportion.”³⁵⁶

Het is niet duidelijk wat hij hiermee precies bedoelt maar hij lijkt te neigen naar een progressief stelsel.

Binnen het huidige belastingrecht bestaan er verschillende soorten belastingheffingen om het vermogen als zodanig dan wel het daaruit voortvloeiende inkomen te belasten. Het fictieve inkomen uit vermogen wordt belast met inkomstenbelasting in box 3 en reële netto-inkomen uit aanmerkelijk belang valt onder box 2. Omdat box 3, zoals eerder is uitgelegd, het reële inkomen uit vermogen niet belast, sluit deze heffing onvoldoende aan bij het draagkrachtbeginsel.³⁵⁷ De box 3 heffing is mijns inziens feitelijk een proportioneel tarief met een degressieve werking als gevolg van het forfaitaire

---

³⁴⁷ Stevens 1980, p. 151 Of: Dusarduijn 2010, p. 2 Of: Rijkers 2013, p. 6.

³⁴⁸ Rijkers 2013, p. 15.

³⁴⁹ Stevens 1980, p. 153.

³⁵⁰ Niesen 2010, Sdu, p. 31.

³⁵¹ Van den Dool 2009, p. 16.

³⁵² Gribnau 2007, paragraaf 3.2.

³⁵³ Van den Dool 2009, p. 24.

³⁵⁴ Holmes 2001.

³⁵⁵ Smith 2005, p. 676.

³⁵⁶ Smith 2005, p. 691.

³⁵⁷ Dusarduijn 2010, p. 64-71.

rendement en deze is bovendien ook niet in overeenstemming met het draagkrachtbeginsel. Deze vorm van heffing werd hierop in het verleden, al bekritiseerd.³⁵⁸

Sinds 2008 is de despositorente gestaag gedaald en tegenwoordig is de spaarrente onder de 1 procent gedoken. De wettelijke rente bedraagt sinds 1 januari 2015 2 procent,³⁵⁹ maar de belastingplichtige wordt nog altijd geacht een fictief rendement te behalen van 4 procent.³⁶⁰ Met de huidige stand van rente, zowel die van spaartegoeden als die van langlopende of kortlopende obligaties, is een rendement van 4 procent onrealistisch. Alvorens de invoering stelde de toenmalige minister van Financiën Zalm dat er moet worden gekeken naar een reëel rendement.³⁶¹ De huidige inflatie in Nederland bedroeg 0.6 procent in de eerste 3 maanden van 2016.³⁶² De rente van een 10-jaars staatsobligatie bedroeg in diezelfde periode tussen 0.80 procent en 0.24 procent.³⁶³ Het reële rendement lag derhalve tussen 0.19 procent en 0.35 procent negatief. Een dergelijke heffing is daarom niet gebaseerd op draagkracht maar op fictie. In de antwoorden die Staatssecretaris Wiebes geeft naar aanleiding van Kamervragen, staat dat het doel is om tot een heffing te komen die door belastingbetalers als rechtvaardiger wordt ervaren.³⁶⁴ En daarom wordt box 3 herzien waardoor het fictief rendement in de toekomst gerelateerd zal zijn aan de omvang van het vermogen.³⁶⁵ Hoewel het nieuwe tarief voor kleine vermogens lager zal zijn dan dat van voorheen, strookt deze vorm van heffing mijns inziens nog steeds niet met het draagkrachtsbeginsel omdat niet het reële rendement wordt belast. Het gevolg hiervan is dat de (kleine) vermogenbezitters, die enkel sparen, worden beperkt in hun vermogensopbouw en dit kan mogelijk leiden tot een grotere vermogensongelijkheid.

Voort valt de overdracht van vermogen onder de successierechten. Het tarief is maximaal 20 procent afhankelijk van de verwantschap van de verkrijger.³⁶⁶ Daarnaast geldt een vrijstelling mits er sprake is van een overdracht van ondernemingsvermogen.³⁶⁷ Volgens Rijkers en Van Vijfeijken verhoogt een erfenis of schenking de draagkracht en ze zijn van mening dat een dergelijke verkrijging onder de inkomstenbelasting zou moeten vallen.³⁶⁸ Deze beredenering is op zich begrijpelijk maar het is onwenselijk als dit tot dubbele belasting zou leiden.³⁶⁹

Het draagkrachtsbeginsel is echter een subjectief beginsel³⁷⁰ en doordat dit niet wettelijk is vastgelegd, is de invulling hiervan niet duidelijk. De invulling van het begrip draagkrachtsbeginsel is afhankelijk van de maatschappelijke opvattingen maar deze fluctueren met de tijdgeest waardoor ook de interpretatie van het draagkrachtbeginsel verandert.³⁷¹ Volgens Stevens is een belastingheffing op basis van draagkracht een resultaat van het maatschappelijke besluitvormingsproces.³⁷² Doordat de maatschappelijke opvatting omtrent een rechtvaardige verdeling van de belastingdruk verandert, wijzigt zodoende ook de invulling van het draagkrachtbeginsel.³⁷³ Desalniettemin is het draagkrachtbeginsel belangrijk voor de belastingplichtigen om het belastingstelsel te aanvaarden en hun fair share te betalen³⁷⁴ want de grondslag van een belastingheffing is immers een rechtvaardige

³⁵⁸ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1998–1999, 26 727 Wet Inkomstenbelasting 2001 (Belastingherziening 2001), Nr. 3, paragraaf 6.3.4.

³⁵⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2014/11/07/wettelijke-rente-van-3-naar-2-procent>.

³⁶⁰ Art. 5.2 wet inkomstenbelasting 2001.

³⁶¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1999–2000, 26727, nr. 8.

³⁶² [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70936NED&D1=0&D2=\(1-34\)-I&HD=081020-1258&HDR=T&STB=G1](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70936NED&D1=0&D2=(1-34)-I&HD=081020-1258&HDR=T&STB=G1).

³⁶³ <http://www.iex.nl/Rente-Koers/190118356/Nederland-10-jaar.aspx>.

³⁶⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden, nr. 324, p.2, antwoord 2.

³⁶⁵ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 34 550, Nr. 1 Nota over de toestand van 's Rijks Financiën, 20 september 2016, p. 25.

³⁶⁶ Art. 24 Successiewet 1956.

³⁶⁷ Art. 35b Successiewet 1956.

³⁶⁸ Rijkers & Van Vijfeijken 2010, p. 8.

³⁶⁹ Kavelaars 1997, p. 11-13 en Gribnau 2007, p. 49.

³⁷⁰ Essers & Rijkers 2005.

³⁷¹ Gribnau & Rijkers 2006.

³⁷² Stevens 1980, p. 10-12.

³⁷³ Gribnau 2007, paragraaf 3.2.

³⁷⁴ Van den Dool 2009, p. 17.

verdeling van belastingdruk.³⁷⁵ Objectief is het echter moeilijk te bepalen of een bepaalde belastingheffing eerlijk is want er moet namelijk de vraag worden gesteld welke factoren moeten worden meegewogen bij de beoordeling van draagkracht van een belastingplichtige in een bepaalde omstandigheid.³⁷⁶

Belastingheffing heeft meerdere functies en één daarvan is de herverdelende functie. Bij vermogensverschillen die als onrechtvaardig worden beschouwd, kan de fiscaliteit hierbij een rol spelen. Naar mijn mening groeit de draagkracht naarmate het vermogen groter wordt. Bij een proportioneel tarief in de inkomstenbelasting is er weliswaar sprake van een verhoogde belastingafdracht, er wordt immers meer betaald naarmate de grondslag toeneemt, maar de verhoogde draagkracht als gevolg van een bezit van een groter vermogen wordt buiten beschouwing gelaten als niet de vermogenswinst belast wordt. En hiermee worden de sterkste schouders ontzien van zwaarste lasten. Hoewel het draagkrachtbeginsel niets zegt over de vermogensverdeling, is dit mijns inziens wel bepalend voor een rechtvaardige verdeling van belastingdruk. Een progressief systeem geniet daarom mijn voorkeur waarbij de belastingdruk toeneemt naarmate het vermogen groeit.

Hofstra is van mening dat het draagkrachtbeginsel geen duidelijke inhoud heeft en het is daarom niet mogelijk om op basis hiervan een heldere richtlijn voor een belastingsysteem te formuleren. Dit beginsel kan ook niet geen hoeksteen zijn voor de samenleving.³⁷⁷ Hofstra's standpunt is enerzijds begrijpelijk want door het ontbreken van duidelijkheid is het lastig om hieruit een concrete richtlijn te destilleren. Maar anderzijds is het ook goed dat het draagkrachtbeginsel niet is afgekaderd. Een belastingwet die door burgers niet meer als rechtvaardig wordt gezien, verliest haar legitimiteit.³⁷⁸ Het is daarom goed dat het draagkrachtbeginsel mee kan bewegen met de maatschappelijke ontwikkelingen waardoor het draagvlak voor belastingstelsel gehandhaafd blijft. Ondanks het ontbreken van een eenduidige invulling van het draagkrachtbeginsel, heeft de belastingwetenschap ervoor gezorgd dat het draagkrachtbeginsel concreet genoeg is geworden om het in de praktijk te kunnen worden toegepast, het is daarom toch waardevol voor het belastingstelsel.³⁷⁹ Desalniettemin is het de taak aan de politiek om een invulling te geven aan het draagkrachtbeginsel en dit vervolgens in een veranderende maatschappij toe te passen.³⁸⁰ Het is uiteindelijk ook de samenleving die bepaalt wat een eerlijke verdeling van de belastinglast is.³⁸¹

5.3 Vermogen is draagkracht, geldt een vermogensbelasting als remedie?

Zoals eerder besproken in deze thesis (hoofdstuk 4), is er een verband tussen vermogensongelijkheid en economische, politieke en sociale aspecten van de samenleving. Vermogensongelijkheid is een dreiging voor zowel arm als rijk en daarom zou iedere burger zijn gebaat bij een kleinere kloof tussen vermogenden en niet-vermogenden. Om de ontwikkeling van een toenemende vermogensongelijkheid een halt toe te roepen, weten sommige politici het antwoord al, een vermogensbelasting; een belasting over inkomen en/of bezit of overdracht. In Nederland wil SP een vermogenswinstbelasting zodat de daadwerkelijk gerealiseerde vermogenswinsten worden belast.³⁸² In Duitsland zijn die Grünen deze mening ook toegedaan maar zij willen nog een stapje verder gaan door ook het bezit van vermogen te belasten.³⁸³

---

³⁷⁵ Dusarduijn 2010, p. 70.

³⁷⁶ Holmes 2001.

³⁷⁷ Hofstra 1939.

³⁷⁸ Gribnau 2008, paragraaf 2 e.v.

³⁷⁹ Gribnau & Rijkers 2006.

³⁸⁰ Kavelaars 1997, p. 11.

³⁸¹ Essers & Rijkers 2005.

³⁸² <https://www.sp.nl/standpunt/vermogensbelasting-en-erf-en-schenkbelasting>.

³⁸³ Bündnis 90 /Die Grünen Niedersachsen 2015 Of: OECD 2011 Of: Oxfam 2014, p. 26.

Onder de term vermogensbelasting hangt verschillende belastingen, zoals boedelbelasting, erf- en schenkelbelasting, en een jaarlijks vermogensbelasting op bezit.³⁸⁴ In deze thesis focus ik me op de laatstgenoemde variant. In de literatuur zijn er diverse auteurs die pleiten voor zowel vóór als tegen een vermogensbelasting.³⁸⁵ Een uitgebreide bespreking van deze argumenten in deze thesis is daarom niet nodig. Desalniettemin zijn enkele argumenten relevant voor deze verhandeling.

Volgens de Amerikaanse oud-minister Clark schieten bestaande belastingen tekort en daarom moet een vermogensbelasting deze completeren:

“economic justice required the leveling of America's wealthiest families through taxation so that the vast economic power of this group would be prevented from perpetuating itself from generation to generation.”³⁸⁶

Een dergelijke maatregel heeft zijn voordelen. Een vermogensbelasting kan bijdragen aan de verkleining van vermogens- en inkomensverschillen³⁸⁷ en deze kan ook de overheidsfinanciën versterken.³⁸⁸ Bovendien werkt een vermogensbelasting, met name op onroerende zaken, het minst verstorend.³⁸⁹ Een vermogensbelasting wordt daarom ook beschouwd als een alternatief voor de inkomstenbelasting.³⁹⁰ Maar een belasting op vermogen verhoogt het risico van kapitaalvlucht en daarom bepleit de Verenigde Naties om een dergelijke fiscale maatregel in een internationaal of wereldwijd verband te implementeren.³⁹¹

Vanuit budgettaire perspectief levert een vermogensbelasting extra belastingopbrengsten op.³⁹² Volgens van Bavel zou een vermogensbelasting van 1 procent op de vermogens van de rijkste 10 procent Nederlandse huishoudens al ongeveer 7 miljard euro opbrengen.³⁹³ Dat doet denken aan het verhaal van Robin Hood, een Engelse volksheld die het geld stal van de rijken om het vervolgens onder de armen te verdelen. Zodoende kon de arme bevolking ook meeprofiteren van de aanwezige rijkdom. Het verhaal van Willie Sutton is wellicht wat minder bekend. Willie Sutton was een beruchte Amerikaanse bankovervalleur en wist miljoenen bij elkaar te beroven. Toen hij gevraagd werd waarom hij banken beroofde, antwoordde hij:

“Because that’s where the money is.”

Het argument dat er bij de rijken gewoonweg veel te halen valt, is echter naar mijn mening geen gerechtvaardigde argument. Een belastingheffing binnen een belastingstelsel dat is gebaseerd op het draagkrachtsbeginsel zou moeten belasten op grond van reële draagkracht en niet op opbrengstpotentieel. Vermogen is een bron van draagkracht, hiermee kan (toekomstige) consumptie worden betaald. Maar het is ook een vorm draagkracht waarover belast kan worden en waaruit belasting kan worden voldaan.³⁹⁴ Vermogenden zijn eenmaal draagkrachtiger dan niet vermogenden en kunnen daarom ook een zwaardere belastingdruk dragen. Een jaarlijks vermogensbelasting op bezit die wordt geheven over het netto vermogen,³⁹⁵ ongeacht de aanwezigheid vermogensinkomsten, kan evenwel leiden tot een aantasting van het vermogen indien de vermogensbelasting niet kan worden voldaan uit inkomsten van datzelfde vermogen. Aan de andere kant is dit juist de bedoeling om zodoende (excessieve) vermogens af te vlakken.

³⁸⁴ Maloney 1988, p. 607-609.

³⁸⁵ Van Soest 1967, p. 319-326 Of: Geppart 1972 Of: Tipke & Lang 1989, p. 451-457. Of: Tipke 1993, p. 768-808.

³⁸⁶ Isaacs 1977, p. 24.

³⁸⁷ Wijtvliet 2014, p. 931.

³⁸⁸ Van Bavel 2014, p. 93.

³⁸⁹ Studietoelichting Belastingstelsel 2010, p. 48.

³⁹⁰ McKinnon 2012.

³⁹¹ UN 2012, p.xx.

³⁹² Bach et al. 2014, p. 70.

³⁹³ Van Bavel 2014, p. 94.

³⁹⁴ Bruins / Einaudi / Seligman/ Stamp 1923, p. 22.

³⁹⁵ Saldo bezittingen minus saldo schulden.

Een ander kritiekpunt is dat een vermogensbelasting een dubbele heffing vormt op het vermogen dat reeds met inkomsten-, erf- of schenkbelasting belast is geweest. Dit effect wordt nog eens uitvergroot als de vermogensinkomsten met inkomstenbelasting worden belast. Het zou daarom goed zijn als deze belastingen onderling met elkaar worden afgestemd.³⁹⁶ Een ander mogelijkheid is dat vermogensbelasting fungeert als een voorheffing op de inkomstenbelasting en deze wordt dan verrekend bij realisatie van vermogensinkomsten.³⁹⁷

Zoals gebleken zijn er diverse factoren die de vermogensongelijkheid aanjagen. Een vermogensbelasting is een fiscaal instrument en kan niet doordringen tot de kernoorzaken van vermogensongelijkheid, tenzij fiscaliteit er een van is. In hoofdstuk 3 (paragraaf 4) heb ik onderzocht dat de fiscaliteit inderdaad bijdraagt aan de vermogensongelijkheid. Het kapitaal bevoordelen boven het arbeid strookt niet met de optimal tax theorie want deze biedt juist diverse mogelijkheden om kapitaalinkomen te belasten.³⁹⁸ Ook vanuit het perspectief van draagkrachtbeginsel is deze ongelijke behandeling niet te rechtvaardigen. Nu gebleken is dat het huidige fiscale systeem de vermogensongelijkheden versterkt door vermogensinkomsten fiscaal gunstiger te belasten dan arbeidsinkomen, kan een heffing op het vermogen die ongelijkheid verlagen. Met het oog op een kleinere vermogensongelijkheid, ben ik daarom een voorstander van een vermogensbelasting. Maar net als van Wijtvliet ben ik ook ervan overtuigd dat als vermogensinkomsten niet adequaat door inkomstenbelasting worden belast dan heeft het geen zin om een vermogensbelasting in te voeren.³⁹⁹ De fiscale kaders die ongelijkheid stimuleren blijven dan ongewijzigd. De vermogensopbouw is naar mijn mening de bron van vermogensongelijkheid. Het ligt dan voor de hand om arbeid en kapitaal voortaan fiscaal uniform te behandelen. Een vermogensbelasting kan weliswaar de vermogensongelijkheid enigszins dempen maar daarmee is de kous nog niet af. Zo lang de fiscaliteit de laagbelaste vermogensvorming niet aanpakt dan zal ongelijkheid blijven ontwikkelen c.q. groeien. Om het probleem van grote vermogensverschillen op te lossen moet er daarom gezocht worden naar de dieper gewortelde oorzaak van vermogensongelijkheid.

5.4 Vermogensaccumulatie afremmen door de grondslag van inkomstenbelasting uit te breiden

In de literatuur wordt het draagkrachtsbeginsel aangehaald als het uitgangspunt en beginsel voor een inkomstenbelasting.⁴⁰⁰ Het draagkrachtsbeginsel ziet voornamelijk op het inkomen dat overeenkomt met de economische kracht om economische behoeftes te voldoen.⁴⁰¹ Zoals Seligman het formuleert:

“Income or revenue may not, indeed, be an ideal test; (...) But it is the best workable test that governments can secure.”⁴⁰² Het sine qua non van inkomen is de toevoeging aan economische macht en het is een resultaat van vermogenswaarde minus consumptie. Simons formuleert het als volgt: “Personal income may be defined as the algebraic sum of (1) the market value of rights exercised in consumption and (2) the change in the value of the store of property rights between the beginning and the end of the period in question. In other words, it is merely the result obtained by adding consumption during periods to "wealth" at the end of the period and then subtracting "wealth" at the beginning.”⁴⁰³

Op basis van het draagkrachtsbeginsel is er naar mijn mening geen verschil in draagkracht ontstaan uit arbeidsinkomen of kapitaalinkomen: iedere vorm van inkomen geeft beschikkingsmacht en leidt tot

---

³⁹⁶ Kemmeren 2001, p. 24-25.

³⁹⁷ Essers 2014, p. 380-381.

³⁹⁸ Boadway 2012, p. 85-136.

³⁹⁹ Wijtvliet 2014, p. 931.

⁴⁰⁰ Lang 2005, p. 12-13. Of: van Vijfeijken & Rijkers 201, p. 251 e.v.

⁴⁰¹ Haig 1921, p. 7 Of: Simons 1938, p. 50.

⁴⁰² Seligman 1921, p. 15.

⁴⁰³ Simons 1938, p. 50.

een draagkrachttoename.⁴⁰⁴ Bovendien manifesteert koopkracht zich zonder differentiatie naar herkomst en differentieert ook economisch gezien niet naar herkomst.⁴⁰⁵ Omdat elke vorm van inkomen in dezelfde mate aan iemands draagkracht bijdraagt is daarom een synthetisch inkomensbegrip noodzakelijk.⁴⁰⁶ Hierbij moet echter wel rekening worden gehouden met de inflatie want alleen reële koopkracht leidt tot extra draagkracht.⁴⁰⁷ Het is naar mijn mening niet begrijpelijk waarom arbeidsinkomen fiscaal anders moeten worden behandeld dan kapitaalinkomen. De huidige inkomstenbelasting laat de vermogensopbouw fiscaal haast ongemoeid. Kapitaalmobiliteit zou de reden zijn voor een lager tarief.⁴⁰⁸ Maar de scheve vermogensontwikkeling wordt door de ongelijke behandeling tussen kapitaal en arbeid gestimuleerd.⁴⁰⁹

Een vermogensbelasting zorgt weliswaar voor een afvlakking van het vermogen maar bestrijdt hiermee niet de bron van vermogensongelijkheid. Het zou zinvol zijn om de belastingwetgeving zodanig te wijzigen dat het inkomen uit arbeid en uit vermogen op dezelfde fiscale wijze worden behandeld waardoor de vorming van vermogen niet meer laag- of onbelast kan plaatsvinden. Het uitbreiden van de heffingsgrondslag van een inkomstenbelasting met reële vermogensinkomsten betekent dat de vermogensinkomsten (inkomsten en vervreemdingswinsten) evenals arbeidsinkomen belast zullen worden waardoor de snelheid van de vermogensopbouw af zal nemen. Dit effect wordt in de literatuur ook wel genoemd als de “limiting function”.⁴¹⁰ Op de lange termijn leidt dit tot een minder scheve verhouding tussen arm en rijk.

Inkomsten uit vermogen vergroten de draagkracht en het zou naar mijn mening wenselijk zijn om deze reële inkomsten ook daadwerkelijk aan belastingheffing te onderwerpen zonder dat er - zoals in de huidige wet inkomstenbelasting - tarievenverschillen bestaan tussen arbeid en kapitaal. Er zijn enkele manieren mogelijk om vermogensinkomsten te belasten:

1) Het belasten van vermogenswinsten: bij een belasting van vermogenswinst vindt de heffing plaats op het moment dat er voordelen werkelijk worden gerealiseerd. Theoretisch gezien gaat een vermogenswinstbelasting gepaard met het lock in effect maar volgens Kavelaars is dit in de praktijk nauwelijks relevant.⁴¹¹ Dit effect kan mijns inziens onwenselijk zijn indien ook horizontale gelijkheid tussen belastingplichtigen in ogenschouw wordt genomen. Bij een draagkrachtvermeerdering wordt er immers verschillend geheven afhankelijk van het genietingsmoment. Bovendien wordt er naar mijn mening het draagkrachtkrachtsbeginsel geschonden want er vindt geen heffing plaats bij draagkrachtstoename. Volgens van den Dool is een vermogenswinstheffing niet neutraal ten opzichte van de keuzevrij van een belastingplichtige.⁴¹²

2) Het belasten van vermogensaanwas: een vermogensaanwasbelasting belast jaarlijks zowel de gerealiseerde als niet gerealiseerde waardemutaties. Deze heffing sluit goed aan bij het draagkrachtkrachtsbeginsel. Naar mijn mening heeft de huidige vermogensrendementsheffing van box 3 overeenkomsten met deze vorm van heffing. Immers, er wordt momenteel een fictief rendement aangerekend dat wellicht niet is/wordt gerealiseerd. Bij een vermogensaanwasbelasting wordt het lock in effect vermeden maar kan leiden tot liquiditeitsproblemen als er niet voldoende contanten aanwezig zijn. Maar volgens Kavelaar is het niet zeker dat dergelijke problemen veel zullen voorkomen.⁴¹³ Mocht deze wel veelvuldig voorkomen dan biedt een conserverende aanslag wellicht een passende

---

⁴⁰⁴ Dusarduijn 2010, p. 98.

⁴⁰⁵ Rijkers & van Vijfeijken 2010, p. 254.

⁴⁰⁶ Rijkers & van Vijfeijken 2010, p. 254.

⁴⁰⁷ Wijtvliet 2014, p. 939.

⁴⁰⁸ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1998–1999, 26 727 Wet Inkomstenbelasting 2001 (Belastingherziening 2001), Nr. 3, paragraaf 6.3.4.

⁴⁰⁹ Piketty & Saez 2003, p.23. En: Matthews 2006-2007.

⁴¹⁰ Avi-Yonah 2013, p. 9.

⁴¹¹ Kavelaars 1999, p. 66.

⁴¹² Van den Dool 2009, p. 115-126.

⁴¹³ Kavelaars 1999, p. 44.

oplossing. Hierbij is het wel de vraag om deze wel of niet rentedragend zou moeten zijn. Voort stelt Kavelaar een voorlopig aanslag voor waarbij de jaarlijkse vermogensaanwas op basis van een forfait wordt belast en bij vervreemding wordt de daadwerkelijke waardemutatie belast.⁴¹⁴

3) Het belasten van reëel inkomen uit een bron: Op basis van de bronnentheorie van de Wet Inkomstenbelasting 1964 moet er sprake zijn van een bron om het inkomen daaruit te kunnen belasten.⁴¹⁵ Hierbij wordt het reële inkomen uit de bron in de heffing betrokken, het inkomen behaald met de bron wordt niet belast. Zo is het vervreemdingsvoordeel van de bron onbelast want de bron mag niet worden aangetast.⁴¹⁶ Door de gerealiseerde waardestijging en het vervreemdingsvoordeel onbelast te laten, wordt de vermogensongelijkheid verder gestimuleerd en dat is juist het tegenovergestelde van het afvlakken van vermogens. Bovendien leidt dit tot arbitrage want volgens Stevens zullen belastingplichtigen proberen om hun opbrengsten zo veel mogelijk te laten kwalificeren als vermogensstijgingen.⁴¹⁷ Door deze belastingontwijking worden de belastingplichtigen niet belast voor hun draagkrachtvermeerdering.⁴¹⁸ Heffen op basis van de bronnentheorie acht ik daarom niet in overeenstemming met het draagkrachtsbeginsel.

5.5 Hogere successierechten

Onbelaste overdracht van nalatenschappen houden de vermogensongelijkheid in stand. De belastingdruk van de huidige successierechten is relatief laag en het is daarom ook een mogelijkheid om vererfbare vermogens zwaarder te belasten.

De meningen over het successierecht zijn verdeeld. Aan de ene kant luidt het meest gestelde argument vóór een successierecht als volgt: het ontvangen van een kapitaal zonder dat er een tegenprestatie is verricht, is veel te gemakkelijk terwijl er wel sprake is van draagkrachtsvermeerdering.⁴¹⁹ Ook op budgettair gebied is het successierecht een goed middel want het levert de staatkas veel belastingopbrengsten op en versterkt hiermee de overheidsfinanciën.⁴²⁰ Tegelijkertijd werkt een erf- en schenkingsbelasting, vergeleken met andere belastingvormen, zeer doelmatig en hebben nauwelijks economische bijwerkingen.⁴²¹ Maar aan de andere kant ontmoedigt het successierecht spaarzin en de wil om de welstand van de volgende generatie te waarborgen.⁴²²

Op basis van het draagkrachtbeginsel is een heffing over elke draagkrachtvermeerdering mijns inziens gerechtvaardigd. Maar op basis van artikel 1 Successiewet 1956 wordt alleen de nalatenschappen van een inwoner van Nederland in de heffing betrokken. Volgens Boer is het niet verklaarbaar dat een draagkrachtvermeerdering niet wordt belast als deze afkomstig is van een niet in Nederland wonende erflater.⁴²³ Het is volgens hem ook niet conform het draagkrachtsbeginsel dat er verschillende tarieven worden gehanteerd afhankelijk van verwantschap.⁴²⁴ Deze stellingen zijn mijns inziens juist maar de bescheiden erfenissen zouden wel moeten worden ontzien want hiermee heeft de kleine vermogenbezitters een kans om het vermogen in stand te houden. Een hogere succesierecht is immers bedoeld om excessieve vermogens in te perken.

---

⁴¹⁴ Kavelaars 1999, p. 66.

⁴¹⁵ Van den Dool 2009, p. 64.

⁴¹⁶ Dusarduijn 2010, p. 63.

⁴¹⁷ Stevens 1980, p. 257.

⁴¹⁸ Sillevis & Kempen 2010, p. 3 en p. 18.

⁴¹⁹ van Vijfeijken 204, p. 320.

⁴²⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Wijziging van de Successiewet 1956 en enige andere belastingwetten (vereenvoudiging bedrijfsopvolgingsregeling en herziening tariefstructuur in de Successiewet 1956, alsmede introductie van een regeling voor afgezonderd particulier vermogen in de Wet inkomstenbelasting 2001 en de Successiewet 1956), 31 930, Nr. 3, Memorie van Toelichting, paragraaf 1.

⁴²¹ De Beer 2007, Of: De Kam & Caminada 2010.

⁴²² Van Bavel 2014, p. 95-96.

⁴²³ Boer 2008, p. 37.

⁴²⁴ Boer 2008, p. 37.

5.6 Tussenconclusie

In dit hoofdstuk heb ik gezocht naar de mogelijke oplossingen voor vermogensongelijkheid. Een vermogensbelasting heeft zijn voordelen maar ook nadelen. De huidige fiscale wetgeving draagt in belangrijke mate bij aan de groeiende vermogensongelijkheid door kapitaal en arbeid ongelijk te behandelen. Zolang deze vorm van fiscale discriminatie gaande is dan behoort een vermogensbelasting tot symptoombestrijding en laat de kernoorzaken van vermogensongelijkheid onverlet. Het fiscale stelsel zou daarom moeten worden gewijzigd zodat kapitaal en arbeid voortaan fiscaal gelijk worden belast om vermogensopbouw af te remmen. Op basis van de draagkrachtsgedachte produceert het inkomen uit vermogen dezelfde draagkrachtstoename als dat uit arbeid. Naar mijn mening moeten inkomsten uit vermogens daarom ook in de heffingsgrondslag van de inkomstenbelasting worden betrokken. Daarnaast zou de tarieven van successierechten kunnen worden verhoogd en de grondslag worden verbreed. Deze wijzigingen hebben nauwelijks verstorende werkingen en brengen daarnaast meer op voor de schatkist.

Hoofdstuk 6 Conclusie

Deze thesis stond in het teken van vermogensongelijkheid. Middels een schets vanuit verschillende perspectieven heb ik geprobeerd de huidige stand van zaken weer te geven. Om de probleemstelling zo volledig mogelijk te beantwoorden heb ik gekeken naar de oorzaken en de gevolgen van vermogensongelijkheid. Kort samengevat kan ik, dit is tevens het antwoord op de probleemstelling, het volgende concluderen.

In deze thesis heb ik, middels een cijfermatige analyse, kunnen constateren dat er sprake is van vermogensongelijkheid in Nederland. Vergeleken met het verleden laat deze een stijgende trend zien. De Nederlandse Gini-coëfficiënt voor private vermogens was in 2013 0,90 terwijl deze tussen 1991 en 1997 nog slechts 0,78 bedroeg. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de pensioenvermogens niet zijn meeberekend. Nederlandse huishoudens hebben gezamenlijk een zeer groot pensioenvermogen opgebouwd en wanneer dit wordt meegenomen in de berekeningen dan is de vermogensverdeling een stuk gematigder volgens sommige wetenschappers. Maar de pensioenwaarderingen kunnen echter van de daadwerkelijke pensioenuitkeringen afwijken. Bovendien is het vermogen geblokkeerd.

Vergeleken met andere Europese landen is het discutabel of de Nederlandse vermogensongelijkheid aan de hoge kant ligt omdat de meetdata en meetmethodes tussen landen onderling van elkaar verschillen. Momenteel bestaat er geen uniforme methode om de vermogensongelijkheid op een internationaal niveau te vergelijken. Om dit te kunnen bewerkstelligen zou er dezelfde vermogensdefinitie moeten worden gehanteerd waarbij ook aandacht moeten worden besteed aan zaken zoals de collectieve voorzieningen.

De vermogensongelijkheid is een symptoom van dieper gewortelde oorzaken. Deze oorzaken zijn divers maar het zijn vooral de institutionele oorzaken zoals de economische ontwikkelingen als gevolg van mondialisering. Ook het overheidsbeleid speelt hierbij een belangrijke rol. Het fiscale beleid stimuleert aan de ene kant vermogensopbouw door vermogens (bezit, inkomen en overdracht) zeer laag dan wel niet te belasten, terwijl aan de andere kant het inkomen uit arbeid zwaarder door middel van progressie wordt belast. De dieper gewortelde oorzaak van vermogensongelijkheid kan veeleer worden herleid tot de inkomensvorming.

De gevolgen van vermogensongelijkheid wegen zwaarder dan het voordeel dat de vermogensongelijkheid met zich meebrengt. De negatieve gevolgen van vermogensongelijkheid strekt tot verschillende uithoeken van de samenleving en treffen op de lange termijn alle burgers, ook de (super)rijken. De gevolgen zijn onder andere gerelateerd aan de sociale, economische en politieke aspecten van de samenleving. Zo kan de ongelijkheid leiden tot een onderinvestering in menselijk kapitaal. Maar ook de economische groei kan worden belemmerd. Uit buitenlandse studies blijken daarnaast dat het politieke stelsel wordt gedomineerd door vermogende burgers die politici beïnvloeden om hun eigen belangen te behartigen. In Nederland is de beeld hiervan niet eenduidig. Er bestaan echter wel diverse belangengroepen die lobbyen om de fiscale wetgeving in een bepaalde richting te sturen en de Nederlandse regering lijkt hiervoor gevoelig te zijn. Maar aan de andere kant bestaan er geen harde bewijzen dat de vermogenden middels media de politiek het publiek naar hun hand zouden kunnen zetten.

Hoewel een nivellering van vermogensongelijkheid wenselijk zou kunnen zijn, betekent het nog niet dat de vermogensbelasting hiertoe de oplossing is. Het probleem van de vermogensongelijkheid is structureel van aard en er zou op het fiscale gebied maatregelen kunnen worden getroffen om dit probleem op te lossen. De huidige fiscale wetgeving draagt in belangrijke mate bij aan de groeiende vermogensongelijkheid door kapitaal en arbeid ongelijk te behandelen. Een vermogensbelasting zou weliswaar de symptomen van vermogensongelijkheid kunnen dempen maar deze zal naar mijn

mening geen duurzame bijdrage aan verkleining van de kloof tussen arm en rijk leveren. Het huidige fiscale beleid bevordert de vermogensongelijkheid en deze zou kunnen worden afgeremd door aan de ongelijke fiscale behandeling tussen arbeid en kapitaal een halt te roepen. Het zou daarom goed zijn om het huidige fiscale stelsel te herzien waardoor het vermogen op basis van het draagkrachtsbeginsel ook wordt onderworpen aan de inkomstenbelasting waardoor er sprake kan zijn van een gelijke(re) behandeling tussen vermogen en arbeid. Het belasten van vermogensbezit is daarvoor een mogelijkheid maar het is nog belangrijker om reële inkomsten uit vermogen (zowel vermogensinkomen als vermogenswinsten) te belasten. Daarnaast zou ook de vermogensoverdracht zwaarder moeten worden belast want hiermee wordt de bestendiging van vermogensongelijkheid over de generaties heen voorkomen.

Zoals Barack Obama het opmerkt:

“I realize we are not going to resolve all of our political debates over the best ways to reduce inequality and increase upward mobility this year, or next year, or in the next five years. But it is important that we have a serious debate about these issues.”⁴²⁵

De overheid zou, hoe eerder hoe beter, moeten beginnen met concretiseren van plannen die het hoofd kunnen bieden aan de structurele oorzaken van vermogensongelijkheid. Mijn voorkeur gaat daarbij uit naar een wijziging c.q. verbetering van de wet inkomstenbelasting. Naar mijn mening zouden zowel de inkomsten uit vermogen als het vermogen als zodanig in de heffingsgrondslag van de inkomstenbelasting moeten worden betrokken. Daarnaast zou de tarieven van successierechten kunnen worden verhoogd en de grondslag worden verbreed. Deze wijzigingen hebben nauwelijks versturende werkingen en brengen daarnaast meer op voor de schatkist. Als de focus hierop wordt gelegd dan ben ik ervan overtuigd dat de vermogensongelijkheid op termijn een probleem tot uit het verleden zal behoren.

---

⁴²⁵ <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/12/04/remarks-president-economic-mobility>.

Literatuur

Acemoglu & Robinson 2015

Acemolu D. and Robinson J.A. (2015). *The Rise and Decline of General Laws of Capitalism*, Journal of Economic Perspectives, Volume 29, Number 1, Winter 2015.

Aghion et al. 1999

Aghion, P., Caroli, E. and Garcia-Penalosa, C. (1999). *Inequality and economic growth: the perspective of the new growth theories*. Journal of Economic Literature 37(4).

Amable 2004

Amable B. (2004). *The Diversity of Modern Capitalism*, Oxford University Press, February 2004.

Avi-Yonah 2002

Avi-Yonah R.S. (2002). *Why Tax the Rich? Efficiency, Equity, and Progressive Taxation*, 111 Yale L.J. 1391.

Avi-Yonah 2004

Avi-Yonah R.S. (2004). *Corporations, Society, And The State: A Defense of the Corporate Tax*. 90 Va. L. Rev. 1193.

Avi-Yonah 2013

Avi-Yonah R.S. (2013). *And Yet It Moves: A Tax Paradigm for the 21st Century*, University of Michigan Law School Law and Economics Working Paper 59.

Arts 2015

Arts K. (2015). *Miljonairs in cijfers: update 2012 en 2013*, CBS, Februari 2015.

Autor et al. 2013

Autor D.H., Dorn D. and Hanson G.H. (2013). *The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States*. American Economic Review 2013, 103(6).

Bach et al. 2014

Bach S, Beznoska M. and Steiner V. (2014), *A Wealth Tax on the Rich to Bring Down Public Debt? Revenue and Distributional Effects of a Capital Levy in Germany*, Fiscal Studies, vol. 35, no. 1.

Bartels 2005

Bartels L.M. (2005). *Economic Inequality and Political Representation*, Princeton University, August 2005.

Van Bavel & Frankema 2013

van Bavel B. and Frankema E. (2013). *Low Income Inequality, High Wealth Inequality. The Puzzle of the Rhineland Welfare States*. Utrecht University, Centre for Global Economic History Working paper No. 0050.

Van Bavel 2014

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: B. van Bavel, M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (red.), W. Salverda, P. de Beer, H. van de Werfhorst (2014), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Amsterdam University Press.

De Beer 2007

P.T. de Beer (2007). *De belaste dood: belastingheffing op erfenissen. Belasting met beleid*, 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.

Berg & Ostry 2011

Berg A. and Ostry J. (2011). *Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?* IMF Staff Discussion Notes 11/08, International Monetary Fund.

de Beer & Salverda 2014

de Beer P. en Salverda W. (2014). *Piketty in the Netherlands* - Working paper, The first reception, FdR: Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS).

Boer 2008

Boer J.P. (2008). *Het ontbreken van een rechtsgrond voor de schenk- en erfbelasting. Enkele overwegingen in successie*, LOF Congres bundel, Leiden: Stichting LOF Congres 2008.

Brugiavini 2003

Brugiavini, A. (2003). *Social Security and Households' Saving*. Quarterly Journal of Economics, 118.

van den Berge & ter Weel 2015

van den Berge W. en ter Weel. (2015). *Baanpolarisatie in Nederland*, CPB Policy Brief. 2015/13.

Boonen 2015

Boonen A. (2015). *Vermogen maakt verschil - De verdeling van vermogen en de gevolgen ervan*. De Burcht Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging, Publicatie nr. 6, Amsterdam, Januari 2015.

Boadway 2012

Boadway R. (2012). *From Optimal Tax Theory to Tax Policy: Retrospective and Prospective Views*, Cambridge, MA: The MIT Press.

Brzozowski / Gervais / Klein / Suzuki 2000

Brzozowski M, Gervais M, Klein P. and Suzuki M. (2010). *Consumption, income, and wealth inequality in Canada*. Review of economic dynamics 13 (1).

Bruins / Einaudi / Seligman/ Stamp 1923

Professors Bruins, Einaudi, Seligman and Stamp J. (1923). *Report on Double Taxation Submitted to the Financial Committee*, League of Nations, Geneva, doc. E.F.S. 73 F.19, 5 April 1923.

Bündnis 90 /Die Grünen Niedersachsen 2015

Beschluss der Landesdelegiertenkonferenz von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN Niedersachsen am 21./22. Februar 2015 in Stade - Umsetzung der Post-2015-Agenda einleiten, Bewusstseinsbildung für nachhaltige Entwicklungspolitik fördern.

Burman 2013

Burman L E, *Taxes and Inequality*, 66 Tax L. Rev. 563 2012-2013.

Caminada / Goudswaard / Knoef 2014

Caminada K, Goudswaard K. Knoef M. (2014). *Vermogen in Nederland gelijk verdeeld sinds eind negentiende eeuw*, MeJudice, 27 jun 2014.

Caminada / Goudswaard / Been / De Graaf-Zijl 2014

Caminada, K, Goudswaard K, Been J. en De Graaf-Zijl M. (2014). *Een kwart eeuw inkomensongelijkheid in Nederland*. ESB, 99(4684).

Caron/Repetti 2013

Caron P.L. and Repetti J.R. (2013). *Occupy the Tax Code: Using the Estate Tax to Reduce Inequality and Spur Economic Growth*, 40 Pepperdine Law Review 1255.

Centraal Bureau voor de Statistiek 2010

Claessen J. (2010). *Vermogensverdeling en vermogenspositie huishoudens*, Sociaaleconomische trends, 2e kwartaal 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek, 14 juni 2010.

Centraal Bureau voor de Statistiek 2016

Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Welvaart in Nederland 2016 - Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en Personen*. Den Haag/Heerlen/Bonaire.

Centraal Planbureau 2012

Centraal Planbureau (2012). *CPB Memo, Frequently Asked Questions programma Macro*, 8 februari 2012.

Centraal Planbureau 2015

de Graaf-Zijl M, Josten E, Boeters S, Eggink E, Bolhaar J, Ooms I, den Ouden A, Woittiez I. (2015). *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025*. Centraal Planbureau. Sociaal en Cultureel Planbureau Den Haag, juni 2015.

Centraal Planbureau 2016

Kooiman T. & Lejour A. (2016). CPB Achtergronddocument, *Vermogensongelijkheid in Nederland, 2006–2013*.

Chang 2010

Chang H.J (2010), *23 Things they didn't tell you about capitalism*. London: Penguin Books Ltd.

Chevalier et al. 2005

Chevalier, Harmon, O'Sullivan & Ian Walker (2005). *The impact of parental income and education on the schooling of their children*, The Institute for Fiscal Studies, WP05/05, I20, J62, January 19th, 2005.

Cynamon & Fazzari 2013

Cynamon B. and Fazzari S. (2013). *Inequality, the Great Recession, and Slow Recovery*, paper version 20 november 2013.

Davies / Sandström / Shorrocks / Wolff 2009

Davies J.B, Sandström S, Shorrocks A.B. and Wolff E.N. (2009). *The Level and Distribution of Global Household Wealth*, NBER Working Paper 15508.

Domanski / Scatigna / Zabai 2016

Domanski D, Scatigna M and Zabai A. (2016). *Wealth inequality and monetary policy*, BIS Quarterly Review, March 2016.

Van den Dool 2009

van den Dool R.P. (2009). *Belastingheffing over kapitaalinkomen bij natuurlijke personen*, Deventer: Kluwer.

Duncan & Murnane 2011

Duncan G. and Murnane R. (2011). *Whither Opportunity? Rising Inequality, Schools, and Children's Life Chances*, New York: Russell Sage Foundation.

Dusarduijn 2010

Dusarduijn S.M.H. (2010) *Vermogensrendementsheffing*. Deventer: Kluwer.

Essers / Rijkers 2005

Essers P.H.J. en Rijkers A.C. (2005). *The notion of income from capital*, EATLP congress, IBFD.

Essers 2014

Essers P. H. J. (2014). *Erneuerung des Steuerrechts: 38. Jahrestagung der Deutschen Steuerjuristischen Gesellschaft*, Berlin 9. und 10. September 2013. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, Vol. DStJG37.

Fessler / Schürz 2015

Fessler P. and Schürz M. (2015). *Private wealth across European countries: the role of income, inheritance and the welfare state*. European Central Bank, Working Paper Series No 1847 / September 2015.

Freeman 2009

Freeman, R. (2009). *Globalization and Inequality*, in W. Salverda, B. Nolan and T. Smeeding (eds.), Oxford Handbook of Economic Inequality, Oxford University Press.

Galor & Zeira 1993

Galor O. and Zeira J. (1993) *Income distribution and macroeconomics*. Review of Economic Studies 60(1).

Geppaart 1972

Geppaart Ch. P.A. (1972). *Vermogensbelasting. Fiscaalrechtelijke beschouwingen over de belasting naar het vermogen van natuurlijke personen*, Deventer:Kluwer.

Gielen / Goes / Lever / van Opstal 2009

Gielen M, Goes J, Lever M. en van Opstal R. (2009). *Ontwikkeling en verdeling van de marginale druk in 2001-2011*, CPB Document No 195 november 2009.

Gilens 2012

Gilens M. (2012). *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Van Gilst / Nijboer / Caminada 2008

van Gilst J.J, Nijboer H. en Caminada C.L.J. *De successiebelasting vanuit economisch perspectief*, Weekblad voor fiscaal recht 2008/1423.

Goos / Maarten and Manning / Alan 2007

Goos, Maarten and Manning, Alan (2007). *Lousy and Lovely Jobs: The Rising Polarization of Work in Britain*. Review of Economics and Statistics, 89(1).

Goos / Manning / Salomons 2010

Goos M., A. Manning en A. Salomons (2010). *Explaining Job Polarization in Europe: The Roles of Technology, Globalization and Institutions*. London: Centre for Economic Performance/London School of Economics and Political Science.

Goos / Manning / Salomons 2014

Goos M., Manning, A. en A. Salomons (2014). *Explaining Job Polarization: Routine-Biased Technological Change and Offshoring*. American Economic Review, vol. 104(8).

GRECO 15

GRECO Secretariat, Fourth Evaluation Round, *Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors*, Compliance Report Netherlands, 26-08-2015.

Gribnau/Rijkers 2006

J.L.M. Gribnau, *Rechtsbeginselen en evaluatie van belastingwetgeving*, uit de bundel A.C. Rijkers en H. Vording, Vijf jaar Wet IB 2001, Deventer: Kluwer 2006.

Gribnau 2007

Gribnau J.L.M. (2007). *Belastingrecht en rechtsbeginselen*, in: J.L.M. Gribnau, Bijdragen aan een rechtvaardige belastingheffing, Jan Giele-lezing 2007.

Gribnau 2008

Gribnau J.L.M. (2008). *Belastingmoraal en compliance: Het belang van legitimiteit van de Belastingdienst*, Weekblad voor Fiscaal Recht 2008/6790.

Haig 1921

Haig R.M. (1921). *The concept of income – economic and legal aspects*, in: *The Federal Income Tax*, New York: Columbia University Press.

Hirschman & Rotschild 1973

Hirschman A. and Rotschild M. (1973). *The Changing Tolerance for Income Inequality in the Course of Economic Development*, The Quarterly Journal of Economics, 87.

Hobson 1902

Hobson J.A. (1902) *Imperialism: A Study*, James Pott & Company, New York, 1902.

Hofstra 1939

Hofstra H.J. (1939) Weekblad der directe belastingen 1939/3495-3497.

Holmes 2001

Holmes K. (2001). *The concept of income: a multi-disciplinary analysis*, Amsterdam IBFD Publications.

International Monetary Fund 2007

International Monetary Fund (2007). *Globalization and Inequality*. World Economic Outlook October 2007.

Irrgang / Hoeberichts 2006

Irrgang E. en Hoeberichts M. (2006) *Inkomensongelijkheid in de eenentwintigste eeuw*, in: ESB, 91 (2006) 4483 (7 apr).

Isaacs 1977

Isaacs B.L. (1977). *Do We Want a Wealth Tax in America?*, 32 U. Miami L. Rev. 23.

Jahan / Mahmud 2015

Jahan S. and Mahmud A.S. (2015). *What Is Capitalism?* Finance & Development – International Monetary Fund, June 2015, Vol. 52, No. 2.

Jäntti 2003

Jäntti M. (2003). *Trends in the distribution of income and wealth – Finland 1987–1998*, Åbo Akademi University, September 2003.

Jaumotte / Lall / Papageorgiou 2008

Jaumotte F, Lall S and Papageorgiou C. (2008). *Rising Income Inequality: Technology, or Trade and Financial Globalization?* IMF Working Paper, WP/08/185.

Johnston 2014

Johnston D.C. (2014). *Divided the perils of our growing inequality*, New York, The New Press, 2014.

De Kam & Caminada 2010

De Kam C.A. en Caminada C.L.J. (2010). *Belastingen als instrument voor inkomenspolitiek*, in: Studiecommissie belastingstelsel, “Continuïteit en vernieuwing. Een visie op het belastingstelsel”, Den Haag, 7 april 2010.

Karagiannaki 2012

Karagiannaki E. (2012). *The effect of parental wealth on children's outcomes in early adulthood*, CASE/164, Centre for Analysis of Social Exclusion, August 2012, London School of Economics.

Kavelaars 1997

Kavelaars P. (1997). *Vermogenswinstheffing: Verlies of (aan)winst?* Deventer: Kluwer.

Kavelaars 1999

Kavelaars P. (1999). *Aspecten van een vermogensaanwasbelasting*, in: S. Cnossen (Ed.), *Vermogensrendementsheffing: vondst of miskleun?*, Onderzoekscentrum Financieel Economisch Beleid, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Keister & Moller 2000

Keister L.A. and Moller S. (2000). *Annual Review of Sociology*, Vol. 26.

Kemmeren 2001

Kemmeren E.C.C.M. (2001). *Principle of Origin in Tax Conventions, A Rethinking of Models*, Dongen: Pijnenburg vormgevers – uitgevers.

Kerckhaert & de Ruig 2013

Kerckhaert A.C. en L.S. de Ruig (2013). *Huishoudens in de rode cijfers 2012. Omvang en achtergronden van schuldenproblematiek bij huishoudens*. Panteia: Zoetermeer.

Kofi Charles & Hurst 2002

Kofi Charles & Hurst (2002). *The Correlation of Wealth Across Generations*, December 2002, 1156 journal of political economy .

Kuznets 1955

Kuznets, S. (1955). *Economic Growth and Income Inequality*, American Economic Review.

Lang 2005

Lang J. (2005). *The influence of tax principles on the taxation of income from capital*, in: Peter Essers & Arie Rijkers, *The Notion of Income from Capital*, Amsterdam: IBFD.

Lehner 2000

Lehner M. (2000). *The European Experience With a Wealth Tax: A Comparative Discussion*, 53 Tax L. Rev. 615.

Lever & Waaijers

Lever, M. en R. Waaijers (2013). *Inkomensongelijkheid gedurende de levensloop*, tpedigitaal 7.

Lloyd-Ellis 2003

Lloyd-Ellis H. (2003). *On the Impact of Inequality on Productivity Growth in the Short and Long Term: A Synthesis*, 29 Canadian Public Policy / Analyse de Politiques, Vol. 29, Supplement: The Linkages between Economic Growth and Inequality (Jan., 2003).

Lynd & Merrell 1937

Lynd R.S. & Lynd M.H. (1937). *Middletown In Transition: A Study in Cultural Conflicts*, Harcourt, Brace and company.

Maloney 1988

Maloney M.A. (1988). *Distributive Justice: That is the Wealth Tax Issue*, 20 Ottawa L. Rev. 601.

Mastrogiacomo & van der Molen 2015

Mastrogiacomo M. and van der Molen R. (2015). *Dutch mortgages in the DNB loan level data*, De Nederlandsche Bank, Occasional Studies Vol. 13 – 4.

Matthews 2006-2007

Matthews D.W. (2006-2007). *A Fight To The Death: Slaying the Estate Tax Repeal Hydra*, 28 Whittier L. Rev. 663.

McMahon Jr. 2004

McMahon M.J. Jr. (2004). *The Matthew Effect and Federal Taxation*, 45 B.C.L. Rev. 993.

Michaels / Natraj / van Reenen 2014

Michaels, G., Natraj, A. en J. van Reenen, 2014, *Has ICT polarized skill demand? Evidence from eleven countries over twenty-five years*, The Review of Economics and Statistics, vol. 96(1).

Het Ministerie van Onderwijs 2016

Het Ministerie van Onderwijs, *Cultuur en Wetenschap, De Staat van het Onderwijs*, Onderwijsverslag 2014/2015.

McKinnon 2012

McKinnon R. (2012). *The conservative case for a wealth tax*, paper Stanford University, 16 januari 2012.

Mirrlees 2010

Mirrlees J, *Dimensions of tax Design – The Mirrlees Review*. The Institute of Finance, New York, Oxford University Press, april 2010.

Moran 2010

Moran B. (2010). *Wealth Redistribution and the Income Tax*, 35 Howard Law Journal 319.

Morck / Strangeland / Yeun 1998

Morck R.K, Strangeland D.A. and Yeun B. (1998) *Inherited Wealth, Corporate Control, and Economic Growth: The Canadian Disease*, NBER Working Paper No. 6814, November 1998.

Nakajima 2015

Nakajima M. (2015). *The Redistributive Consequences of Monetary Policy*, Federal Reserve Bank of Philadelphia Research Department, Business Review, Second Quarter 2015.

De Nardi 2004

De Nardi, M. (2004). *Wealth Inequality and Intergenerational Links*, Review of Economic Studies 71.

Nehmelman 2012

Nehmelman R. (2012) *Follow the Money, Een verkennende analyse van het wetsvoorstel financiering politieke partijen*, Ars Aequi, 10:703-710, 1 oktober 2012.

Niessen 2010

Niessen R.E.C.M. en Pieterse L.J.A. (2010) *De Wet inkomstenbelasting 2001*, Editie 2010, Den Haag: Sdu Uitgevers.

OECD 2008

OECD, *Growing Unequal? Income Distribution in OECD Countries*, Paris: OECD Publishing 2008.

OECD 2011

OECD, *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, Paris: OECD Publishing 2011.

OECD 2011/5

OECD, *Growing Income Inequality in OECD Countries: What Drives it and How Can Policy Tackle it?* Forum, Paris, 2 May 2011.

OECD 2014

OECD (2014). *Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?* Paris: OECD Publishing.

Ostry / Berg / Tsangarides 2014

Ostry J, Berg A and Tsangarides C. (2014). *Redistribution, Inequality and Growth*, IMF Staff Discussion Note, sdn/14/02.

Oxfam 2014

Oxfam (2014). *Working for the Few: Political capture and economic inequality*, 178 Oxfam Briefing Paper, 20 januari 2014.

Oxfam 2016

Oxfam (2016). *An Economy for the 1%*, Oxfam Briefing Paper, 18 January 2016.

Paine 1996

Paine T. (1996) *Rights of Man*, Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited.

Peragine / Palmisano / Brunori 2003

Peragine V, Palmisano F, Brunori P. (2003). *Economic Growth and Equality of Opportunity*, The World Bank, Policy Research Working Paper 6599, ECINEQ WP 2011 – 232, November 2011.

Peragine / Palmisano / Brunori 2013

Peragine V, Palmisano F. and Brunori P. (2013). *Economic Growth and Equality of Opportunity*, World Bank Policy Research Working Paper 6599.

Perotti 1996

Perotti R. (1996). *Growth, income distribution and democracy: what the data say*. Journal of Economic Growth 1(2).

Pfeffer en Hällsten 2012

Pfeffer F. and Hällsten M. (2012). *Mobility Regimes and Parental Wealth: The United States, Germany, and Sweden in Comparison*, psc Research Report No. 766, July.

Piketty & Saez 2003

Piketty T. and Saez E. (2003). *Income Inequality in the United States, 1913–1998*, Quarterly Journal of Economics 118, no. 1.

Piketty 2014

Piketty T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 2014.

Pouwels-Urlings & van den brakel 2014

Pouwels-Urlings en van den brakel (2014). *Vermogensongelijkheid tijdens de crisis*, ESB Sociale zekerheid, Jaargang 99 (4688) 27 juni 2014.

Rakowski 1999/2000

Rakowski E. (1999-2000). *Can Wealth Taxes Be Justified?*, 53 Tax L. Rev. 263.

Rajan 2010

Rajan R.G. (2010). *Fault lines: How hidden fractures still threaten the world economy*. Princeton: Princeton University Press.

Repetti 2001

Repetti J.R. (2001). *Democracy, Taxes and Wealth*, 76 N.Y.U. L. Rev. 825 2001.

Repetti 2008

Repetti J.R. (2008). *Democracy and Opportunity: A New Paradigm in Tax Equity*, 61 Vand. L. Rev. 1129.

Rijkers 2013

Rijkers A.C. (2013). *Een inkomensbegrip voor de 21e eeuw*, Tilburg University.

Rijkers 2014

Rijkers A.C. (2014). *Vermogensongelijkheid in: Jan van der Streek & Jeroen van Strien, Strik(t) fiscaal?* Opstellen aangeboden aan mr. drs. S.A.W.J. Strik, Deventer: Kluwer 2014.

Rijkers / van Vijfeijken 2010

Rijkers A.C. en van Vijfeijken I.J.F.A. (2010). *Fiscaliteit en vermogensvorming in een inkomensbelasting, in: Studiecommissie belastingstelsel, Continuïteit en vernieuwing – Een visie op het belastingstelsel*.

Rothstein & Uslaner 2005

Rothstein B. and Uslaner E. (2005). *All for All: Equality, Corruption, and Social Trust*. World Politics, vol. 58.

Salverda et al 2013

Salverda et al 2013 W. Salverda, C. Haas, M. de Graaf-Zijl, B. Lancee, N. Notten en T. Ooms (2013). *Growing Inequalities and Their Impacts in The Netherlands*. Country report for the Netherlands: GINI Project.

Salverda & van Bavel 2014

van Bavel B. en Salverda W. (2014). *Vermogensongelijkheid in Nederland*, ESB, Jaargang 99 (4688) 27 juni 2014.

Schenk 2012-2013

Schenk D.H. (2012-2013). *Foreword – The Income Tax at 100*, 66 Tax L. Rev. 357.

Scheve & Slaughter 2007

Scheve K.F. and M.J. Slaughter (2007) *A New Deal for Globalization*. Foreign Affairs, Vol. 86, No. 4.

Seligman 1921

Seligman E.R.A. (1921). *Essays in Taxation*, New York: The Macmillan Company.

Sierminska & Medgyesi 2013

Sierminska E. & Medgyesi M. (2013). *The Distribution of Wealth Between Households* – Research Note 11/2013, Employment, Social Affairs & Inclusion, European Commission, December 2013.

Sillevis & Kempen 2010

Sillevis L.W. & van Kempen M.L.M. (2010). *Inkomstenbelasting, Cursus Belastingrecht studenteneditatie 2010-2011*, Deventer: Kluwer.

Simons 1938

Simons H.C. (1938). *Personal Income Taxation: the Definition of Income as a Problem of Fiscal Policy*, Chicago: University of Chicago press.

Skopek/Buchholz/Blossfeld 2011

Skopek N, Buchholz S. and Blossfeld H. (2001). *Wealth inequality in Europe and the delusive egalitarianism of Scandinavian countries*, University of Bamberg, MPRA Paper No. 35307, 9 december 2011.

Smith 2005

Smith A. (2005). *An Inquiry into the nature and causes of The Wealth of Nations*, Hazleton: An Electronic classics series publication.

Sociaal en Cultureel Planbureau 2010

van den Broek A, Bronneman-Helmers R, Veldheer V. (2010) *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland*, Sociaal en Cultureel Rapport 2010, Den Haag, december 2010.

Sociaal en Cultureel Planbureau 2014

Vrooman C, Gijsberts M, Boelhouwer J. (2014) *Verschil in Nederland*, Den Haag, december 2014.

Van Soest 1967

van Soest J. (1967). *De grondbeginselen van de vermogensbelasting*, in: J.E.A.M. van Dijck & Ch.P.A. Geppaart, Smeetsbundel. Opstellen aangeboden aan prof. dr. M.J.H. Smeets ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg, Deventer: AE. E. Kluwer.

Soltow/Van Zanden 1998

Soltow L. en van Zanden J. (1998). *Income and Wealth Inequality in the Netherlands*, 16th-20th Century, Amsterdam: Het Spinhuis.

Spilerman 2000

Spilerman S. (2000). *Wealth and Stratification Processes*, Annual Review of Sociology, Columbia University, Vol. 26: 497-524 (Volume publication date August 2000).

Stevens 1980

Stevens L.G.M. (1980). *Belasting naar draagkracht*, Deventer: Kluwer.

Stiglitz 2012

Stiglitz J. (2012). *The Price of Inequality. How today's divided society endangers our future*, W. W. Norton & Company New York London.

Studiecommissie Belastingstelsel 2010

Continuïteit en vernieuwing - *Een visie op het belastingstelsel*, 's-Gravenhage 7 april 2010.

Sylwester 2000

Sylwester K. (2000). *Income inequality, education expenditures, and growth*. Journal of development Economics, 63.

Tipke 1993

Tipke K. (1993). *Die Steuerrechtsordnung*. Band II: Steuerrechtfertigungstheorie, Anwendung auf alle Steuerarten, sachgerechtes Steuersystem, Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt.

Tipke & Lang 1989

Tipke K. & Lang J. (1989). *Steuerrecht – Ein systematischer Grundriß* (12. Völlig überarbeitete Auflage), Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt.

Trimp & de Kam 2011

Trimp, R. en de Kam F. (2011). *De drukverdeling van collectieve lasten*, Economisch Statistische Berichten 96 (4623).

UN 2012

United Nations (2012). *World Economic and Social Survey 2012: In Search of New Development Finance*, New York.

Vermeend 2014

Vermeend W. (2014), *Arm en Rijk in Nederland: Hoe het echt zit met inkomen en vermogen*. Amsterdam: Uitgeverij Carrera.

Van Vijfeijken 2004

van Vijfeijken I.J.F.A. (2004). *Contouren voor een nieuwe successiewet*, Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie, 2004/6576.

van Vijfeijken / Rijkers 2011

van Vijfeijken, I. J. F. A., & Rijkers, A. C. (2011). *Fiscaliteit en vermogensvorming in de inkomstenbelasting*. In S. van Weeghel (Ed.), *Continuïteit en vernieuwing: Een visie op het belastingstelsel*. (pp. 251). Ministerie van Financiën.

Warren 2008

Warren N. (2008). *A Rew of Studies on the Distributional - Impact of Consumption Taxes in OECD Countries*, OECD Social, Employment and Migration Working Paper, No. 64.

Westhof / de Ruig / Kerckhaert 2015

Westhof F, de Ruig L. en Kerckhaert A. (2015). *Huishoudens in de rode cijfers 2015 - Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden*, Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Panteia, Zoetermeer, 5 november 2015.

Wiebes 2015

Wieves E. (2015). *Antwoorden op de vragen van de vaste commissie voor Financiën over de brief van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de staatssecretaris van Financiën over de Nederlandse vermogensverdeling*, 9 januari 2015 .

Wijtvliet 2012

Wijtvliet L.W.D. (2012). *A House Divided. Over de onwenselijkheid van gedifferentieerde btw-tarieven*, WFR 2012/669.

Wijtvliet 2014

Wijtvliet, L. W. D. (2014). *Vermogensbelasting: Over gif, ongelijkheid en blind geloof in de heilzame werking van belastingen*. Weekblad voor fiscaal recht, 143(7057), 930-940. [WFR 2014/930].

Wijtvliet 2014/1

Wijtvliet, L. W. D. (2014). *Belasting lost ongelijkheid niet op*. Brabants Dagblad, 40.

Wilkinson & Pickett 2010

Wilkinson R. and Pickett K. (2010). *The Spirit Level: Why greater Equality Makes Societies Stronger*, New York: Bloomsbury Press 2010.

Wilterdink 1984

Wilterdink N. (1984). *Vermogensverhoudingen in Nederland*. Ontwikkelingen sinds de negentiende eeuw. Amsterdam: De Arbeiderspers.

World Economic Forum 2014

World Economic Forum (2014). *Insight Report*, Ninth Edition.

Zucman 2013

Zucman G. (2013). *The missing wealth of nations: are Europe and the U.S. net debtors or net creditors?* Quaterly Journal of Economics 128(3).

Website**AFM**

Interpretaties marktmanipulatie - <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/onderwerpen/marktmisbruik/marktmanipulatie-mm-be>.

AFM

Market Abuse Regulation (MAR) - <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/onderwerpen/marktmisbruik/mar>.

Alessie / Kapteyn 1999

Wealth and Savings: Data and Trends in the Netherlands November 1999 - <http://members.chello.nl/~r.j.m.alessie/wealthsav.pdf>.

Belastingdienst

Schenking van maximaal € 100.000 -

http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/woning/uw_hypotheek_of_lening/schenking/.

<http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/campagnes/landingspaginas/prive/schenken/>.

Bruil / Schmitz / Gebraad / Bhageloe-Datadin 2015

Bruil A, Schmitz C, Gebraad J. & Bhageloe-Datadin R. (2015). Totale pensioenaanspraken van Nederland in beeld. AOW vergt meer geld dan aanvullend pensioen. file:///C:/Users/Lede/Downloads/2015-totale-pensioenaanspraken-van-nederland-in-beeld.pdf.

Justice Louis D. Brandeis

<http://www.brandeis.edu/legacyfund/bio.html>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inkomens stijgen iets, schulden huishoudens verder omlaag 25-6-2014 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/26/inkomens-stijgen-iets-schulden-huishoudens-verder-omlaag>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

CBS: Vermogen van huishoudens fors gedaald 18 december 2014 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/51/vermogen-van-huishoudens-fors-gedaald>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Bestaande koopwoningen; verkoopprijzen prijsindex 2010 = 100 21 november 2016 - <http://statline.cbs.nl/statweb/publication/?dm=slnl&pa=81884ned>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Samenstelling vermogens van huishoudens 05 juni 2002 -

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=03725SVH&D1=2&D2=1&D3=37-48&D4=a&HDR=T&STB=G1,G2,G3&VW=T>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Aantal huishoudens met onderwaarde eigen woning neemt vrijwel niet meer toe 7-10-2014 - <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4137-wm.htm>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Vermogen van huishoudens fors gedaald 18-12-2014 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/51/vermogen-van-huishoudens-fors-gedaald>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Samenstelling inkomen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken 20 november 2015 -

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70991ned&D1=0-3&D2=38,42&D3=0-1,8&D4=0,5,l&HD=140129-1014&HDR=G2&STB=T,G1,G3>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Samenstelling vermogen; particuliere huishoudens naar kenmerken, 02 december 2015 -

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80056NED&D1=a&D2=0&D3=a&HD=090713-1432&HDR=G1,T&STB=G2>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inkomensverschillen zijn stabiel en relatief klein, 2 juni 2014 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/23/inkomensverschillen-zijn-stabiel-en-relatief-klein>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Opbouw binnenlands product (bbp); nationale rekeningen -

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82262NED&D1=0-4,9-17,20-21,88,91,94,97,128,130-132,135-136,139,142&D2=a&HDR=G1&STB=T&VW=T>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inkomensverschillen zijn stabiel en relatief klein 2-6-2014 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/23/inkomensverschillen-zijn-stabiel-en-relatief-klein>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Werkloosheid opnieuw gedaald 21-1-2016 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/03/werkloosheid-opnieuw-gedaald>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Schulden huishoudens nemen weer iets toe 8-7-2015 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/28/schulden-huishoudens-nemen-weer-iets-toe>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Welvarende babyboomers 31-5-2010 - <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2010/22/welvarende-babyboomers>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Begrip uit vermogen - <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=366>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Nalatenschappen; nagelaten vermogen, 21 januari 2014 - <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81086NED&LA=NL>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Overheid; ontvangen belastingen - <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=82569ned&D1=18-69&D2=0-1,4&D3=10-12,17,22,27,32,37,42,46-48&HDR=G1,G2&STB=T>.

Centraal Bureau voor de Statistiek

Financieel vermogen - <https://www.cbs.nl/nl-nl/artikelen/achtergrond/2012/16/financieel-vermogen-van-nederlandse-huishoudens-boven-de-1-biljoen-euro/financieel-vermogen>.

Dekker 2014

Dekker W. (2014). Rijkste 1 procent bezit bijna een kwart van alle vermogen - <http://www.volkskrant.nl/economie/rijkste-1-procent-bezit-bijna-een-kwart-van-alle-vermogen~a3633892/>.

Deutschlandfunk

Wir haben keine soziale Marktwirtschaft mehr - http://www.deutschlandfunk.de/soziale-ungleichheit-wir-haben-keine-soziale.694.de.html?dram:article_id=348183.

Engelen 2014

Hoe grootbedrijven de democratie uitwonen 19 januari 2014 - <https://www.ftm.nl/artikelen/hoe-grootbedrijven-de-democratie-uitwonen>.

Engelen 2014

Is Europa wel opgewassen tegen het grootkapitaal? 1 mei 2014 - <https://decorrespondent.nl/1105/Is-Europa-wel-opgewassen-tegen-het-grootkapitaal-/93459795-4745d2f7>.

European Parliament 2015

European Parliament News, Ending EU citizens' bank secrecy in Switzerland, 27-10-2015 - <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20151022IPR98809/Ending-EU-citizens'-bank-secrecy-in-Switzerland>.

Eurostat

Statistieken inzake inkomensverdeling - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics/nl.

Fiscaal Instituut Tilburg

Na 25 jaar nieuw licht op Technoleasezaken tussen Philips en Fokker en de Rabobank 21-11-2016 - <https://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/instituten-en-researchgroepen/fit/persbericht-technolease-drama/>

Het Financieële Dagblad

Hoog tijd voor Europese winstbelasting 29-09-2016 - <https://fd.nl/economie-politiek/1169477/hoog-tijd-voor-europese-winstbelasting>

Het Financieële Dagblad

Nederland is zijn fiscale voorsprong kwijtgeraakt 10-01-2016 - <https://fd.nl/economie-politiek/1134454/nederland-is-zijn-fiscale-voorsprong-kwijtgeraakt>.

Het Financieële Dagblad

NOB bepleit verlaging van belasting op winst 01-11-2015 - <http://fd.nl/economie-politiek/1125423/nob-bepleit-verlaging-van-belasting-op-winst>.

Het Financieële Dagblad

Wiebes: verlaging winstbelasting op de agenda 14-06-2015 - <http://fd.nl/economie-politiek/1156053/wiebes-verlaging-winstbelasting-op-de-agenda>.

Het Financieële Dagblad

Dijsselbloem laadt schijn van 'gesjoemel' met belastingvoordeel banken op zich 04-11-2015 - <https://fd.nl/beurs/1125812/ing-schreef-zelf-mee-aan-fiscaal-gunstige-wet>.

Geier 2013

Joseph Stiglitz: Inequality is preventing a recovery - www.washingtonmonthly.com/political-animal-a/2013_01/joseph_stiglitz_inequality_is042511.php.

Gilens & Page 2014

Gilens M. and Page B. (2014). Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens - www.princeton.edu/~mgilens/Gilens%20homepage%20materials/Gilens%20and%20Page/Gilens%20and%20Page%202014-Testing%20Theories%203-7-14.pdf.

Groot 2015

Groot E. (2015). Een rechtvaardiger vermogensbelastingplan - <http://www.pvda.nl/berichten/2015/09/Een+rechtvaardiger+vermogensbelastingplan>.

Hilton 2012

China's economic reforms have let party leaders and their families get rich - <http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/oct/26/china-economic-reforms-leaders-rich>.

Hendricksy / Schoellman 2014

Student Abilities During the Expansion of US Education January 2014 - http://lhendricks.org/Research/ability/paper_abil.pdf.

Huffpost Politics 2012

The Problem With U.S. Inequality”, The Blog Huffpost Politics, 11 may 2012 - http://www.huffingtonpost.com/daron-acemoglu/us-inequality_b_1338118.html.

Jacobs 2014

Belastingen op vermogen, vermogensinkomsten en erfenissen zeer laag 2 MEI 2014 - <https://www.ftm.nl/artikelen/belastingen-op-vermogen-vermogensinkomsten-en-erfenissen-zeer-laag>.

Kakebeeke & Reijerman 2015

Kakebeeke P. & Reijerman R. (2015). € 44.500 spaargeld per huishouden - <http://fd.nl/economie-politiek/1103923/44-500-spaargeld-per-huishouden>.

Kristof 2011

Crony Capitalism Comes Home - http://www.nytimes.com/2011/10/27/opinion/kristof-crony-capitalism-comes-homes.html?_r=0.

Krugman 2007

Trade and inequality, revisited 15 June 2007 - <http://www.voxeu.org/article/trade-and-inequality-revisited>.

Library of Economics and Liberty

Comparative Advantage - <http://www.econlib.org/library/Topics/Details/comparativeadvantage.html>.

Lombaers 2014

Lombaers L.D.P. (2014). Aanpassing pensioenen en inhoudingen Appa - <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/circulaires/2014/12/11/circulaire-aanpassing-pensioenen-en-inhoudingen-algemene-pensioenwet-politieke-ambtsdragers-appa/circulaire-aanpassing-pensioenen-en-inhoudingen-appa.pdf>.

Maskin E. & Kremer M.

Globalization and Inequality - <https://www.hse.ru/data/624/768/1238/Maskin.pdf>.

Mediamonitor

Televisie in 2015 - <http://www.mediamonitor.nl/mediamarkten/televisie/televisie-in-2015/>.

De Nederlandsche Bank

T8.1 Jaar/Kwartaal (XLS), Verkorte balansen van pensioenfondsen naar type - <http://www.dnb.nl/statistiek/statistieken-dnb/financiele-instellingen/pensioenfondsen/macro-economische-statistiek-verzekeraars/>.

NIBUD

Nabestaandenpensioen - <https://www.nibud.nl/consumenten/nabestaandenpensioen/>.

NOS

Soros Leaks: zeker 4,9 miljoen euro naar Nederlandse organisaties, 15-08-2016 - <http://nos.nl/artikel/2125938-soros-leaks-zeker-4-9-miljoen-euro-naar-nederlandse-organisaties.html>.

NOS

NGO's: bedrijfsleven schrijft mee aan belastingwetten - <http://nos.nl/artikel/2111803-ngo-s-bedrijfsleven-schrijft-mee-aan-belastingwetten.html>.

OECD

Automatic Exchange of Information - <http://www.oecd.org/tax/transparency/automaticexchangeofinformation.htm>.

Onvista

http://www.onvista.de/index/charts.html?ID_NOTATION=3193857&TIME_SPAN=SE&VOLUME=1&TYPE=LINE&SCALE=abs&DISPLAY_TYPE=LINE&SUPP_INFO=0&AVG1=0&AVG2=0&ID_NOTATION_COMP1=0&ID_NOTATION_COMP3=0&ID_NOTATION_COMP4=0#chart_01.

Parlement & Politiek

Kiesstelsels - <http://www.parlement.com/id/vhnnmt7ieeyb/kiesstelsels>.

Random & Kennedy 2016

Random J. and Kennedy S. (2016). Negative Interest Rates Less Than Zero, Bloomberg View, March 18 2016.

Rijksoverheid

Rijksoverheid, Nederland en de Europese economie - <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europa-financieel-gezond/inhoud/nederland-en-de-europese-economie>.

Rijksoverheid

Wettelijke rente van 3% naar 2% 07-11-2014 - <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2014/11/07/wettelijke-rente-van-3-naar-2-procent>.

Rijksoverheid

Giften politieke partijen openbaar 23-09-2015 - <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/09/23/giften-politieke-partijen-openbaar>.

Rijksoverheid

Opbouw pensioenstelsel - <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/inhoud/opbouw-pensioenstelsel>.

Rijksoverheid

Ruim 12.000 mensen biechten vermogen op aan Belastingdienst 15-07-2014 - <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/07/15/ruim-12-000-mensen-biechten-vermogen-op-aan-belastingdienst.html>.

SP

Vermogensbelasting en erf- en schenkbelasting - <https://www.sp.nl/standpunt/vermogensbelasting-en-erf-en-schenkbelasting>.

Staatssecretaris Weekers 2013

Staatssecretaris Weekers: "Versoepeling inkeerregeling is een succes" 08-11-2013 - <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2013/11/08/staatssecretaris-weekers-versoepeling-inkeerregeling-is-een-succes>.

The Wall Street Journal

Timing of BMW Donation to Merkel's Party Draws Fire Oct. 15, 2013 - <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304330904579137651526605472>.

Verlaan & de Witt Wijnen 2015

Zwartspaarders zijn weinig sexy, maar leveren wél wat op 17 maart 2015 - <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/03/17/zwartspaarders-zijn-weinig-sexy-maar-leveren-wel-wat-op>.

VNO-NCW

Wie we zijn - <https://www.vno-ncw.nl/over-vno-ncw>.

Vrij Nederland

De Politieke Integriteitsindex 2015 27 januari 2016 - <https://www.vn.nl/de-politieke-integriteitsindex-2015/>.

VVD

Vermogensbelasting - <http://www.vvd.nl/standpunten/geld/belastingen/238/vermogensbelasting>.

Wiebes 2016

Wiebes verdubbelt boete zwart vermogen 12 april 2016 - <http://nos.nl/artikel/2098727-wiebes-verdubbelt-boete-zwart-vermogen.html>.

White House 2013

Remarks by the President on Economic Mobility December 04, 2013 - <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/12/04/remarks-president-economic-mobility>.

The World Wealth and Income Database

<http://www.wid.world/#>.

World Economic Forum 2014

Worsening Wealth Gap Seen as Biggest Risk Facing the World in 2014 - <https://www.weforum.org/press/2014/01/worsening-wealth-gap-seen-as-biggest-risk-facing-the-world-in-2014/>.

Kamerstukken

- Eerste Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1989-1990, 21 342, Nr. 174a
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1998-1999, 26 727 Wet Inkomstenbelasting 2001 (Belastingherziening 2001), Nr. 3
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, Nota over de toestand van 's rijks financiën, 20 september 2016, 34 550
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 634 Financiering politieke partijen Nr. 1, 17 februari 2011
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden, nr. 324
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, Wijziging van de Successiewet 1956 en enige andere belastingwetten (vereenvoudiging bedrijfsopvolgingsregeling en herziening tariefstructuur in de Successiewet 1956, alsmede introductie van een regeling voor afgezonderd particulier vermogen in de Wet inkomstenbelasting 2001 en de Successiewet 1956), 31 930, Nr. 3, Memorie van Toelichting
- Eerste Kamer der Staten-Generaal 33 752 CVII, Wijziging van enkele belastingwetten en enige andere wetten (Belastingplan 2014), Europees semester 2014, Brief van de Minister van van sociale zaken en werkgelegenheid aan de Staatssecretaris van Financiën

Jurisprudentie

Hoge Raad, 27-11- 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2162